

ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ПРИХОДЬКО Анна Володимирівна

УДК 341.184

СТАНДАРТИ ООН СТОСОВНО ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:
Бабін Борис Володимирович,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2017

ЗМІСТ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	с. 4
ВСТУП.....	с. 5
РОЗДІЛ 1. ОНТОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЩОДО КОРІННИХ НАРОДІВ.....	с. 11
1.1. Історична еволюція поглядів щодо міжнародно-правового статусу корінних народів.....	с. 11
1.2. Еволюція питання статусу корінних народів у міжнародному праві (XV-XIX ст.).....	с. 30
1.3. Уніфікація проблеми статусу корінних народів у міжнародному праві (XIX-XX ст.)	с. 41
Висновки до розділу 1.....	с. 60
РОЗДІЛ 2. КОНВЕНЦІЙНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТАТУСУ КОРІННИХ НАРОДІВ.....	с. 63
2.1. Вплив міжнародних угод у сфері праці на статус корінних народів.....	с. 63
2.2. Вплив інших міжнародних угод на статус корінних народів.....	с. 74
Висновки до розділу 2.....	с. 87
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ООН ЩОДО КОРІННИХ НАРОДІВ.....	с. 89
3.1. Становлення стандартів та механізмів ООН з проблеми корінних народів.....	с. 89
3.2. Система нормативних актів ООН про права корінних народів...с.	106
3.3. Спеціальні механізми ООН у сфері забезпечення прав корінних народів.....	с. 129
Висновки до розділу 3.....	с. 149
РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ООН ЩОДО КОРІННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ.....	с. 153

4.1. Відображення проблеми корінних народів України у документах та практиці ООН й у пов'язаних з ними міжнародних актах.....с.	153
4.2. Імплементация міжнародних стандартів ООН у національну практику забезпечення прав корінних народів України.....с.	169
Висновки до розділу 3.....с.	184
ВИСНОВКИ.....с.	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....с.	192

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

ООН – Організація Об'єднаних Націй
АР Крим – Автономна Республіка Крим
ГА ООН – Генеральна Асамблея ООН
ДПКН – Декларація ООН про права корінних народів
ЕКОСОП ООН – Економічна та Соціальна Рада ООН
ЕМПКН – Експертний механізм ООН з прав корінних народів
ЄС – Європейський союз
КПЛ ООН – Комісія з прав людини ООН
МКТН – Меджліс кримськотатарського народу
МОП – Міжнародна організація праці
МБП – Міжнародне бюро праці
МДКНС – Міжнародне десятиріччя корінних народів світу
МРКНС – Міжнародний рік корінних народів світу
ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ПАРЄ – Парламентська асамблея Ради Європи
ПКН ООН – Партнерство з корінних народів ООН
ПФПКН – Постійний форум ООН з питань корінних народів
РПЛ ООН – Рада з прав людини ООН
РФ – Російська Федерація
СДППКН – Спеціальний доповідач з питання про права корінних народів
СДПСГПЛОСКН – Спеціальний доповідач ООН з питання про становище в галузі прав людини та основних свобод корінних народів
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
США – Сполучені Штати Америки
УВКПЛ ООН – Управління Верховного комісара ООН з прав людини
Українська РСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
ФДВКН – Фонд добровільних внесків ООН для корінного населення
ФДПКНК – Фонд дослідження та підтримки корінних народів Криму

ВСТУП

Актуальність теми. Питання міжнародно-правових гарантій окремих прав народів, таких як право на самовизначення, прав національних меншин та пов'язаних прав людини, є вже традиційною темою наукових досліджень. Водночас питання визначення та захисту колективних прав корінних народів та відповідних прав людини досі залишаються малодослідженими. Україна є багатонаціональною державою, що має тривалий історичний шлях формування соборної цілісної території та є батьківщиною для низки недержавних народів. Тому наша країна не може бути осторонь сучасних міжнародних стандартів прав корінних народів, насамперед розроблених під егідою та в межах системи Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). У 2014 р. в умовах іноземної агресії відбулося визнання Україною значення Декларації ООН про права корінних народів 2007 р. (далі – ДПКН) та нормативне закріплення статусу корінного за кримськотатарським народом. Потреба в опрацюванні відповідного законодавства та в удосконаленні відповідної зовнішньої та внутрішньої політики підвищують практичну витребуваність таких наукових пошуків.

До цього часу в вітчизняній науці міжнародного права аспектам визначення правового статусу корінних народів не надавалося належної уваги, а комплексного та системного аналізу поточної діяльності ООН у цій сфері не проводилося узагалі. Окремі питання правової практики щодо проблеми корінних народів висвітлювалися у працях Т. О. Анцупової, Б. В. Бабіна, М. О. Баймуратова, Н. В. Бекірова, М. В. Буроменського, В. Г. Буткевича, О. О. Гріненка, О. В. Задорожнього, О. О. Мережка, Н. В. Дрьоміної-Волок, Д. М. Киценка, О. Л. Копиленка, Л. О. Тимченко, Е. Х. Топалової та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах комплексної науково-дослідної теми Інституту законодавства Верховної Ради України «Проблеми правового забезпечення

виконання Україною міжнародних зобов'язань» (державний реєстраційний № 0111U000578), яка охоплює аспекти створення ефективного механізму виконання міжнародних правових зобов'язань України та їх національний реалізації та імплементації.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у встановленні передумов виникнення, характеру еволюції, специфіки структури та змісту, місця у системі міжнародного права правових стандартів ООН щодо прав корінних народів та їх національного відображення у вітчизняному законодавстві та практиці.

Згідно з метою дослідження увагу було сконцентровано на вирішенні наступних задач:

з'ясувати передумови виникнення у міжнародному праві інституту корінних народів та механізмів захисту їх прав;

визначити специфіку еволюції форм практичного вирішення проблем статусу корінних народів у міжнародних актах та міжнародно-правовій доктрині;

встановити шляхи формування сучасних універсальних правових стандартів стосовно прав корінних народів;

виявити особливості процесів формування системи спеціальних органів ООН з питань корінних народів;

узагальнити систему актів органів ООН з питань корінних народів, визначити їх правову модальність та особливості структури;

встановити роль корінних народів України у формуванні правових стандартів ООН стосовно прав корінних народів та особливості участі цих народів у роботі спеціальних органів ООН з питань корінних народів;

визначити рівень реалізації в Україні правових стандартів ООН стосовно прав корінних народів та надати відповідні рекомендації з удосконалення ситуації, що склалася.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правовий статус корінних народів.

Предметом дослідження є правові стандарти ООН стосовно прав корінних народів, їх розвиток, структура, нормативне й організаційне відображення та реалізація у вітчизняному законодавстві.

Методи дослідження. Наукова об'єктивність отриманих результатів роботи ґрунтується на комплексі загальнонаукових та спеціальних методів, які отримали широке поширення у науці міжнародного права. Діалектичний метод був використаний задля визначення спільного та відмінного у міжнародних нормативних актах та організаційних механізмах з питань корінних народів (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2, 3.3 та ін.). Історико-правовий метод було вжито в частині дослідження, присвяченій еволюції міжнародно-правової регламентації прав корінних народів (підрозділи 1.1-1.3, 2.1 та ін.). Формально-юридичний метод застосовано задля встановлення правового змісту, структури, форми та модальності міжнародних договорів, актів органів ООН та конвенційних органів, резолюцій регіональних міжнародних організацій та національного законодавства України (підрозділи 2.2, 3.2, 4.1 та 4.2). Порівняльно-правовий метод було використано для зіставлення різних організаційних механізмів захисту корінних народів, які виникли в межах системи ООН (підрозділи 3.1, 3.2). Герменевтичний метод застосовано для визначення специфіки термінології міжнародного права з питань корінних народів на офіційних мовах ООН та в офіційному перекладі українською (підрозділи 2.1, 3.2, 4.1); соціологічний метод вжито задля встановлення процесів та перспектив реалізації в Україні міжнародних стандартів ООН щодо корінних народів (підрозділи 4.2).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження є роботи науковців з питань прав корінних народів таких як Дж. Бентам, Ф. де Віторія, П. Влодковіц, А. Грегуар, Г. Гроцій, Ч. Б. де лас Касас, Л. А. де Алба, Д. К. Балуарте, Р. Л. Барш, Г. Беннет, Я. Броунлі, А. Х. Абашидзе, А. Аль-Фарук, Ф. Р. Ананідзе, З. Весснер, Р. Вольфрам, М. М. Гамзатова, Д. Р. Гилязева, Е.-І. А. Даес, Дж. М. Ван Дайк, А. В. Діаз, М. Девіс, А. Ейде, Б. Кінгзбурі, Б. Клаверо, Х. М. Кобо, Дж. У. Колборн, В. А. Кряжков,

Х. С. Круз, М. К. Лем, М. А. Мартінес, М. Моретті, Л. Свепстон, Е. Хафф, Дж. Я. Хендерсон, А. Юпсаніс, Г. Янгінг та ін.

Нормативною основою дослідження міжнародні договори, підписані під егідою ООН та Міжнародної організації праці (далі – МОП), інші універсальні та регіональні міжнародні акти, нормативні акти органів ООН, МОП та регіональних міжнародних організацій.

Емпіричну базу дисертації становлять експертні доповіді з питань корінних народів до органів ООН, економічні та статистичні дані.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що вперше у науці міжнародного права було проведено комплексне дослідження правових стандартів ООН стосовно прав корінних народів. У дисертації містяться положення та пропозиції, які мають риси наукової новизни, а саме:

уперше:

визначено міжнародні стандарти ООН стосовно корінних народів як взаємопов'язаний комплекс норм міжнародного права, відображених у ДПКН, розвинутих у резолюціях Генеральної асамблеї (далі – ГА) ООН з питань корінних народів та втілених у практичну діяльність й доктринальну роботу спеціалізованих органів ООН з питань корінних народів; запропоновано практичні заходи із реалізації Україною цих міжнародних стандартів;

встановлено, що попри відмову міжнародно-правової доктрини XVIII-XIX ст. визнавати права та суб'єктність корінних народів, взаємна конкуренція європейських держав, їх бажання використати корінні народи у колоніальній експансії, потреба врегулювання відносин між корінними народами та колоністами, небажання передавати ресурси та землі корінних народів у приватне розпорядження колоністів – сприяли визнанню більшістю колоніальних держав міжнародної правосуб'єктності корінних народів;

визначено специфіку формування спеціальних механізмів ООН щодо корінних народів наприкінці XX ст. та доведено, що необхідність залучення представників корінних народів у роботу механізмів ООН призвела до

практичної потреби ідентифікації ООН спільнот як корінних народів, до формування критеріїв такого визнання та до формування у підсумку позиції ООН щодо неможливості утворення абстрактного всеохоплюючого визначення корінного народу у міжнародному праві;

доведено, що згода уряду України на участь Меджлісу кримськотатарського народу (далі – МКТН) в якості організації корінного народу у Робочій групі ООН в 1995 р. та допуск ООН Меджлісу до участі в роботі цього органу стали фактичним визнанням Україною та ООН кримськотатарського народу корінним; доведено непослідовність визнання кримськотатарського народу як корінного в актах структур ООН, Організації безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) ОБСЄ, Ради Європи та Європейського Союзу (далі – ЄС) 2014-2016 рр., присвячених аспектам україно-російського конфлікту;

удосконалено:

підхід, за яким із стародавніх часів міжнародна правова доктрина визнавала суб'єктність народів як носіїв спеціального статусу та прав, а в період середньовіччя та в Новий час отримали визнання права народів на мирне існування, право на утворення держави (самовизначення) та на спротив загарбникам; а також підхід, за яким потреби часткового збереження колективних прав завойованого народу визнавалися законодавством колоніальних держав;

наукові пропозиції щодо ролі конвенційних механізмів зі статусу корінних народів, відображених у Конвенції МОП № 169 1989 р., у Конвенції ООН про права дитини 1989 р., у Конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття 1992 р. та в Нагойському протоколі до неї 2010 р., у рекомендаціях Спеціальної міжсесійної робочої групи відкритого складу 1996-2015 рр. щодо згаданої Конвенції 1992 р., у роз'ясненнях Комітету з ліквідації расової дискримінації ООН та Комітету з прав людини ООН;

доктринальну позицію стосовно процедури визнання ДПКН тими державами, що у 2007 р. голосували проти її прийняття або утрималися під

час голосування, та щодо особливого правового значення ДПКН, визнаного в рішеннях конвенційних органів ООН з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини та в експертних документах ООН;

набули подальшого розвитку:

доктринальні положення про Берлінський акт 1885 р. та Брюссельський акт 1890 р., про Статут Ліги Націй, Конвенцію про перегляд 1919 р. та про конвенції й рекомендації МОП 30-50-х рр. XX ст., які на рівні колективних міждержавних договорів сформували патерналістський погляд щодо корінних народів, але містили окремі норми з опосередкованим визнанням їх самобутності, окремішності та самоврядності.

положення щодо еволюційного процесу розробки ДПКН та механізмів правового програмування зусиль ООН у розбудові механізмів захисту прав корінних народів, таких як Перше та Друге Міжнародні десятиріччя корінних народів світу;

концепція стосовно ролі трьох спеціальних механізмів ООН, що обіймаються проблемами корінних народів, таких як Постійний форум ООН з питань корінних народів (далі – ПФПКН), що діє під егідою Економічної та соціальної ради (далі – ЕКОСОР) ООН, та підзвітні Раді з прав людини ООН (далі – РПЛ ООН) Експертний механізм з прав корінних народів (далі – ЕМПКН) ООН та Спеціальний доповідач ООН з питання про права корінних народів (далі – СДПКН).

Практичне значення результатів дослідження зумовлено тим, що отримані висновки й пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній роботі – для наступних наукових досліджень у сфері удосконалення роботи правозахисних інституцій системи ООН та захисту прав корінних народів; правотворчості – для опрацювання законодавства України з питань корінних народів із застосування стандартів ООН у цій сфері; у правозастосуванні – для вдосконалення діяльності органів влади України у сфері зовнішньої політики, захисту прав людини, правової політики та міжнаціональних відносин; навчально-методичному процесі –

для викладання у вищих навчальних закладах дисциплін «Міжнародне право», «Міжнародні стандарти прав людини», «Право міжнародних організацій», при опрацюванні підручників та методичної літератури.

Апробація матеріалів дисертації. Базові теоретичні положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження були обговорені на засіданні відділу європейського права та міжнародної інтеграції Інституту законодавства Верховної Ради України. Основні тези дослідження були висвітлені на доповіді під час Наради ОБСЄ з розгляду виконання зобов'язань, присвячених людському виміру 2016 р. (м. Варшава, 20 вересня 2016 р., HDIM.NGO/0037/16/RU) та оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Міжнародне право: *de lege praeterita, instante, future*» (м. Одеса, 21 листопада 2014 р.); «Україна в світових та європейських інтеграційних процесах: стратегія і тактика» (м. Київ, 16 березня 2016 р.); «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 25-26 березня 2016 р.); «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (м. Дніпропетровськ, 1-2 квітня 2016 р.); «Проблеми відповідальності держави» (м. Одеса, 8 квітня 2016 р.); «Пріоритетні напрями розвитку правової системи України» (м. Одеса, 14-15 жовтня 2016 р.).

Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено в 16 наукових публікаціях, серед яких: 8 статей опубліковано у фахових наукових виданнях України, з яких 1 – у електронному фаховому виданні, 1 – у фаховому науковому виданні іноземної держави, а також 7 – у збірниках доповідей і повідомлень на наукових та науково-практичних конференціях та 1 – у електронному виданні матеріалів ОБСЄ.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що включають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (346 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 236 сторінок, з яких основного тексту – 191 сторінка.

Розділ 1

ОНТОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЩОДО КОРІННИХ НАРОДІВ

1.1. Історична еволюція поглядів щодо міжнародно-правового статусу корінних народів

Аспекти статусу народів (δῆμος – древнегреч., populi та gentem – лат.), їх суб'єктності, ознак, прав та взаємних відносин стали предметом уваги юристів, істориків та філософів з початку виникнення сфери суспільних знань. На думку Плутарха народ вважається тим самим, що і був сто років тому, хоча нікого з колишніх людей немає тепер в живих; народ зберігається, «поки спільність, що створює народ і з'єднує його взаємними узами, зберігає його єдність» [303, с. 37]. Конан Самоський відзначав, що народ є тілом, що складається з необмеженого числа тіл, становить безперервну єдність, що є духом, який проникає у все тіло народу [260, с. 300].

Народ, таким чином, має «буття» (Конон Самоський та Плутарх), «невід'ємний тілесний стан» (Філон) або «духовні узи» чи «життєвий дух, який підтримують багато тисяч» (Луцій Сенека) [333, с. 83] який пізніш Гуго Гроцій назвав «повним і досконалим спілкуванням громадянського життя», через яке «народи утворюють штучні тіла на зразок природного тіла», незважаючи на поступову заміну складових при збереженні форми [260, с. 300]. Аристотель у творі «Політика» сподобив річку та народ, відзначивши, що річки зберігають ту ж назву, хоча постійно прибуває нова вода, а колишня йде [239, с. 64]. Подібну паралель між народом та державою проводили Ісократ та Юліан [271, с. 64].

Права народів як специфічних осіб розглядалося у римському праві. Так, в «Інституціях» Гая вказувалося на те, що всі народи, які управляються законами і звичаями, користуються частково своїм власним правом, а частково – спільним правом всіх людей; що «те право, яке кожен народ (populi) сам для себе встановив, є його власне право і називається правом

цивільним, як би власним правом, властивим самим громадянам», а те право, яке між усіма людьми встановив природний розум, застосовується і захищається однаково у всіх народів і називається правом загальнонародним (*ius gentium*), як би правом, яким користуються всі народи (*gentes*) (ч. 1 книги 1) [255, с. 44-45].

У римській правовій ідеології, що ґрунтувалася на розбудові імперії та відповідно пригніченні нею різних народів, презумується можливість обмеження прав одним народом інших. Так, «Інституції» Гая у чч. 14, 15 книги 1 згадують про тих, «які колись зі зброєю в руках боролися проти римського народу, а потім, будучи переможені, здалися» (*peregrini dediticii*), що є, на думку римських юристів, безчестям, яке тягне статус цих осіб як підкорених і таких, що здалися римському народу, навіть за умов персональної свободи таких осіб [255, с. 44-45].

Полібій щодо цього писав наступне: «ті, хто підкорився влади римлян, насамперед поступилися областю, належній їм, а також містами, розташованими в цій області, всім чоловічим і жіночим населенням як області, так і міст; а також всіма ріками, гаванями, святилищами, всім, що відноситься до релігії; а так як панамі всього є римляни, то підвладні їм самі вже не володіють нічим» [305, с. 124]. Квінтіліан відносив статус народів саме до права війни [274, с. 94], Гермогеніан, навпаки вказав, що війна та розподіл народів запроваджені саме через право народів, *ius gentium* [271, с. 72]. Квінт Курцій Руф приписав Олександрю Македонському твердження про те, що закони видаються переможцями та виконуються переможеними [328, с. 53]. Аналогічно Юлій Цезар наводив тезу Аріовіста, про те, що «за правом війни переможці велять переможеними в сваволі» та про те, що «народ римський звик повелівати переможеними не за чужими приписами, але через власне свавілля» [343, с. 76].

Цікаво, що всупереч наведеному Крісп Саллюстій писав про стародавніх римлян таке: «наші предки, будучи благочестивими смертними, нічого не позбавляли переможених, крім можливості заподіювати шкоду» [279, с. 53].

Водночас Менандр Протектор наводив приклади спорів між римлянами та гунами щодо підвладності гепідів, які ґрунтувалися на певних посиланнях на принципи *ius gentium*, у римському його розумінні [290, с. 57].

У «Інституціях» Юстиніана певною мірою пом'якшено ставлення до переможених народів; так, наводяться тези Ульпіана про те, що звільнення від рабства відноситься до права народів, адже «так як за природним правом всі народжуються вільними, не було звільнення, коли було невідомо рабство; але після того, як за правом народів виникло рабство, за ним слідувало благодіяння відпущення з рабства». Більш того, у титулі V цих «Інституцій» вказувалося, що рабство є встановленням права народів, «в силу якого особа підпорядкована чужому пануванню всупереч природі». Втім, окремі коментатори вважають, що уточнення «всупереч природі» з'явилося у тексті «Інституцій» значно пізніше [271, с. 72].

Цікаво, що вже тоді на рівні *ius gentium* вбачалася явна відмінність між статусом завойованих народів та населенням колоній – якщо перші мали повне, або хоч б часткове позбавлення колективних прав, то колоністів такі обмеження не стосувалися. Так, колоністи, за словами Фулідія, «надсилаються не як раби, але як рівноправні» на засадах «користування рівними правами» [342, с. 218]. Діонісій Галікарнаський надає Сервію Туллію подібну тезу: «щоб міста-метрополії володіли колоніальними містами якби за природним законом – це, на нашу думку, неправильно і несправедливо» [52, р. 123].

Багато уваги стародавні автори приділяли питанню права власності народів. Так, у «Інституціях» Гая вказувалося, що «те, що належить державі або громадам, не складає, мабуть, нічийої власності» (ч. 11 кн. 2) [255, с. 165]; «Інституції» Юстиніана вказували, що у «силу природного права, звичайно, є загальним для всіх наступне: повітря, текуча вода і море, а отже, і берега моря», та що «театри, стадіони і інше подібне, що належить громаді, «належить сукупності, а не окремим особам» [271, с. 72]; у «Парафразах» Феофіла щодо цих тез «Інституцій» міститься уточнення, що «всі ріки і

гавані складають публічну власність, тобто належать усьому римському народу», тобто є власністю народу, а не загальним надбанням всіх [210, р. 112]. Такий розподіл між загальним надбанням та власністю народу згадував ще Нерацій Пріск, констатує, що «не те становить публічне майно, що складається у власності народу, але те, що з самого початку створено природою і досі не надійшло на чийсь власність, тобто у власність якого-небудь народу» [298, с. 112]. Г. Гроцій також підтримав такий розподіл римських юристів, які «ясно розрізняли публічне майно народів, серед якого річки, від загальних речей» [260, с. 224].

При цьому у Цицерона є теза про те, що приватні володіння виникли не за природою, «а чи в силу давнього заволодіння, коли заселялися пустопорожні землі, або в силу перемоги шляхом військового захоплення, або, нарешті, в силу закону, угоди, умови, жереба. Звідси відбулися назви: земля Арпінська – від арпінатов, земля Тускуланська – від тускулан» [344, с. 112]. Таке заволодіння вочевидь носило не індивідуальний, а колективний характер, що опосередковано визнається й у наведеній цитаті.

Пізніш погляди на *ius gentium* зазнали істотного впливу з боку світових релігій – християнству та ісламу, у офіційній доктрині яких, особливо на стадії стрімкого поширення цих релігій, декларувалася вторинність або відсутність суб'єктності народів перед відповідно суб'єктністю спільноти віруючих, незалежно від їх культурного, етнічного або мовного походження. Як констатував Іоганн К. Блюнчлі у ті часи «невірним... пропонували на вибір одне з двох: обернення у християнство або знищення» [248, с. 17]. Але збереження як відмінностей між народами в межах єдиної віри, так і збереження народів поза географічними межами цієї віри – поставило питання щодо суб'єктності та прав таких народів ще до епохи географічних відкриттів.

Зокрема, як відзначають сучасні дослідники, Павло Влодковіц з Брудзень сформулював своє міжнародно-правове вчення на тлі «війни польського народу проти Тевтонського ордена хрестоносців». На думку

Олександра Мережка, П. Влодковіц на Церковному соборі в Констанці 1415-1418 рр., що слугував своєрідним міжнародним судом між Польщею та Орденем, не тільки представляв тодішнього короля Польщі і доводив неправомірність дій хрестоносців щодо початку загарбницьких воєн і способів їх ведення, але по суті, «звинувачував хрестоносців у скоєнні того міжнародного злочину, яке сьогодні ми називаємо геноцидом» [291, с. 111]; [111, с. 63], підіймав питання суб'єктності та статусу потерпілих від такого геноциду народів.

Тези П. Влодковіца про те, що язичники, так само як і християни, мають право мати власні держави, та про неприпустимість насильницького впровадження християнства серед язичників сучасні автори обґрунтовано вважають прогресивними. П. Влодковіц у своєму творі «*Tractatus de potestate papae et imperatoris respectu infidelium*» («Трактат про владу імператора і папи над невірними») констатував, що папа римський та імператор Священної Римської Імперії, на владу яких посилялися хрестоносці Тевтонського ордену при захопленні земель та знищенні осіб і майна народів Балтії, не мають права уповноважувати когось на силове захоплення земель, що належить язичникам [111, с. 63].

П. Влодковиц у згаданому Трактаті посилався на твори Станіслава з Скалбімежа (Stanislaw Scalbimierz) щодо прав мирних язичників утворити державу; зазначений Станіслав з Скалбімежа ґрунтував права язичників на самозахист як природне право будь-якого творіння. Крім того П. Влодковиц посилався у власних творах на позицію папи Інокентія IV, за якою передбачалася можливість існування нехристиянських держав. Тому не лише загарбницькі війни проти язичників називалися цим інтелектуалом незаконними; висловлювалася теза про те, що імператор за визначенням не міг розпоряджатися язичницькими землями, над якими язичники зберігають владу. Ця позиція була підтримана декількома тогочасними дипломатами та інтелектуалами, такими як Андрій Ласкаржич (Andrzej Laskarzyc) декан Краківської академії, тодішній посол Польщі у Римі [187, р. 115, 119].

О. Мережко вважає, що «свою конструкцію права народів П. Влодковіц засновує на понятті природного права», але при цьому не ототожнює право народів з природним правом. Так, П. Влодковіц говорить про право народів як про «людське право, що відбувається з природного розуму», «те, що природний розум встановив між усіма людьми, то дотримується у всіх народів і називається правом народів» (*jus gentium*) [291, с. 111]. Хоча доводи Трактату не стали підґрунтям для правових актів того періоду, завдяки зусиллям Влодковіца Папа римський направив свого легата до Польщі з метою розслідування злочинів Тевтонського ордену [291, с. 111]; [111, с. 63]

Водночас, як з цього приводу справедливо констатує М. Тимовський, думка П. Влодковіца про право кожного народу, навіть язичницького, мирно жити на своїй землі поділялася у тогочасній Європі далеко не всіма; при чому християнізація язичників силою та військовим шляхом відповідала «тодішньому розумінню права та моралі» та навіть відносно «мирний» метод християнізації вів до культурної асиміляції або до фізичного знищення народів. Так, пруси, до прав яких апелювали польські делегати на Церковному соборі в Констанці, були повністю асимільовані німцями до XVII ст. [339, с. 119-120].

Після початку європейської колонізації Нового Світу у XVI ст. проблема прав корінних народів істотно загострилася; уперше на доктринальному рівні у нових умовах вона була відображена в працях професора Франциско де Віторії, зокрема у так званих першій і другій лекціях «Про індіанців та право війни» («Про щойно відкритих індіанців») 1532 р. Ці лекції читалися Ф. де Віторією публічно (загалом їх прослухало приблизно 5000 осіб) та не опрацьовувалися ним для публікації, лише після смерті професора вони були відновлені за студентськими конспектами і опубліковані у вигляді книг: «Богословські лекції» 1557 р. та «Коментарі до другого розділу другої частини «Суми теології» 1565 р. Саме у «Богословських лекціях» 1557 р. містяться вказані тези Ф. де Віторії про права корінних народів Нового Світу [183, р. 211].

Цікаво, що Ф. де Віторія не тільки чітко спростовує тезу про «неповноцінність» корінних народів, але й вважає про те, що навіть таке припущення не позбавило б ці народи прав: «навіть якщо це так, то це не причина для того, щоб позбавляти варварів індіанців права бути істинними господарями». Адже, вказує Ф. де Віторія, «очевидно, що у них існує певний порядок: існують належним чином керовані міста, впорядковані шлюби, правителі, пани, закони, посади, професії, ремесла, системи та способи обміну і торгівлі, і все це вимагає і передбачає застосування розуму; у них є своєрідна релігія, і вони не помиляються щодо очевидних речей; Бог і природа не залишають їх у тому, що необхідно для благополуччя їх виду та раси». На його думку «лише погане і варварське виховання є причиною того, що вони виглядають зануреними в себе і дурними. Але чи не зустрічаємо ми і серед нас селяків, які ледь відрізняються від нерозумних тварин» [253, с. 273].

Тому, відзначає Ф. де Віторія, варвари до часу прибуття туди іспанців були як офіційно, так і приватно господарями на своїй землі, так само як християни на своїй, і ні самі індіанці, ні їх князі не можуть бути позбавлені своїх володінь на підставі того, що вони не є нібито їх дійсними власниками. Тому «було б несправедливим відмовити їм, що не зробили нам ніякого зла, в тому, що ми визнаємо за сарацинами і євреями, постійними ворогами християнської релігії, вважаючи їх господарями свого надбання, якщо воно не захоплене у християн». Тим самим Ф. де Віторія пропонує визнавати як суверенітет, так і приватну власність корінних народів на тих засадах, що відповідні суверенітет та/або власність для нехристиянських держав та народів Старого Світу [288, с. 43]. Таке розуміння однаковості прав народів незалежно від їх географічного розташування слід вважати доволі прогресивним.

Водночас Ф. де Віторія відзначає, що теза про те, що «варвари є рабами по природі, так як їх розум мало або зовсім не придатний для їх самоврядування» не є вірною. Адже навіть «люди, для яких природна

необхідність бути керованими і керованими іншими, і що такі піддані подібні дітям, які потребують підпорядкуванні авторитету батьків до досягнення зрілого віку, або дружині, яка залежить від чоловіка» не є за визначенням чийось рабами. «Навіть якщо визнати, що ці варвари настільки дурні і бездарні, як припускають, з цього не випливає, що вони позбавлені справжньої влади й тому повинні бути, згідно цивільному праву, включені в категорію рабів» – констатує Ф. де Віторія [253, с. 274].

Тому, констатує Ф. де Віторія, «індіанці, до прибуття до них іспанців, були справжніми і абсолютними господарями, як офіційно, так і приватно». До цього ним додається теза, що «Папа не має ніякої світської влади ні над цими варварами, ні над іншими невіруючими» і тому «якщо варвари не хочуть визнати жодного панування, ні свого підпорядкування Папі, той не має ніякого права ні воювати з ними, ні опанувати їх надбаням і територіями; очевидно, що у нього немає ні такого права, ні такої влади; ...якщо зазначені варвари не хочуть визнати Христа своїм Господом, це не є приводом для того, щоб воювати з ними або заподіяти їм хоч якесь зло», «не можна примусити їх визнати це панування» [253, с. 275].

Ф. де Віторія поширює на корінні народи Нового Світу вже усталений на той момент принцип за яким «невірні не можуть бути позбавлені свого майна, за винятком того випадку, коли вони вже є підданими християнських світських властей і до них застосовуються ті ж закони, що й до інших підданих». Він констатує, що «коли іспанці припливли до земель варварів, вони не мали ні права, ні такого роду підстави на те, щоб зайняти їх провінції» [253, с. 276]. Також професор Віторія влучно відмічав, що «зазначені варвари не зобов'язані вірити, якщо віра не доводиться до них у досить переконливій формі. Справа в тому, що мені не відомо, щоб мали місце чудеса або інші знамення, або приклади релігійного та цнотливого життя, але я знаю, що мали місце скандальні випадки, злочини і жорстокості» та «ніщо не вказує на те, що християнська релігія проповідувалася в тій помірній і благочестивій формі, яка веде до її визнання» [253, с. 276].

Більш того, Ф. де Віторія констатує, що «і в тому випадку, якщо віра була запропонована варварам досить переконливим і доказовим чином, їх [варварів] небажання визнати її і прийняти ще не є достатньою підставою, щоб оголосити їм війну і позбавити їх надбання». «Ніколи, вказував Ф. де Віторія, «християнські імператори, що мали радниками святіших і наймудріших пап, не воювали з невірними з тієї лише причини, що ті не хочуть прийняти християнську релігію», тому «й ця причина не є достатньою і законною для виправдання захоплення земель, що належать варварам» [253, с. 277]. Втім, як ми вже бачили вище, «невірність» насправді була приводом для загарбання земель корінних народів у Європі християнськими монархами й до відкриття Нового Світу.

Єпископ Чіапас Бартоломе де лас Касас, який розділяв гуманістичні переконання Ф. де Віторія, прославився завдяки захисту інтересів корінних американців, суспільство яких, особливо в карибських країнах, він описав досить докладно. У його описах «касіків» (вожді або князі), «бохіків» (шамани або священнослужителі), «ні-таіно» (знать) і «набір» (прості люди) чітко проглядається структура феодального суспільства. У його книзі «Найкоротша реляція про руйнування Індій» (ісп. «Brevisima relacion de la destruccion de las Indias»), опублікованій в 1552 р., наводиться яскравий опис звірств, що творяться конкістадорами в Америці, зокрема, на Антильських островах, в Центральній Америці та Мексиці, серед яких багато подій, свідком яких він був, а також деякі події, які він відтворює зі слів очевидців [24, р. 45]. В одній зі своїх останніх книг, написаної перед самою смертю, «De Thesauris in Peru», Ч. Б. де лас Касас пристрасно відстоює права корінних жителів Перу проти звернення в рабство під час ранньої іспанської конкісти. Книга також ставить під сумнів право власності Іспанії на скарби з викупу, сплаченого за звільнення Атауальпи (правителя інків), а також на цінності, знайдені й узяті в місцях поховань корінного населення [48, р. 124].

Водночас інший тогочасний іспанський релігійний теоретик, Хуан Хінес де Сепульведа, у трактаті 1547 р. «De justis belli causis apud indios» (лат. «Про

право ведення справедливої війни з індіанцями») декларував, що корінні народи Америки загрузли в гріху, і сам факт їх опору іспанській колонізації та християнізації, свідчить про «порочність їх природи» та навіть про «нездатність до людського мислення», з чого, за міркуваннями Х. Х. де Сепульведи, витікає їх рабське становище [186, р. 270, 282].

Розробка теоретичного підґрунтя основ колоніальної політики стосовно корінних народів Нового Світу було метою т.зв. Вальядолідської хунти (ісп. La Junta de Valladolid, дослівно – «Збори у Вальядоліді») – дебатів, що проводилися в 1550-1551 рр. Ініціаторами дебатів у Вальядоліді, стали вищезгадані ченці ордену домініканців – Ч. Б. де лас Касас і його опонент Х. Х. де Сепульведа; приводом для їх проведення стала офіційна заборона іспанською владою друку вищезазначеного трактату Х. Х. де Сепульведи. Під час Вальядолідської хунти Х. Х. де Сепульведа висував такі тези:

- індіанці нібито не здатні самі управляти своїми справами, отже, вони повинні знаходитися в рабстві або під опікою іспанців (з цього приводу Х. Х. де Сепульведа стверджував, що ацтеки побудували міста, інші ознаки цивілізації не усвідомлено, а інстинктивно, як бджоли або мурашки);
- індіанці практикують канібалізм і людські жертвоприношення, які повинні присікатися насильно, і відповідно каратися;
- колонізатори зобов'язані врятувати невинних жертв ідолопоклонства;
- колонізатори мають право проповіді християнства серед індіанців від імені Папи та іспанської корони [48, р. 124].

Більшість учасників Вальядолідської хунти (Домінго де Сото, Бартоломе де Карранса, Мельчор Кано та ін.) представляли богословів Університету Саламанки. За підсумками дебатів позиція тогочасної держави схилилася на бік прогресивніших аргументів Ч. Б. де лас Касаса, адже у розвиток Вальядолідської хунти спеціальна державна комісія у 1554 р. визнала вірної точку його зору на статус індіанців Америки. Водночас позиція держави стала компромісною, адже скасування інституту енкомьєнди, на яке вимагав під час дебатів Ч. Б. де лас Касас, не відбулося [48, р. 122].

У таких умовах, як не дивно, доктрина міжнародного права, що народжувалася у XVI-XVII ст. ґрунтувалася насамперед не на новому колоніальному світоустрої, а на роботах римських юристів з питань *ius gentium*. Г. Гроцій у «Трьох книгах про право війни та миру» 1625 р. насамперед цитує вищевказані позиції стародавніх авторів. При цьому Г. Гроцій приходить до важливих висновків, зокрема щодо того, що «те, що дозволено одному народу або царю, то, мабуть, можливо двом або трьом», що можна розглядати як певний крок у напрямку визнання рівноправності народів. Досліджуючи морське право, Г. Гроцій вказує, що «з одного того, що народ зайняв землі, не можна зробити висновок, що море теж зайнято; недостатньо акту внутрішньої свідомості, необхідною є й зовнішня дія, з якої можна зробити висновок про зайняття моря». Отже, цей автор вказує як на потребу внутрішньої свідомості (самоусвідомлення) народу для розвитку його суб'єктності, так й на необхідність певних колективних дій народу на підтримку такої суб'єктності – для її визнання.

Не оминає Г. Гроцій й проблематику власності народів; він вказує на «дві форми захоплення речей, які нікому не належать: захоплення влади і захоплення власності, оскільки остання відрізняється від влади»; він вказує, що іноді «початкове придбання» народом або главою народу відбувалося так, що не тільки влада, яка включає верховне право на речі, але також і приватна власність спочатку зазвичай добувалася народом або його главою, а потім по частинах розподілялася між приватними особами; таким чином, «їх власність залежала від тої первісної власності, якщо не подібно праву васалів від права сеньйорів або праву орендаря від права землевласника, то тим не менш яким-небудь іншим шляхом, який менше пов'язував»; бо «є багато форм права над майном» [260, с. 223].

Г. Гроцій додає, що у разі, коли майно, розподілене зазначеним вище чином, залежить від спільної власності, якщо виявляється відсутність індивідуального власника у речі, то вона не підлягає захопленню, але повертається до суспільства або до верховного пана [260, с. 224-225]. Він

вказує, що «ті землі, які спочатку зайняті народом і згодом не розподілені, слід вважати власністю народу» та що «народу буде завгодно відвести кому-небудь поле на тому ж праві, на якому він сам займав його» [260, с. 300].

Детально зупиняючись на проблематиці припинення існування народу, Г. Гроцій бачить його здійснення «двоєм чином: шляхом знищення тілесного складу або ж знищення форми, тобто духу [народу]»; відповідне знищення може бути через загибель народу або в умовах, коли представників «народу залишилося настільки небагато, що вони не можуть скласти народ». Остання ситуація, за Г. Гроцієм, унеможливорює збереження за такими окремими особами прав народу, зокрема, майнових. Втрата духу (загального зв'язку) народу виникає коли «громадяни залишають суспільство добровільно унаслідок епідемії чи повстання, або якщо вони розсіюються, підкоряючись насильству, не будучи вже в змозі об'єднатися знову, що іноді є наслідком воєн». Також, за Г. Гроцієм, форма організації народу зникає при повному або частковому припиненні володіння ним загальним правом, через потрапляння народу у рабство, позбавлення права правління, включення народу у «провінційну організацію» імперії та його потрапляння під панування іншого народу [260, с. 312, 313].

Г. Гроцій вказує на таке захоплення народів як на «поєднання рабства з деякою особистою свободою», наводячи приклади ситуацій, коли «у деяких народів відібрано зброю і їм наказано не носити іншого заліза, крім землеробських знарядь, і що деякі народи змушені змінити свою мову і спосіб життя» [260, с. 301]. Такі приклади могли бути запозичені автором саме з практики колонізації корінного населення – як в Європі, так і в Новому Світі. Водночас, відзначає Г. Гроцій, якщо народ виселиться зі свого місця, добровільно (внаслідок голоду чи іншого лиха) або з примусу, позаяк залишається його «духовна форма», все ж не перестає бути народом; на існування народу істотно не впливає й образ правління і «навіть якщо народ підпорядкований самій необмеженій владі, він залишається тим же, що й

колись, коли він був самостійний», але «за умови, що цар править як глава даного народу, а не як глава чужого народу» [260, с. 301].

Г. Гроцій вказує, що «народ, що посадив собі царя, не звільняється від сплати боргів, які він зобов'язаний був платити, будучи вільним; бо адже він залишається тим же народом і зберігає власність над тим, що належало йому; він навіть утримує владу у себе, хоча вона повинна тепер здійснюватися вже не всією сукупністю громадян, але главою». Додатково Г. Гроцій передбачає можливість об'єднання двох народів та розділ народу, зокрема «поділ народу за угодою у зв'язку із заснуванням колоній» [260, с. 314, 317]. У цьому випадку, як і у роботах стародавніх авторів, населення, що колонізує (колоністи), визначається як окремий народ (суб'єкт), а населення території, яку колонізують, розглядається насамперед з позицій права війни.

Досліджуючи ситуацію захоплення одного народу іншим, Г. Гроцій вказує, що у цій ситуації «майна сукупності осіб стають власністю тих, хто підпорядковує собі цю сукупність, якщо вони того побажають», та що «й нематеріальні права, що належали всієї сукупності, стають власністю переможця, якщо він побажає». Якщо навіть хтось залишить переможеному народу можливість існувати як держави, розмірковує Г. Гроцій, «то той все ж може присвоїти собі певні права», й виключно «від вільного розсуду переможця залежить міра його благовоління» [260, с. 316].

Водночас на доктрину Г. Гроція певною мірою вплинули й ідеї Ф. де Віторія, про що визнає сам Гроцій. Тому останній надає рекомендації щодо належного ставлення до переможеного народу, за якими: «похвально утримуватися від права придбання влади над переможеними», або не відрізняючи їх від переможців або залишаючи верховну владу тим, хто володів нею раніше, втім «поставивши гарнізони», «обклавши даниною», надати «приклади, а також міркування щодо зміни форми урядової влади у переможених».

Якщо переможцю «належить прийняти на себе верховну владу, то видається правильним зберегти її хоча б частково за переможеними», «або ж,

звичайно, зберегти їм деяку свободу, особливо у справі віросповідання», додає Г. Гроцій. Водночас, на його думку, «якщо переможені сповідують хибну релігію, то законно надійде переможець, вживши заходів для того, щоб справжня релігія не була пригнічена». Водночас Г. Гроцій висловлює цікаву позицію про те, що «навіть підкорені народи або їх частини повинні бути повернені тим, кому вони були підвладні, якщо вони були несправедливо завойовані ворогом», адже «подібно до того як майно підлягає поверненню власнику, так само й народи та їхні частини підлягають поверненню тим, хто має над ними право владарювання, або навіть самим собі, якщо народи були самостійні до заподіяння їм несправедливого насильства» [260, с. 317].

Наведена концепція відображає всю суперечливість попереднього надбання юридичної науки з питань права народів. Це стосується й зникнення народів в умовах їх завоювання або примусового вигнання з власної території – їх суб'єктність може бути втраченою або ні, вони можуть бути легально позбавлені колективних прав, але з певними рекомендаціями, саме захоплення народів має носити «справедливий» характер тощо.

У наступному теорія прав народів поступово лібералізувалася, але вкрай повільно. Наприклад, у 1763 р. польський автор Константин Швенціцький оприлюднив тези про право народів, критикуючи тезу С. фон Пуфендорфа щодо тотожності права народів і природного права. К. Швенціцький одним з перших в науці міжнародного права висловив думку про те, що право народів ґрунтується на згоді народів, яке може бути або явним, або мовчазним. Ієронім Стройновський у книзі «Наука права природного, політичного, політичної економії і права народів» 1785 р. виклав природно-правову теорію права народів. Перебуваючи під впливом французьких фізіократів, цей автор виступив на захист суверенітету і незалежності народів [291, с. 113].

Як вже зазначалося, досвід нормативного забезпечення взаємодії колоніальних держав та корінних народів не істотно вплинув на розвиток доктрини міжнародного права, яке дедалі перетворилося на право виключно міждержавне. Уільям Блекстоун у 1765 р. ще оперував категорією «права

націй» [110, р. 405], але визначав таке право як «систему правил, що виводяться з природних причин та встановлюються універсальною згодою між цивілізованими мешканцями світу» [21, р. 66]. Згадка про цивілізованість правотворців відповідного «права націй», безумовно, обмежує статус корінних народів, порівняно із «цивілізованими», але не виключає в цілому їх суб'єктності.

Водночас у роботах Ієремії (Джеремі) Бентама, який замість «права націй», критикуючи серед іншого й тези У. Блекстоуна, запропонував сучасний термін «міжнародне право» (не дуже коректний переклад з оригінального англ. «international law») [110, р. 405, 408], але при цьому вже проводив аналогію між категоріями нації та держави, майже не використано категорію «народ».

У праці Дж. Бентама «Принципи міжнародного права» вказується на потребу загальної та рівної корисності міжнародного права для усіх націй, згадується про «найбільш протяжний добробут усіх націй землі», «добробут цих націй», визнається, що «нація має свою власність, свою гідність та навіть її особливості, які можуть зазнати нападу навіть без нападу на окремих індивідів». Водночас за Дж. Бентамом «немає покарання для націй», адже «якою б кримінальною не була б агресія, ніхто не буде нести відповідальність крім очільника нації, адже індивіди є його невинними та нещасними інструментами», при чому «нація як і особи, суверени як і індивіди надають велику увагу до власних інтересів самотійно» [19, с. 538, 539]. В іншій праці, «Коментар до коментарів» 1774-1776 рр. Дж. Бентам вказує щодо суб'єктів міжнародного права: «держави або нації – називайте їх, як вам заманеться» [110, р. 406].

У роботі «Вступ до засад моральності та законодавства» Дж. Бентам узагалі зводить колективну суб'єктність до сукупності індивідів, відзначаючи таке: «інтерес суспільства є одним з найзагальніших термінів... суспільство є штучним тілом, що складається з індивідів» тому інтерес суспільства є «сумою інтересів індивідів, що його складають». Цікаво що у цій роботі

Дж. Бентам розглядав національність індивіда або «породу від якої він походить» другорядною обставиною, що впливає на «склад тіла та духа» особи менше ніж, наприклад, клімат [247, с. 5, 38]. У «Принципах міжнародного права» Дж. Бентам також підкреслює, що «нації складаються з індивідів» [19, с. 542].

Дж. Бентам був одним з перших, хто активно критикував політику утворення заморських колоній [269, с. 45], особливо шляхом розподілу світу між європейськими монархами, так як це було у XV-XVI ст., та наполягав на послідовній емансипації (відділенні) колоній від метрополій – але виключно в інтересах колоністів, а не корінного населення [19, с. 539], про яке він майже не згадував. Так, у «Вступі до засад моральності та законодавства» Дж. Бентам вказує лише в якості поодинокого приклада на індіанців як на таких, що знаходяться на «декілька ступенів» нижче за інші народи «в сенсі цивілізації» [247, с. 79].

Обмірковуючи проблему територіальної юрисдикції суверенів у «Принципах міжнародного права» Дж. Бентам вказує про «традиційне» («native») населення володіння суверену як на таке, що має певну відмінність через традиційне проживання на певній території, констатуючи що «у цивілізованих націях переважна частина населення є *glebæ ascriptitii*, старожили ґрунту, де вони народилися», додаючи при цьому, що «з націями мисливців та пастухів – з племенами американських дикунів, ордами татар або арабів тощо ситуація є іншою», але вказуючи що «про них тут [у «Принципах міжнародного права»] не йдеться». Вкрай симптоматичним є таке змушене визнання Дж. Бентамом «нецивілізованого», корінного, населення націями, але з фактичною відмовою у розповсюдженні на них принципів міжнародного права. У цій роботі Дж. Бентам також додає, що «людство ще не досягло такого рівня на шляху цивілізації» та що до «громадян інших цивілізованих націй ми маємо не так багато відчуттів як до наших негрів» [19, с. 542, 544].

Лише у революційній Франції було здійснено спробу визначити суб'єктність усіх народів, коли після відомої Декларації прав людини 1789 р. було вирішено розробити Декларацію прав народів. Проект цієї декларації був опрацьований абатом Анрі Грегуаром та представлений 18 червня 1793 р. та пізніше, 23 квітня 1795 р. до уваги Конвенту республіки (безрезультатно).

Проект складався з 21 статті, за якими: народи перебувають у природному становищі та мають спиратися на універсальну мораль (ст. 1); народи є відповідно незалежними та суверенними, незалежно від кількості індивідів, яка їх складає, та від території яку вони займають; цей суверенітет є невідчужуваним (ст. 2); народи мають поводитися з іншими, як би вони хотіли щоб поводитися з ними, і «як це має вчиняти людина з людиною, народ має робити з іншими народами» (ст. 3); народи мають отримувати максимальну кількість доброго в часи миру та мінімальні збитки у час війни (ст. 4); особливі інтереси народу мають бути підпорядковані загальним інтересам людства (ст. 5); кожен народ має право організувати або змінити форму свого управління (ст. 6); народ не має права втручатися у врядування інших народів (ст. 7); немає урядування, яке забезпечило б права народів, крім заснованого на рівності та свободі (ст. 8); «море, невичерпне та безневинне у користуванні», не може бути у власності народу (ст. 9); кожен народ є господарем своєї території (ст. 10); незапам'ятне володіння встановлює правову основу давності між народами (ст. 11); у народу є право відмовити у допуску та залишенні території іноземцям з міркувань безпеки; заходи проти свободи одного народу є посяганням на усі інші народи (ст. 15); ліги з питань наступальних війн, договори та союзи проти інтересу народу є замахом на людство («всю людську родину», ст. 16); народ має право на війну для захисту суверенітету, свободи та власності (ст. 17); договори між народами є священними та непорушними (ст. 21) [29, р. 12].

Хоча окремі статті декларації з питань міжнародних відносин (ст.ст. 18-20) стосуються не стільки народів як таких, скільки держав (мабуть тому у ст. 19 замість застосованого у інших нормах франц. «peoples» автором

вжито «nations»), та хоча зі змісту декларації є абсолютно незрозумілим формат її застосування до підлеглих народів, населення колоній тощо – вказаний проект є вкрай цікавим у контексті розвитку доктрини колективних прав народів, зокрема корінних. Особливе значення має згадка про «незапам'ятне володіння» народами певними об'єктами та територіями. Проект Декларації настільки контрастує із традиційним поглядом на міжнародне право, як на право виключно міждержавне, що сучасна дослідниця О. М. Трікоз назвала його «утопічним проектом» [338, с. 131].

Пізніше погляди Дж. Бентама на міжнародне право, як на право міждержавне, стали загальнопоширеними. Іоганн К. Блюнчлі у власній фундаментальній роботі з міжнародного права 1872 р. фактично ототожнює категорії «народу» та «держави»; як синонім державності він вказує на категорії «государі та народи», «германські народи та їх князі» тощо та майже нічого не говорить ані про права народів, ані про статус завойованого населення. Втім і цей автор змушений визнати, що «безумовне всесвітнє панування одного народу над іншими вже є запереченням міжнародного права у принципі», та що «марнославство, гордість, егоїзм та владолюбство окремих народів перешкоджали розвитку міжнародного права у давні часи» [248, с. 14, 15]. Пізніш, у класичному міжнародному праві згадки про суб'єктність народів були вкрай епізодичними; так Федор Ф. Мартенс серед іншого вказував, що «усвідомлення народами власних потреб є мірилом розвитку міжнародного обігу та ступеня культури та цивілізації держав» [289, с. 15].

1.2. Еволюція питання статусу корінних народів у міжнародному праві (XV-XIX ст.)

Відображення статусу корінних народів у міжнародно-правових актах, схвалених до XX ст., є цікавим феноменом, що дозволить відстежити як еволюцію підходів до цього феномену, так і певні відмінності, характерні для окремих держав та регіонів. Цікаво, що широко відомий Тордесільяський договір між королем Іспанії та Португалії про розподіл світу від 7 червня 1494 р. не містив ніяких положень про статус корінного населення територій, які розподілялися між цими державами. У договорі зазначалося, що «все, що вже відкрито чи буде відкрито королем Португалії або його кораблями, будь то острови або материки на схід від цієї лінії й усередині її на півночі і на півдні, належало названому сеньйору – королю Португалії та його наступникам на віки вічні і щоб всі острови і материки як відкриті, так і ті, що будуть відкриті королем і королевою Кастилії і Арагона або їх кораблями на захід від названої лінії, на півночі і на півдні, належали зазначеним сеньйорам – королю і королеві – і їх наступникам на віки вічні» [63, р. 85].

Так само у Сарагоському договорі від 22 квітня 1529 р. (щодо уточнення поділу світу між Іспанією та Португалією в Тихому океані) проблема корінного населення нових земель не підіймалася, хоча на той момент вже була очевидною населеність цих земель народами, що знаходяться на певному рівні розвитку [63, р. 121]. На той час статус корінного населення Нового Світу визначався насамперед національним правом, зокрема через запровадження у 1503 р. Іспанією інституту енкомьєнди (ісп. *encomienda* – піклування, захист) як оброку, що стягувався з тубільного населення в завойованих іспанцями регіонах. Номінально енкомьєнда передбачала низку заходів, які повинні були проводитися іспанськими колоністами щодо звернення корінного населення у християнство та його залучення до європейської культури, на практиці ж енкомьєнда стала аналогом кріпосного права. Перші системні іспанські закони з питань статусу тубільців Америки –

Бургоські закони від 27 грудня 1512 р. – мали метою встановлення контролю над масштабами експлуатації індіанців іспанськими переселенцями та встановлювали межу енкомьєнди; у 1536 р. та 1549 р. зміни відповідних законів передбачили поступовий перехід енкомьєнди на трудову повинність (панщину).

У буллі «*Sublimus Dei*» Папи Римського Павла III 1537 р. визнавалася наявність у представників корінного населення Америки душі (тобто позитивно вирішувалося питання їх особистої правосуб'єктності) та визначалося право індіанців на свободу і володіння власністю, але водночас встановлювався їх обов'язок прийняття християнства, водночас його реалізація мала відбуватися за цією буллою мирним шляхом [48, р. 123].

Одним з перших прикладів укладання угоди між європейськими колонізаторами та корінним населенням слід вважати «Сандуго» – ритуал які практикували народи Філіппін, заснований на ритуальному кровозміщенні. Такий ритуал, що означав встановлення дружніх відносин між племенами, було здійснено 16 березня 1565 р. між вождем боголів Дату Сікатуною та іспанським конкістадором Мігелем Лопесом да Легазпі, що встановлював іспанську владу на островах Лусон, Візайяс та Мінданао. Відповідна подія досі вважається у Філіппінах національним святом [4, р. 213].

Як констатують Шона Дорсет та Лі Годден, наступна практика укладання угод з племенами індіанців була поширена серед адміністрацій британських та іспанських колоній; ці договори розглядалися як угоди з суверенними націями та передбачали за племенами статус, рівний колоніальним урядам [57, р. 2, 3]. Д. М. Киценко вказує, що, «незважаючи на існування історичних документів, які згадують юридично значущі дії колоніальних держав щодо груп, у подальшому названих корінними народами ... першими міжнародно-правовими документами, які прямо і безпосередньо визначали правовий статус корінних спільнот, були угоди, укладені в рамках британської колоніальної практики». Як відзначав цей дослідник, «незважаючи на достатньо високий на той час техніко-юридичний

рівень ряду документів цієї групи», «вони не були універсальними документами і визначали статус кожного племені *ad hoc*», тому на думку цього автора, «саме ці угоди були першою спробою міжнародно-правового регулювання правового статусу корінних народів» [275, с. 19, 24]. У цьому контексті слід вказати, що такі угоди уклалися як мінімум Великобританією, Іспанією, Францією та у наступному Сполученими Штатами Америки (далі – США) й Канадою.

У період XVII-XVIII ст. практика укладання угод між колоніальними державами та корінними народами набуває значного поширення при одночасному униканні питань, пов'язаних з корінним населенням, у міждержавних договорах. Угоди з корінними народами здебільшого мали метою легалізацію набутих колоніальними державами прав, але водночас констатували як суб'єктність самих корінних народів, як учасників міжнародно-правових відносин, так і наявність у цих народів колективних прав, як тих, що були передані європейській колоніальній державі, так і тих, які залишилися у корінного народу та були відповідно гарантовані зазначеною угодою. Г. Янгінг [231, р. 297] стверджує, що відповідна практика, як вже усталені принципи міжнародного права, була відображена у Королівській прокламації від 17 жовтня 1763 р. наданій колоніям Великобританії та оголошеній від імені корони в колоніях У. Дж. Бартом та – окремо – представникам корінного населення («Шістьом націям, їх союзникам та залежним») 24 грудня 1763 р. У. Мортсом [2].

У прокламації відзначалося, що «коли це справедливо та розумно та важливо для наших інтересів та безпеки наших колоній, окремі нації або племена індіанців, з якими ми зв'язані та яки живуть під нашою протекцією, не мають бути піддані надокучанню або порушенням у володінні такими частинам наших домініонів та територій, які не були передані нам або придбані нами та заповідані за ними або за будь-яким з них, як їх мисливські угіддя» [2]. У такій нормі не лише визнавалися, із обмеженнями та застереженнями, колективні права корінних народів, що є під юрисдикцією

Великобританії, на володіння землями, але й опосередковано визнавалися первинні права корінних народів на усі землі колоній (адже саме вони передали або продали ці землі короні) [83, р. 22] та відзначалася проблема суб'єктності осіб, що представляють корінних народів або виступають від її імені («за ними або за будь-яким з них») [2].

З іншого боку у прокламації 1763 р. надавалися певні гарантії для цих союзних Великобританії корінних народів на територіях поза межами колоній; цим актом приписувалося «заповісти за нашим суверенітетом, протекцією та домінуванням для користування вказаними індіанцями усі землі та території, не включені у межі вказаних трьох нових губернаторств або в межі території наданій Компанії Гудзонової затоки, як і усі землі та території на захід від витоків річок, що йдуть у море на захід та північний захід як наведено вище та Ми суворо забороняємо...усім...суб'єктам вчинювати там факторії або поселення або брати у володіння жодну з цих заповіданих земель без нашого попередньо отриманого спеціального дозволу та ліцензії на ці дії» [2].

Також прокламацією 1763 р. усім колоністам, хто вже заснував факторії або поселення на цих землях, приписувалося їх ліквідувати; приватним особам заборонялося відчужувати у індіанців землі за межами колоній; єдиною легальною формою відчуження земель у індіанців передбачалася їх передача короні шляхом включення у відповідне губернаторство виключно внаслідок проведення публічного зібрання або з'їзду таких індіанців, організованого з цією метою губернатором або головнокомандувачем колонії [2]. Г. Янгінг констатує, що наведені принципи визнання специфічної суб'єктності та прав корінних народів Канади були потім відображені у Акті щодо кращого захисту земель та власності індіанців Нижньої Канади та Акті про кращий захист індіанців у Верхній Канаді із захистом власності, якою вони володіють або використовують від насильства та захоплення 1850 р., та, певною мірою, у Акті із забезпеченням поступового цивілізування індіанців у провінціях 1857 р. та Акті з перегляду та узагальненню законів про індіанців

1876 р. Водночас у Акті про Британську Північну Америку 1867 р. канадському парламенту було дозволено поширити власну законодавчу юрисдикцію на індіанців та на землі індіанців.

Тим самим обсяг суб'єктності корінних народів, яка визнавалася верховною владою Великобританії, був істотно зменшений із зникненням у такій суб'єктності більшості міжнародних правових елементів. У наступному правова політика Великобританії розглядала ці корінні народи переважно як об'єкт регулювання, ніж у форматі суб'єктів взаємодії із інтенсифікацією асиміляції індіанців; водночас Г. Янгінг вказує на практику укладання у 1871-1921 рр. наступних угод між Великобританією та корінними народами Канади; ці угоди стосувалися земель, які передавалися корінними народами уряду та земель, невідчужуваних від корінних народів [231, р. 298, 299].

Це свідчить про збереження визнання за корінними народами Канади певних рис суб'єктності до ХХ ст. та водночас дозволяє критично поставитися до тези Д. М. Киценка, за якою у 1871 р. нібито відбулося «офіційне заперечення юридичної сили угод, укладених з корінними народами» [275, с. 52-53], адже ці угоди, що схвалювалися починаючи з 1565 р., продовжували схвалюватися як мінімум до початку ХХ ст.; юридичне та політичне значення цих угод визнається у багатьох державах світу й досі. Правова доктрина та практика США у цілому запозичила попередній британський та іспанський досвід взаємодії з племенами індіанців як з суверенними націями; відповідні угоди за первинною редакцією Конституції США укладалися у порядку, аналогічному угодам з іноземними державами; ці угоди стосувалися як гарантій недоторканності земель корінних народів, так і питань надання цим народам певного забезпечення урядом США [57, р. 2, 3]; водночас владою США було схвалено декілька актів, що містять погляди на статус корінного населення, подібні британській доктрині періоду Королівської прокламації 1763 р.

Так, владою США 13 червня 1787 р. було схвалено Декрет для уряду для території Сполучених Штатів, Північного Заходу від річки Огайо (так званий

Північно-західний декрет), у якому містилося таке: «найбільша сумлінність має спостерігатися стосовно індіанців; їх землі та власність ніколи не мають бути відчуженими без їх згоди; у їх власності, правах та свободах вони ніколи не мають зазнати вторгнення або перешкоджання, крім випадків справедливої та правомірної війни зі згоди Конгресу; але закони, що ґрунтуються на справедливості та гуманності, мають час від часу затверджуватися для запобігання вчиненню ним шкоди та забезпечення миру та дружби з ними». Ґрунтуючись на цьому Стефан Вероста вказує, що уряд США не лише визнавав корінне населення («суверенні племена») як суб'єкт універсального міжнародного права, він констатував поширення на них принципу необхідності належної правової обґрунтованості війни [218].

Важливим вбачається той факт, що згадки про суб'єктність корінних народів та визнання правомірної можливості укладання з ними угод з боку держав мітяться у низці міждержавних договорів кінця XVIII та початку XIX ст. Так, у ст. 5 Договору про дружбу, межі та судноплавство між Іспанією та США від 27 жовтня 1795 р. обидві сторони зобов'язуються усіма засобами забезпечити «мир та гармонію між окремих націй індіанців які заселяють країну між межами та річками, що становить ... обидві Флориди» та для цього «стримувати силоміць усі військові дії з боку індіанців, що мешкають у межах» держав-учасниць, щоб «Іспанія заборонила власним індіанцям атакувати як громадян США, так і індіанців, що мешкають на території США» та навпаки.

Як додавалося у другій частині вказаної статті, «якщо зараз існують окремі договори про дружбу, що існують між сторонами цієї угоди та вищевказаними націями індіанців, після схвалення цієї угоди ні договори про союз, ні будь-які інші, крім мирних договорів, не будуть укладатися одною стороною цієї угоди з індіанцями, що мешкають у межах іншої сторони», при цьому сторони угоди домовилися «надавати перевагу спільній торгівлі з індіанцями на засадах взаємної вигоди для власних суб'єктів та громадян, забезпечуючи при цьому максимальну взаємність, адже обидві сторони

можуть отримати переваги з доброго порозуміння з вказаними націями, без використання їх як приводу для зведення рахунків» [207]. Отже, хоча обидві вказані держави не вважають у цій угоді індіанські нації рівними до себе суб'єктами та визнають їх підпорядкованість власному суверенітету, визнання суб'єктності таких націй у цій угоді є доволі чітким (аж до можливості укладання підконтрольними націями індіанців мирних угод з іншою державою).

Варто згадати й про Договір між США та Францією від 30 квітня 1803 р. (Договір про уступку Луїзіани), за ст. 6 якого США обіцяють «виконувати відповідні договори та статті які були укладені між Іспанією та племенами та націями індіанців, поки за взаємною згодою США та вказаних племен або націй не будуть ухвалені інші зручні статті» [205]. Мова про Іспанію виникає у цій угоді через передачу Францією США вказаних земель, отриманих сім років до того від Іспанії; цікаво що у відповідній франко-іспанській угоді питання статусу індіанців та угод з ними не підіймалося.

У наступні роки у трьох рішеннях Верховного суду США, винесених під головуванням Джона Маршалла, – Джонсон та орендар Грехема проти Мак-Інтоша 1823 р., Нація Черокі проти Джорджії 1831 р. та Уорчестер проти Джорджії 1832 р., що становлять разом т.зв. «трилогію Маршалла», норми універсального міжнародного права були застосовані щодо індіанців; втім у цих рішеннях визначалася можливість слабкішої спільноти (тобто корінного населення) шукати захисту у сильнішої, але без підпорядкування національному праву останньої [218]. З «трилогії Маршалла» випливало виключне право Уряду США набувати землі від індіанських націй, що, втім, було обґрунтовано доктриною відкриття земель, та визначено статус «індіанських націй» як «внутрішніх залежних націй» та відповідний зв'язок між ними та федеральною владою [57, р. 2, 3].

Відповідний підхід щодо монопольного права уряду набувати права корінних народів, подібний до змісту Королівської прокламації 1763 р., Ш. Дорсет та Л. Годден обґрунтовано пов'язують із практичною потребою

колоніальної влади протидіяти можливому сепаратизму на землях, відчужених у індіанців іншими особами та структурами, а також із зацікавленістю влади у запобіганні кровопролитним та неконтрольованим урядом сутичкам між корінним населенням та колоністами, відзначаючи, що взаємодія урядів Великобританії, Франції, Іспанії а у наступному – й США з корінними народами як з політичними суб'єктами «була, звичайно, питанням політичної доцільності» [57, р. 3]. Але такий практичний підхід безумовно хоча б на доктринальному рівні виводив корінні народи у відповідних угодах з звичайних суб'єктів цивільних майнових відносин у площину суб'єктів та відносин публічного характеру із значною міжнародною складовою.

Варто вказати, що у практиці укладання урядом США міжнародних договорів є інша складова, що стосується укладання дев'яти маловідомих угод 1786-1836 рр. з недержавними (квазідержавними) утвореннями Північної Африки – так званих «договорів з берберами» (англ. *Barbary Treaties*), у свій час досліджених Хантером Міллером. Уперше згадка про можливість укладання угод з берберами містилася у ст. 8 Договору про дружбу та торгівлю між США та Францією 1778 р.; ці угоди стосувалися насамперед гарантій щодо ненападу з боку берберських племен (кланів, князівств) на судна США та забезпечення свободи судноплавства у відповідних водах.

Вказані договори, зокрема між США та Алжиром від 5 вересня 1795 р., 30 червня 1815 р. та 22 грудня 1816 р., між США та Марокко від 28 червня 1786 р. та 16 вересня 1836 р., між США та Тріполі від 4 листопада 1796 р. та від 4 червня 1805 р., між США та Тунісом від 28 серпня 1797 р. та 24 лютого 1824 р. Із назви та змісту цих угод чітко впливав їх міжнародний характер, але суб'єкт з яким укладалася угода мав ознаки скоріше племінної влад народу, ніж державного утворення. Так, угода від 4 червня 1805 р. мала повну назву «Договір про мир та дружбу між США та Башав, Беї та особами у Триполі в Берберії», (англ. *Bashaw, Bey and Subjects of Tripoli in Barbary*) [201], із змісту угоди впливало, що сторони визнають один іншу як «нації»

але визнання державності за стороною угоди з неї (як і з фактичних обставин) не впливало. Ці угоди за формою та змістом є подібними до «індіанських» угод уряду США, хоча й мали іншу мету врегулювання та територію застосування.

Цікавим є приклад укладання договору Великобританією з корінними народами Нової Зеландії, а саме з вождями маорі у Вайтангі 5 лютого 1840 р. Перша стаття цієї угоди, яка стосувалася Північного острова архіпелагу, за висловом М. Моретті, «не залишала жодного сумніву у його міжнародно-правовій природі», адже він стосувався передачі суверенних прав [121, р. 67].

За його ст. 1 «вожді конфедерації об'єднаних племен Нової Зеландії та окремі й незалежні вожді, що не увійшли до складу конфедерації, передають її Величності Королеві Англії, абсолютно та без застережень, усі права та суверенну владу, які зазначена конфедерація або окремі вожді мали та здійснювали на власній території, як вищі суверени»; у ст. 2 цього договору йшлося про «повагу щодо авторитету вождів над їх поважними племенами та до прав власності корінних [англ. indigenous] на їх землі» [22, р. 26, 27]. Можна побачити, що Великобританія, отримавши суверенітет на острові, залишила корінним народам майнові права та власну систему влади, використавши при цьому саме сучасний міжнародно-правовий термін «корінні». У випадку Австралії та Південного острова Нової Зеландії Великобританія не укладала угод з корінним населенням, використовуючи замість цього доктрину *terra nullus*. Це аргументувалося «заселенням територій вкрай не чисельною кількістю осіб дикунського стану несумісною з... можливістю укладання ними свідомої угоди з Коронаю» [121, р. 67].

У наступному агресивна колонізація земель індіанців урядом США призвела до схвалення Акту з регулювання торгівлі та спілкування з індіанськими племенами та забезпечення миру на рубежах 1829 р., яким було започатковано тенденцію забезпечення територій постійного проживання індіанських племен в умовах відчуження масивів їх земель. До 1861 р. таке забезпечення здійснювалося через переміщення індіанських племен на захід

із наданням земель їх попереднього мешкання колоністам США (Договір з Черокі 1817 р., Договір з Крі 1826 р., Договір з Делаварами 1829 р. тощо), а у 1861-1887 рр. – шляхом визначення обмежених земель переміщення індіанських племен (резервацій) із збереженням за корінним населенням майнових прав а також прав у сфері природо- та надрокористування (Договір з Уїннібаго 1859 р. та ін.) [57, р. 2, 7].

У 1871 р. Актом про присвоєння від індіанців Конгрес США заборонив укладати і корінним населенням договори («treaties») як з «незалежними націями, племенами або силами з якими Сполучені Штати можуть укладати угоди», але при цьому «жодне зобов'язання жодної угоди, законно укладеної з індіанцями та ратифікованої до 3 березня 1871 р. не буде скасовано або змінено» [218]. Водночас така заборона не означала різку зміну ставлення до корінного населення і скоріше усунула колізію між статусом корінних народів за тогочасним правом США та змістом відповідних договорів; вона не зумовила й повне припинення практики укладання угод з племенами індіанців; хоча, вони дійсно перестали розглядатися в таких угодах як незалежні від уряду США суб'єкти. Пізніше відповідні угоди («agreements») укладалися, відповідно до законодавства США про статус індіанців до початку ХХ ст. (Угода з Чіппевеями Групи Гори Черепахи, Mīkinaakwajiw-ininiwag, була ратифікована конгресом США 1 квітня 1904 р. [57, р. 2, 7].

І до 1871 р. в угодах з індіанцями уряд США обмежено констатував суб'єктність власних контрагентів. Наприклад, у ст. 1 договору уряду США з апачами від 1 липня 1852 р. зазначалося, що «вказана нація або плем'я індіанців через їх уповноважених вождів цим визнають та відзначають, що вони перебувають, законно і виключно, під правом, юрисдикцією та управлінням США і їх владі та силі вони тим самим підкоряються». Водночас, за ст. 2 цієї угоди після її укладання «має довічно бути гостинність між сторонами договору, вічний мир і дружба будуть існувати між вказаними індіанцями та урядом і народом США...» [208]. Отже вказана угода визнає суб'єктність апачів, але як нерівну до статусу іншої сторони за визначенням.

Вкрай характерним відображенням зміни у ставленні до корінних народів, що відбулася у практичному міжнародному праві в ХІХ ст. є норми ст. 3 Договору про цесію російських володінь у Північній Америці між Імператором Росії та США від 20 червня 1867 р. За цими нормами мешканці територій, що передавалися, відповідно до власного вибору, зберігаючи вірність державі походження могли протягом трьох років повернутися до Росії або за власним баханням залишитися на території, що передавалася; при цьому вони, «за виключенням нецивілізованих місцевих племен [англ. native tribes]» отримували права та привілеї громадян США, з гарантуванням свободи, власності та вибору віросповідання. Водночас у цій статті додавалося, що «нецивілізовані племена стають суб'єктом таких законів та регулювань, які США можуть час від часу схвалювати з питань аборигенних племен цієї країни» [206]. Вказані норми демонструють повне заперечення обома сторонами угоди за корінними народами будь-яких елементів міжнародної правосуб'єктності; це певною мірою контрастує із вищенаведеними договорами США з Іспанією та Францією про передачу територій 1795 та 1803 рр.

Водночас правова практика й того періоду свідчила про визнання договорів, укладених раніше державами з корінними народами, такими, що засновані на міжнародному праві. Так, у 1881 р. австрійський імператор Франц Йосиф, виступаючи арбітром у спорі між Нікарагуа та Великобританією, визнав що Договір Манагуа, укладений між Великобританією та племенем індіанців міскіто, носив міжнародно-правовий характер. У 1907 р. Апеляційний суд Французької Західної Африки визнав міжнародну правову природу угоди між Францією та кайорськими дамелями (Damels of Cayor), а у 1913 р. британський Апеляційний суд Східної Африки визнав міжнародно-правовий зміст угод між Великобританією та масаями 1904 р. [77, р. 51-53].

1.3. Уніфікація проблеми статусу корінних народів у міжнародному праві (XIX-XX ст.)

Як було вказано вище, у період XVI-XIX ст. статус корінних народів отримував відображення насамперед у формі двосторонніх угод між державами та такими народами (націями, племенами), або в окремих двосторонніх міждержавних договорах. Водночас глобалізація міжнародного права з кінця XIX ст., якісне зростання кількості та змісту колективних міжнародних угод та з'явлення перших міжнародних організацій об'єктивно сприяли певній уніфікації визначення змісту проблеми статусу корінних народів, у першу чергу у міждержавних відносинах.

Окремі автори згадують про Генеральний (Заключний) акт Берлінської конференції щодо Західної Африки від 25 лютого 1885 р., підписаний представниками 14 ключових держав того часу (Австро-Угорщини, Бельгії, Великобританії, Данії, Італії, Нідерландів, Німеччини, Османської імперії, Португалії, Росії, США, Франції та Швеції) [72], як про перший колективний документ, яким було відображено стан справ щодо корінного населення з позиції колоніальних держав [77, р. 121]; [121, р. 67].

Зазначимо, що у преамбулі Акту йшлося про намір сторін «уникати непорозумінь та суперечок» які можуть виникнути через нові «акти окупації» або «заволодіння» («prises de possession») та водночас заради майбутнього морального та матеріального добробуту корінного населення («native populations»). Загальною метою Акту 1885 р. було впорядкування інтересів держав, які протягом 1870-1914 років розділили між собою 90 % території Африканського континенту в якості колоній. У ст. 6 Акту відзначалося, що його сторони, здійснюючи суверенні права або вплив на території Африки, зобов'язувалися контролювати збереження корінних племен («native tribes»), піклуватися щодо покращення умов їх морального та матеріального добробуту, сприяти припиненню рабства та особливо работоргівлі [72].

Держави-учасниці зобов'язувалися захищати та сприяти усім релігійним, науковим та благодійним інституціям та заходам, утвореним або організованим з визначеною метою, незалежно від їх завдань та національності у справі навчання корінного населення («natives») та «внесення у їх домівки досягнень цивілізації». У ст. 6 Акту 1885 р. гарантувалася свобода світогляду та релігійна толерантність для корінного населення у мірі, не меншій ніж для іноземців та колоністів; на колонізованих землях дозволялися усі форми релігійних практик, але при цьому спеціальний захист мав бути забезпеченим християнським місіонерам [72]. Аналіз цих положень дозволяє констатувати, що позитивні риси вищенаведених двосторонніх угод XVI-XIX ст. у Акті 1885 р. не були відображеними, він фактично відтворював базові положення колоніального законодавства, сформованого ще у XVI ст.

Також варто вказати на Генеральний (Заключний) акт Брюссельської конференції про работоргівлю та імпорт в Африку вогнепальної зброї, споряджень до неї та спиртних напоїв від 2 червня 1890 р., серед завдань якого у преамбулі вказувався ефективний захист корінного населення («aboriginal population») Африки [188]. Цей Акт був підписаний усіма учасниками Акту 1885 р., до яких також приєдналися Занзібар, Іспанія, Персія та т.зв. «Вільна держава Конго», підконтрольна Бельгії.

За ст. 2 Акту 1890 р. держави мали засновувати на підконтрольних ним територіях Африки станції, пости та крейсери на внутрішніх водах, які мали слугувати притулком для корінного населення («native population»), що знаходиться під загрозою захоплення у рабство. Це поширювалося на населення, яке перебувало під суверенітетом або захистом держави-учасниці, якій відповідно належала споруда, або було незалежним, або належало до іншій державі (притулок тоді мав надаватися тимчасово, у випадках нагальної потреби захисту); при цьому держава мала право сприяти самообороні підконтрольного їй корінного населення. Держави також мали сприяти припиненню «кровопролитних воєн» між племенами засобами

переговорів (арбітражу), сприяння підвищенню їх цивілізованості та знищенню «варварських звичаїв», таких як канібалізм та людські жертви, контролювати угоди, що укладають з корінним населенням приватні структури під юрисдикцією цих держав.

У ст.ст. 8-14 Акту 1890 р. йшлося про обмеження постачань вогнепальної зброї корінному населенню Африки; приводом такого обмеження називався як вплив цього заходу на работоргівлю, так і «внутрішні війни між корінними племенами». Хоча Акт 1890 р. відтворював доктрину Акту 1885 р. у цілому, характерним є визнання в цьому документі самої можливості незалежного корінного населення та певних елементів міжнародної взаємодії між державами та таким населенням (сприяння припиненню воєн шляхом організації переговорного процесу).

Під час укладання системи Версальських договорів за завершенням Першої світової війни Акти 1885 р. та 1890 р. були змінені шляхом укладання Конвенції про перегляд у Сен-Жермен-ен-Лаїє 10 вересня 1919 р. між Бельгією, Великобританією, Італією, Португалією, США та Японією [174]. У преамбулі цього документу містилося ствердження про те, що еволюція корінного населення («native population») продовжує прогресувати та підтверджуються «загальні принципи цивілізації, запроваджені Берлінським та Брюссельським актами». У ст. 11 Конвенції було відтворено приписи ст. 6 Акту 1885 р. про збереження корінного населення та підвищення його морального та матеріального становища, норми Акту з питань місіонерської діяльності тощо. При цьому виконання цих приписів у Конвенції 1919 р. обмежувалося питаннями «підтримки публічної безпеки та порядку» та передбачалося, що відповідні заходи мають бути відображеними у конституційних законах держав, що діють на африканській території.

Слід додати, що у самому Версальському договорі від 28 червня 1919 р. питанням корінного населення приділялася невелика увага. Так, сторони у ст. 127 погодилися, що «корінні мешканці» («native inhabitants») колишніх заморських володінь Німеччини мають право на дипломатичний захист

урядів, які отримали за цим договором контроль над відповідними територіями; жодних згадок про попередні угоди з корінним населенням або про потребу укладання таких угод у наступному Версальському договорі не містив. У ст. 126 та ст. 438 цього документу врегульовувалися питання застосування на території колишніх володінь Німеччини норм Актів 1885 р. та 1890 р., зокрема щодо християнських місіонерів.

Вкрай цікавою також є ч. 2 ст. 246 Версальського договору, за якою протягом 6 місяців після його укладання Німеччина мала передати Великобританії череп «султана Мквави», який був виведений Німеччиною з Протекторату Німецької Східної Африки [204]. Слід вказати, що племінний вождь хехе Мкравіньїка Мунігамба Мвамуїнга (Mkwavinyika Muniigumba Mwatuyinga) очолював на території сучасної Танзанії боротьбу хехе проти німецьких колонізаторів та був вбитий ними у 1891 р. Передачею його черепа, вилученого Німеччиною як трофей, з німецького музею до племені влада Великобританії хотіла продемонструвати племенам Східної Африки зміну ставлення до них, порівняно з попередніми колонізаторами. Втім, ця умова Версальської угоди не була виконана владою Німеччини; церемонія повернення черепа відбулася лише у 1953 р. [30].

Важливим наслідком Версальських мирних переговорів стало утворення Ліги Націй та Міжнародного бюро праці (далі – МБП, у наступному – МОП), як структур, у чій повноваження серед іншого входило піклування про права корінного населення.

На думку Д. М. Киценка «перше визначення, яке окреслює групу, у подальшому названу корінними народами, наводиться у Статуті Ліги Націй. Зокрема, у абз. 1 ст. 22 цього документу згадуються «народи, не здатні самостійно витримувати складні умови сучасного світу»». Водночас, на думку наведеного автора, вказана дефініція «не розкриває специфічні ознаки корінних народів і не дозволяє ідентифікувати їх в умовах сучасного світу» [275, с. 12-13]. Варто вказати, що у ст. 22 зазначеного Статуту від 28 квітня 1919 р. розглядається доля населення та територій колишніх володінь

Німеччини; як ми бачили з змісту Конвенції 1919 р. та Версальського договору це питання на практиці вирішувалося без визнання суб'єктності такого населення, але із вказівкою на його корінний характер.

Водночас у ст. 22 Статуту дійсно вказується про застосування до народів, «не здатних самостійно витримувати складні умови сучасного світу» принципу їх добробуту та розвитку, які становлять «священну місію цивілізації»; опіку над такими народами передбачалося передати «розвинутим націям» («advanced nations») «досвід та географічне розташування яких може передбачати таку відповідальність» шляхом надання відповідного мандату від Ліги Націй, характер якого мав залежати від «рівня розвиненості народу». При цьому у ст. 22 містилося розмежування таких народів за статусом на три групи.

Першу складали «певні спільноти, які належали до колишньої Турецької імперії та досягли такого рівня розвитку, що їх існування як незалежних націй може бути з часом визнано»; другу – інші народи, насамперед у Центральній Африці», що знаходилися «на рівні розвитку, який робить державу-мандатарія відповідальною за адміністрування цією територією». До другої групи народів Статут передбачав застосування принципів, відображених у Актах 1885 р. та 1890 р. з питань місіонерства, протидії работоргівлі, торгівлі зброєю та алкоголем, підтверджених трохи пізніше у Конвенції 1919 р. Третя група народів визначалась у Статуті, як населення територій Південно-Західної Африки та окремих островів Південного Тихого океану, яке через власну розрідженість або малий розмір територій, їх віддаленість від центрів цивілізації або географічну близькість до держави-мандатарія мали управлятися цією державою як власні території, але «із вищезазначеними застереженнями щодо інтересів корінного населення» («indigenous population») [45].

Отже приписи Статуту 1919 р. не мали істотної відмінності щодо поглядів держав про статус корінних народів, порівняно із Актами 1885 р. та 1890 р., тому навряд чи можна стверджувати про певні революційні зміни у

міжнародному праві через факт його схвалення. Водночас важливим вбачається не стільки термін щодо народів підмандатних територій, вжитий у абз. 1 ст. 22 Статуту, скільки перше виявлене використання у колективній міждержавній угоді сучасного визначення «indigenous» стосовно корінного населення, замість терміну «native», який використовувався у колективних угодах з 1885 р. [45].

Асбьорн Ейде також відзначає роль запровадженої ст. 22 Статуту Ліги націй мандатної системи для забезпечення мінімальних прав корінних народів світу, яка «запропонувала шлях для відповідного розвитку міжнародного права», але вказує на перекреслення її здобутків в умовах наступного зростання мілітаризму, крайнього націоналізму та комунізму в державах світу у 30-х рр. XX ст. На його думку саме ця криза міжнародного права призвела до його неможливості адекватно захистити інтереси корінних народів у незалежних державах, адже корінні народи не отримали міжнародно-правового статусу і не існувало жодного механізму або процедури завдяки якій вони могли б звернутися до міжнародної спільноти [119, р. 33].

Втім, пізніша діяльність Ліги Націй, спрямована серед іншого на аспекти врядування колоніями та підмандатними територіями, захисту прав етнічних меншин у державах-учасниках тощо, майже не вплинула на статус корінних народів й до виникнення тоталітарних режимів та наступної кризи світового устрою. На думку Д. М. Киценка, «за період існування Ліги Націй зафіксоване єдине звернення корінних народів до цієї організації: у 1920 р. вождь племені ірокезів звернувся із проханням захистити їх права у тривалому спорі з канадським урядом» [275, с. 25, 26], він наводить позицію Ю. А. Бойченка, за якою цей запит був залишений без розгляду [250, с. 129].

Втім, дослідники вказують на виступ вождя каюгів Деканеша (Сауга Chief Deskaheh), очільника Конфедерації Шістьох націй Хауденосонів (Haudenosaunee) у Лізі націй у 1922 р. з вимогою до уряду Канади припинити захоплення земель хауденосонів. Хоча Ліга Націй відмовила у розгляді цієї

скарги, під час обговорення її прийнятності делегаціями Естонії, Нідерландів та Панами були зроблені заяви у підтримку цієї скарги із відповідними критичним закидами до урядів Великобританії та Канади [113, р. 132]. У 1923 р. хауденосони зробили запит щодо членства у Лізі Націй, у 1925 р. аналогічний запит зробили маорі, обидва запита було відхилено Лігою із зазначенням відповідних заяв як «внутрішніх справ держав» [82, р. 63].

У ст. 421 ч. XIII Версальської угоди передбачалося, що держави будуть застосовувати ратифіковані конвенції, схвалені під егідою МБП, до власних колоній, протекторатів та володінь, що не мають повного самоврядування, за виключенням незастосовності конвенції через місцеві умови. Така незастосовність тягла необхідність модифікації вимог конвенції для її адаптації до місцевих вимог, із обов'язковим інформуванням МБП про випадки такого незастосування та про вжиті заходи із модифікації умов угоди [128]. Наприклад, у ст. 10 Конвенції МОП про нічну роботу у хлібопекарнях № 20 від 8 червня 1925 р. вказувалося, що кожна держава-учасник зобов'язана застосовувати цей акт до власних колоній, володінь та протекторатів відповідно до ст. 35 Статуту МОП [36].

Як відзначають експерти МОП, ця організація була залученою у захист прав «корінних та племінних народів» у двох форматах: розробки стандартів та технічної допомоги. Уперше увага МОП до цієї проблеми виникла у 20-х рр. XX ст. у зв'язку із питанням забезпечення прав шахтарів, серед яких була значна частина корінного населення [97, р. 8]. Наведене не дозволяє погодитися із позицією Д. М. Киценка про те, що «через існуючі застереження «загальні» Конвенції [МОП], як правило, не застосовуються до колоніальних та підмандатних територій» [275, с. 26, 27], через що вказаний автор пропонував досліджувати виключно конвенції МОП, прямо призначені для регулювання правовідносин на окреслених територіях корінних народів.

Вказаним автором дійсно було проведено ґрунтовний аналіз низки документів МОП з питань корінних народів [275, с. 27-53], починаючи з Конвенції МОП про примусову чи обов'язкову працю № 29 1930 р. [34]. Ним

було розглянуто такі документи МОП, як Конвенція МОП про регламентацію деяких особливих систем вербування працівників з корінного населення № 50 1936 р. [40], Рекомендація МОП щодо поступової ліквідації рекрутингу № 46 1936 р. [145], Конвенція МОП про регламентацію письмових трудових договорів працівників з числа корінного населення № 64 1939 р. [41], Конвенція МОП про кримінальні санкції за порушення трудових договорів працівниками з корінного населення № 65 1939 р. [38], Рекомендація МОП щодо інспекції праці для працівників з корінного населення № 59 1939 р. [141], Рекомендація МОП щодо мінімальних норм соціальної політики на залежних територіях № 70 1944 р. [142], Рекомендація МОП щодо мінімальних норм соціальної політики на залежних територіях (додаткові положення) № 74 1945 р. [143], Конвенція МОП щодо максимальної тривалості трудових договорів працівників з корінного населення № 86 1947 р. [37], Конвенція МОП про скасування кримінальних санкцій за порушення трудових договорів працівниками з корінного населення № 104 1955 р. [42], Конвенція МОП про захист та інтеграцію корінного та іншого населення, що веде племінний та напівплемінний спосіб життя, у незалежних країнах № 107 1957 р. [39], Рекомендація МОП про захист та інтеграцію корінного та іншого населення, що веде племінний та напівплемінний спосіб життя, у незалежних країнах № 104 1957 р. [146] та Конвенція МОП про корінні народи та народи, що ведуть племінний спосіб життя у незалежних країнах № 169 1989 р. [35]. У цілому поділяючи відповідний аналіз змісту вказаних джерел варто додати наступне.

Як відзначив Д. М. Киценко, Конвенція МОП № 29, з урахуванням прямо передбачених випадків, фактично звільняє населення залежних територій від особової залежності, ініціюючи процес захисту прав людини у регіоні її дії та закладаючи основу для подальшого розвитку прав такого населення [275, с. 28-30]. Варто вказати, що ця угода за класифікацією МОП є фундаментальною конвенцією, до якої приєдналося 178 держав. До 1940 р. у ній брало участь 16 країн, а Союз Радянських Соціалістичних Республік

(далі – СРСР) та Українська Радянська Соціалістична Республіка (далі – РСР) ратифікували угоду у 1956 р. Конвенція передбачала власне поширення, серед іншого, на залежні території держав-учасниць з правом останніх зробити застереження щодо такого непоширення; у конвенції прямо не згадувалося про залежні народи або корінне населення.

Втім, у ст. 7 встановлювалися спеціальні вимоги до вождів («chiefs» у англійському тексті, «вожди племен» у перекладі на російську); зокрема, вони поділялися на таких, що виконують адміністративні функції, та на позбавлених таких функцій. У останньому випадку їм заборонялося примушувати до примусової праці, водночас примус до праці вождями з адміністративними повноваженнями дозволявся під контролем державної влади та на засадах, аналогічних встановлених конвенцією публічній владі. Будь-які «належним чином визнані вожді» («chiefs who are duly recognized»), які не отримували платні за власну діяльність, мали право на отримання особистих послуг на засадах відповідної регламентації [34]. Саме такі опосередковані згадки про особливості врядування недержавних народів (груп, племен) через їх вождів і є основною позитивною рисою цієї першої фундаментальної конвенції МОП з питань визнання та забезпечення статусу корінних народів.

Як в цілому вірно вказує Д. М. Киценко, Конвенція МОП № 50 була присвячена визначенню внутрішньодержавного статусу робітників зі складу корінного населення; нею передбачалися обов'язки органів влади та роботодавця щодо забезпечення мінімальних стандартів безпеки корінних спільнот, робітників та їх сімей у зв'язку з переїздом, а також з роботою у місцях, що віддалені від звичайного району проживання такої спільноти; акцент робився на гарантуванні власне виживання корінних спільнот та їх членів. Вказаний автор зауважує, що безпосередньо права робітників корінного населення встановлюються конвенцією в дуже обмеженому обсязі, а питання міжнародно-правового статусу корінних народів Конвенцією МОП № 50 не порушується [275, с. 30-31].

Д. М. Киценко вказує на «історичне значення Конвенції МОП № 50 як міжнародно-правового документу універсального характеру, у якому вперше згадується категорія осіб, що належать до корінного населення» [275, с. 31], з чим погодитися неможливо, згадуючи про визнання в універсальних документах питань корінного населення починаючи з Берлінського акту 1885 р. та використання сучасного терміну «indigenous» у Статуті Ліги Націй 1919 р. Більш того, навіть у практиці МОП цей термін використовувався й раніше, а саме – у рекомендації МОП щодо непрямого примусу до праці № 35 1930 р., досі оминутій увагою дослідників у сфері корінних народів.

У цьому акті 1930 р. вказувалося, що здатність населення до праці та шкідливий вплив на соціальні умови населення, який можуть надати занадто різкі зміни у його життєвих та трудових звичках, є факторами, що мають братися до уваги під час вирішення питань щодо економічного розвитку територій, які знаходяться на початковому етапі розвитку, особливо стосовно поселень на таких територіях некорінного населення, яке має здійснюватися у дозвільному режимі («the non-indigenous settlement, if any, which is to be permitted») [140].

Конвенція МОП № 50 1936 р., що є за класифікацією МОП технічною та відкладеною (через схвалені потім акти), мала 33 ратифікації (пізніше три держави денонсували угоду) та вступила у силу в 1939 р.; СРСР та Українська РСР до неї не приєднувалися. Ключовим внеском у розвиток статусу корінних народів слід вважати визначення робітників з числа корінного населення («indigenous workers»), до яких у ч. б ст. 2 Конвенції було віднесено робітників, що належали або прирівнювалися до корінного населення як залежних територій держав-учасниць, так і до залежного корінного населення власних територій («dependent indigenous populations of the home territories») цих держав [40]. Тим самим прямо визнавався факт наявності корінного залежного населення на територіях метрополій (власних територіях сучасних держав) і тому проблема корінних народів визначалася ширшою та іншою, ніж питання статусу населення колоній.

Важливим у Конвенції № 50 є й ч. «b» та «c» ст. 4, ч. «d» ст. 5, за якими вербування працівників з корінного населення мало здійснюватися із урахуванням наслідків уходу дорослих чоловіків для соціальної організації зацікавленого колективу, із запобіганням негативних наслідків, які можуть настати для спільнот корінного населення через економічний розвиток та із потребою забезпечення того, щоб політична та соціальна організація корінних спільнот та їх можливість пристосування до нових економічних умов не були поставлені під загрозу через попит на робочу силу [40]. Такі вимоги свідчать про поступове визнання, порівняно з змістом розглянутих вище угод 1885-1919 рр., значущості та цінності самотності корінних спільнот, які зазнають не лише позитивний, але й негативний вплив через залучення до глобальних процесів економічного розвитку.

Значущою також є ст. 10 Конвенції № 50, за якою вожді або інша влада корінного населення («chiefs or other indigenous authorities») не можуть виступати у якості агентів з вербування, здійснювати вплив на осіб, які можуть бути завербованими та отримувати з будь-яких джерел будь-яку вигоду або винагороду за сприяння вербуванню [40]. Ця норма певною мірою нагадує вимоги колоніального законодавства про корінне населення XVII-XIX ст., яке обмежувало права приватних структур укладати угоди з корінними народами, резервуючи цю можливість для публічної влади.

Втім, для поступового розвитку статусу корінних народів має істотне значення й схвалена разом з Конвенцією МОП № 50 резолюція МОП № 46, положення якої досі детально не аналізувалися. Водночас саме рекомендація МОП щодо поступової ліквідації рекрутингу № 46 1936 р. у п. «e» англійського тексту містить вказівку про те, щоб кожна держава-член МОП вжила заходів щодо поступового припинення вербування робочої сили, шляхом «підвищення освітнього розвитку корінних народів [«indigenous peoples»] та покращення стандартів їх життя» [145]. Характерно, що у французькому варіанті рекомендації, її офіційному перекладі на іспанську та російську мови йдеться не про «корінні народи», а про «корінних» («des

indigenes», «los indigenas» та «корінного населення» відповідно). Саме таким, доволі суперечливим, шляхом сучасний термін «корінні народи» уперше потрапив в універсальні міжнародно-правові акти.

Досліджуючи Конвенції МОП №№ 64 та 65 1939 р., Д. М. Киценко відзначає, що нормативні приписи Конвенції № 64 охоплюють наступні аспекти: трудову діяльність робітників корінного населення, гарантії прав сім'ї робітника, правові приписи щодо переїзду до місця роботи, обов'язки роботодавців та процедурні положення. На думку цього автора, правовий статус робітників корінного населення за Конвенцією МОП № 64 якісно відрізняється від раніше встановленого статусу, відкриваючи новий етап правової регламентації відносин держав та корінних народів. Д. М. Киценко додає, що основним приписом Конвенції № 65 є скасування кримінальних санкцій за порушення трудових угод працівниками корінного населення, причому щодо повнолітніх робітників це скасування мало відбутися поступово та у можливо короткий термін, а щодо неповнолітніх осіб такі санкції мають бути скасованими негайно (ст. 2) [275, с. 30-35].

Б. В. Бабін узагалі називає Конвенції МОП №№ 64 та 65 «першими багатосторонніми міжнародними угодами, що у XX ст. мали метою врегулювання відносин, пов'язаних із корінними народами», вказуючи про одночасне схвалення з ними рекомендації МОП № 58 щодо максимальної тривалості трудових контрактів для працівників з числа корінного населення [144] та рекомендації МОП № 59 про інспекції праці для працівників з числа корінного населення [141], з чим важко погодитися, враховуючи вищенаведене.

Як констатує Б. В. Бабін, усі ці акти використали категорію «працівників з числа корінного населення» («indigenous workers») та вказували, що такі працівники можуть належати як до корінного населення залежної території, так і до залежного корінного населення власної території держави («dependent indigenous population of the home territory of a state») [38; 41]. Це, на думку вказаного дослідника, свідчить про «чітке розуміння у

міжнародному праві різниці між автохтонним населенням колоній та корінним населенням суверенних держав, яке набуло особливого значення в умовах деколонізації» [241, с. 10]. Погоджуючись із таким тлумаченням відповідних норм вказаних актів МОП 1939 р., варто вказати що такий механізм вже містився як мінімум у Конвенції МОП № 50 1936 р.

Конвенції МОП №№ 64 та 65 зараз визнаються МОП як технічні та відкладені, вони мають 31 та 33 ратифікації та три й одну денонсації відповідно. Ці угоди вступили у силу в 1948 р.; СРСР та Українська РСР до них не приєднувалися і до утворення ООН ці акти були ратифіковані лише Великобританією у 1943 р. Певну цікавість становить ч. 2 ст. 2 Конвенції № 64, за якою компетентний державний орган може не застосовувати обмеження щодо письмових трудових договорів працівників корінного населення стосовно визначених договорів, за якими робітник наймається до роботодавців з числа корінного населення, у яких працює лише обмежена кількість осіб, відповідно до закону [41]. Вказана норма свідчить про опосередковане визнання у цій угоді можливості власних, відмінних стандартів відносин у сфері праці у корінних громадах.

Певною знаковою зміною у ставленні до корінних народів варто назвати Декларацію про цілі та завдання МОП (Філадельфійську декларацію), схвалену 10 травня 1944 р. як складову Статуту (Конституції) МОП у формі додатку до нього. У ст. V Декларації вказувалося, що держави-члени МОП визнають застосовність принципів Декларації до усіх народів будь-де («to all peoples everywhere»), та що характер такого застосування має визначатися в залежності від рівня соціального та економічного розвитку, досягнутого кожним народом, їх прогресивне застосування до народів, які все ще є залежними так само як і до тих, що вже досягли самоврядування визначалося, як предмет піклування усього цивілізованого світу [51]. Тим самим на рівні МОП підтверджувалося не тільки наявність залежних народів, але й право світової спільноти (а не лише відповідних держав) брати участь у визначенні їх майбутнього.

За три тижні перед схваленням цієї Декларації 20 квітня 1944 р. МОП було прийнято рекомендацію № 70 щодо мінімальних норм соціальної політики на залежних територіях. Як відзначив Д. М. Киценко, зміст рекомендації полягає у «заохоченні діяльності держав, які несуть відповідальність за керівництво залежними територіями, щодо підвищення добробуту і розвитку народів залежних територій» (ст. 1) та запровадження мінімальних норм у соціальній сфері, які пропонувалися у ч. 2 додатку до рекомендації [275, с. 49-50]; [142]. Варто додати, що у преамбулі рекомендації № 70 вказувалося на те, що «прогрес у добробуті та розвитку залежних народів [«dependent peoples»] є під впливом економічних зв'язків між залежними територіями та рештою світу», та що відповідна політика має вироблятися з урахуванням її впливу на добробут залежних народів [142].

Д. М. Киценко відзначив, що передбачені рекомендацією напрямки діяльності та мінімальні норми у соціальній сфері були надзвичайно прогресивними для того часу. Це стосується й підвищення добробуту і розвиток народів залежних територій, й підтримки прагнення таких народів до соціального прогресу (ст. 1 додатку). Пріоритетними напрямками рекомендацією було визнано державну охорону здоров'я, житлове будівництво, харчування, систему освіти, добробут дітей, соціальне забезпечення, умови праці тощо (ст. 3 додатку). Мінімальні норми, що мали бути встановлені у соціальній сфері, охоплювати питання рабства, примусової праці, праці дітей, вербування працівників, винагороди за працю, соціального забезпечення та ін. (ч. 2 додатку) [275, с. 45, 49-50]; [142].

Розвиток цих принципів відбувся у рекомендації № 74 1945 р., яка на думку вказаного автора додатково встановлює принцип, за яким вищенаведені інтереси населення несамоверховних територій визначалися, як першорядні [143]; [275, с. 46, 50]. Додамо, що практичним сенсом схвалення рекомендації № 74 слід вважати потребу узгодження рекомендації № 70 із нормами Статуту ООН [28] (що прямо відзначалося у преамбулі документа із відтворенням відповідного принципу священного обов'язку держав-

метрополій забезпечувати політичний, економічний, соціальний та освітній прогрес для народів цих територій) [143].

Як відзначає Д. М. Киценко, Конвенція МОП № 86 1947 р. встановила максимальні терміни служби, що можуть передбачатися договором з працівниками зі складу корінного населення. Ідеї захисту робітників зі складу корінних народів від дискримінації, вперше закріплені у Конвенції МОП № 65 та Рекомендації МОП № 70, на думку цього автора, набули подальшого розвитку у Конвенції МОП № 104 про відміну кримінальних санкцій за порушення трудових договорів працівниками з корінного населення 1955 р. [275, с. 33, 50, 51]. Варто вказати, що у Конвенції МОП № 86, яка мала 23 ратифікації та 1 денонсацію й вступила у силу в 1953 р. (СРСР та Українська РСР до конвенції не приєдналися), на відміну від Конвенції № 64 не міститься пільгових умов для трудових контрактів між корінними робітником та роботодавцем, адже Конвенція № 86 згідно з її ч. «b» ст. 1 охоплює усі категорії роботодавців [37].

У 1952-1972 рр. під егідою МОП діяла багатостороння програма для корінних народів Латинської Америки: Андська Індіанська програма («Andean Indian Programme») яка мала сприяти захисту 250000 представників корінного населення [97, р. 9]. У наступному, як констатують науковці, позиція МОП щодо корінних народів отримала розвиток в 1957 р. у Конвенції МОП № 107 про захист і інтеграцію корінного та іншого населення, що веде племінний і напівплемінний спосіб життя в незалежних країнах [39].

Б. В. Бабін відзначив із цього приводу, що ця конвенція, яка отримала 27 ратифікацій, передбачає наявність спеціальних прав такого населення, але водночас ключовою підставою для набуття таких прав вважався не корінний характер певної етнічної групи, але її відірваність від досягнень сучасної цивілізації [241, с. 13]. Конвенція МОП № 107, на відміну від наведених актів МОП, є широко дослідженим документом, тому багато авторів вважають її «першим міжнародним документом, присвяченим виключно проблемам

корінних народів», разом з схваленою водночас рекомендацією МОП № 104 про захист та інтеграцію корінного та іншого населення, що веде племінний та напівплемінний спосіб життя [146]; [257, с. 95].

І. Ю. Пешперова констатує, що у основу для прийняття в 1957 р. Конвенції № 107 послужило опублікування в 1953 р першого загального дослідження МОП про умови праці та життя корінних народів, яке було розпочато ще в 1921 р. [302, р. 189]. Ф. Р. Ананідзе вказує на той факт, що схвалення Конвенції № 107 викликало дискусію щодо меж повноважень МОП у цій сфері; але з урахуванням положень статуту МОП та Філадельфійської декларації Генеральна конференція МОП зробила висновок, що Конвенція № 107 не виходить за межі повноважень організації [235, с. 162].

Д. М. Киценко у власному дослідженні зробив вкрай ретельний аналіз цієї угоди [275, с. 35-52]; варто вказати на констатацію ним того факту, що Конвенція МОП № 107 якісно відрізняється від попередньо прийнятих відповідних міжнародно-правових документів, адже певні її положення відображають радикальну зміну у ставленні світового товариства до корінного населення та «відкривають новий етап» у процесі визначення міжнародного правового статусу корінних народів. Зокрема, як обґрунтовано додає цей автор, нормами Конвенції № 107 на міжнародному рівні було вперше закріплено наступні права корінного населення:

- право на використання норм власного звичаєвого права (втім, із значними застереженнями та обмеженнями);
- право власності на землю, за умов перебування визначеної традиційно займаної території у володінні корінного населення;
- право на захист від дискримінації;
- право на користування програмами соціального захисту та медичного забезпечення нарівні з іншим населенням;
- право робітників на додатковий соціальний захист;
- право на отримання освіти, зокрема професійної, нарівні з іншими;

- право на навчання дітей рідною чи найбільш поширеною мовою корінної етнічної групи [275, с. 37-51].

Окрім цього, додає вказаний автор, Конвенція № 107 містила приписи стосовно корінних спільнот, що не отримали імперативної форми, але явно вплинули на наступну еволюцію статусу корінних народів (питання необхідності сприяння державами збереженню та розвитку культурної спадщини корінного населення, заборони виселення такого населення, відшкодування завданих виселенням втрат та шкоди тощо). Д. М. Киценко також підкреслив першу в міжнародному праві спробу визначення Конвенцією № 107 ознак корінного населення, посилаючись на приписи ч. 1 ст. 1 цієї угоди [275, с. 40-50].

За цими нормами, передбачається поширення угоди на осіб, що входять у склад населення, яке веде племінний та напівплемінний спосіб життя («tribal or semi-tribal populations») у незалежних країнах, та:

- знаходиться на менш високій стадії соціально-економічного розвитку, ніж решта загальнонаціональної спільноти («national community», у російському перекладі – «общегосударственного коллектива»), і правове положення яких регулюється частково чи повністю їх власними звичаями, традиціями або особливим законодавством;

- або розглядається як корінне («indigenous») через те, що вони є нащадками мешканців, котрі населяли країну чи географічний район, частиною якого є ця країна, за часів її колонізації чи завоювання, і які незалежно від свого правового положення ведуть образ життя, який більше відповідає соціально-економічному та культурному ладу тих часів, ніж ладу держави, до складу якої вони входять [39].

У ст. 1 цієї угоди вказується що термін «напівплемінний» охоплює групи та осіб, що хоча й є близькими до втрати власних племінних рис («tribal characteristics»), ще не стали інтегрованими у загальнонаціональну спільноту; використано загальний термін «корінне та інше племінне та напівплемінне населення» [39]. Д. М. Киценко, вітаючи цю першу спробу визначення ознак

корінного населення, змушений констатувати, що «представлені у Конвенції дефініції суб'єктів є достатньо аморфними та складними для сприйняття» [275, с. 36-37]. Дійсно, визначення корінного населення виключно як різновиду населення племінного або напівплемінного та гарантія прав членам такого населення не через їх корінний статус, а завдяки їх племінному характеру є доволі суперечливим підходом.

На думку Б. В. Бабіна таке ставлення до проблеми явно не відповідало змісту актів МОП 1939 р. з питань корінного населення, у яких «визнавалася можливість інтеграції такого населення у повноцінні трудові відносини сучасного типу (із дотриманням заходів додаткового захисту) та допускалося мешкання корінного населення на базовій, а не на колоніальній території держав». Цей автор висуває гіпотезу, що «акти МОП 1939 р. та 1957 р. мали метою вирішення відмінних проблем різних категорій етнічних груп, що сьогодні розуміються спільно – як корінні народи» [241, с. 10].

Наслідком затвердження Конвенції № 107 цій автор вважає те, що хоча «ставлення до корінного населення як до «племінного» потім було повністю відкинуто МОП та ООН», воно «міцно закріпилося у радянській та вітчизняній міжнародно-правовій доктрині, яка частково й досі залишається віддзеркаленням радянської». Наведений підхід, на думку окремих авторів, закріплював маргінальність корінного населення, яка тягне або повну відмову у суб'єктності для корінних народів, або їх фіктивну суб'єктність [241, с. 10]; [18, р. 29]. Як вважає Б. В. Бабін, унаслідок схвалення Конвенції МОП № 197 додатковою ознакою корінного населення стала вважатися його незначна чисельність; це вказаний автор пов'язує з тим фактом, що «етнічна група, яка веде традиційний спосіб життя, не може бути чисельною за визначенням» [241, с. 14].

А. Юпаніс висловлює думку, що Конвенція № 107 була для тих часів «позитивним, хоча й слабким та невпевненим, кроком уперед»; залишаючись більш ніж 30 років єдиним зобов'язуючим міжнародно-правовим документом, який фокусувався на правах корінних народів (насамперед

індивідуальних), передбачав тимчасові засоби захисту їх інституцій, власності, праці та визнавав права на землі традиційного користування [230, р. 439].

Д. М. Киценко серед недоліків Конвенції № 107 вказує на наступні:

- угода опосередковано передбачає повну інтеграцію у загальнонаціональну спільноту, тобто мінімізацію самотності корінних народів, можливість насильницької зміни традиційних соціальних інститутів та переорієнтації традиційних духовних цінностей;

- угода не передбачає випадків «правомірного» набуття державами територій корінних народів (як ми бачили вище такі форми набуття через укладання угод з корінними народами є вкрай поширеним явищем);

- передбачення угодою можливості переселення корінних народів з їх земель без їх згоди задля забезпечення економічного розвитку держави;

- замовчування в угоді питання статусу природних ресурсів територій корінних народів;

- передбачення в угоді обмеження можливості представників корінного населення користуватися правами людини відповідно до персональних здібностей («individual capacity») [275, с. 46-52].

Як зауважив Р. Ш. Гаріпов, Конвенція № 107 була спрямована насамперед на «інтеграцію» корінного населення у життя домінуючого суспільства та на його «розвиток» саме у розумінні такого суспільства; тому з цим було категорично незгодне саме корінне населення (представники якого не брали участь у розробці цього акту МОП) адже така «інтеграція» означала асиміляцію такого населення. Вказаний дослідник додає, що аналіз цієї конвенції надає ураження, що корінне населення «знаходиться на низькому рівні соціально-економічного, культурного та суспільного розвитку та його слід «прилучити» та «привчити» до благ «цивілізації», зробити подібними до інших громадян» [257, с. 96].

У цьому контексті варто навести думку сучасних авторів про те, що проблема корінних народів загострилася у XX ст. не у зв'язку із певними

філантропічними міркуваннями держав з питань збереження нечисленних племінних груп, а через національні рухи корінних народів, яким в умовах домінування інших національних груп вдалося не лише вижити, але й утворити національні еліти та хоча б частково перейти до сучасних форм соціального устрою [241, с. 10]; [112, р. 134]. Тому Конвенція № 107 була визнана застарілою, а окремі фахівці самої МОП кінця XX ст. вже називали її «шкідливою» та «зневажливою» стосовно корінних народів; такою, що вже не набуває наступного поширення у світі [116, р. 259]; [257, с. 96]. Дійсно, більшість з 27 ратифікацій ця угода набула до 1970 р. [198, р. 99], останнім до Конвенції № 107 приєднався Ірак у 1986 р. [97, р. 31].

Висновки до Розділу 1

Дослідження онтологічних передумов розвитку міжнародно-правового визначення статусу корінних народів України дозволяє констатувати наступне. Вчені Стародавнього Світу визнавали суб'єктність народів, як носіїв спеціального статусу та прав. Цей статус мав бути забезпечений у праві народів, яке вбачалося природним та таким, що ґрунтується на засадах справедливості; передбачалася можливість підпорядкування одних народів іншим із втратою або обмеженням статусу підпорядкованих та їх колективних прав; відносини між народами належали у цих умовах до права війни. У той період було визначено відмінність у статусі між підпорядкованим населенням колонізованих територій, колоністами та населенням метрополії. Між прав народів основну увагу було приділено праву власності; було констатовано відмінність між об'єктами права власності народів та об'єктами загального користування.

У Середньовічній Європі захист прав колонізованого нехристиянського населення став предметом дослідження польських юристів, та політиків, серед обговорюваних прав таких народів були право на мирне існування,

право на утворення держави (самовизначення) та на спротив загарбникам. Аналогічні питання стали підґрунтям для активної дискусії юристів, представників держави та церкви Іспанії з питань суб'єктності, статусу та прав корінного населення щойно відкритої Америки. Розглянуті концепції грецьких, римських, польських та іспанських авторів у наступному частково стали базисом для визначення суб'єктності народів та права народів у класичному міжнародному праві.

У концепції Г. Гроція простежується певний крок у напрямку визнання рівноправності народів та визнання потреби самоусвідомлення народу для розвитку його суб'єктності у форматі певних колективних дій. Г. Гроцій передбачає можливість правомірного загарбання одного народу іншим, але на відміну від грецьких та римських авторів він пропонує обмеження повноважень загарбників та часткове збереження колективних прав завойованого народу. У доктрині XVIII-XIX ст. відбувся перегляд прав народів шляхом їх доктринального визнання виключно за т.зв. «цивілізованими», державницькими народами, що найбільш яскраво відображено у працях Дж. Бентама, які стали межею розуміння міжнародного права не як права народів або права між народами, але як міждержавного права, що не поширюється на «нецивілізовані» народи та не дає їм відповідних гарантій суб'єктності й тим більше – визнання їх рівності до «цивілізованих» народів. Альтернативним поглядом на майбутнє міжнародного права як права народів став проект Декларації прав народів 1793 р., розроблений А. Грегуаром.

Тривалий час після початку колонізації світу європейськими державами ними застосовувалася концепція *terra nullus* із віднесенням будь-яких питань щодо статусу корінного населення до власного внутрішнього законодавства. Конкуренція європейських держав між собою, потреба у залученні корінних народів до процесів власної експансії, необхідність розбудови системи відносин між корінним та колоніальним населенням та небажання колоніальних держав передавати ресурси та землі корінних народів у

безпосереднє приватне розпорядження колоністів – поступово призвели до визнання у багатьох випадках більшістю європейських держав корінних народів як контрагентів в укладанні угод з питань колонізації їх земель та освоєння ресурсів, а також до надання таким народам певних гарантій шляхом односторонніх актів міжнародно-правового значення.

Укладання відповідних угод презумувало наявність у корінних народів певного міжнародно-правового статусу, як мінімум – до моменту укладання такої угоди та входження у юрисдикцію колоніальної держави; ставлення до угод з корінними народами як до внутрішніх, а не міжнародних актів відбулося лише у XIX ст. та тільки в окремих державах, таких як США. Укладання угод з корінними народами призвело до потреби визнання таких угод, а відповідно – й суб'єктності корінних народів в окремих двосторонніх договорах, укладених до початку XIX ст. між колоніальними державами; водночас практика такого визнання була нечіткою та непослідовною. Втім й пізніше, до початку XX ст. неодноразове використання угод, укладених з корінними народами, у національних судових процесах та міжнародних арбітражах призвело до усталеного сприйняття таких угод, як міжнародних, а не внутрішньодержавних.

Уперше на рівні колективних договорів проблема корінних народів була відображена у Берлінському акті 1885 р. та потім отримала еволюційний розвиток у Брюссельському акті 1890 р., Статуті Ліги Націй та Конвенції про перегляд 1919 р. Ці угоди формували повністю патерналістський погляд щодо долі та статусу корінного населення (народів); вони містили лише окремі згадки про певні риси їх міжнародної правосуб'єктності. Діяльність Ліги Націй не призвела до укладання колективних угод з питань корінного населення; такі конвенції були схвалені, починаючи з 1930 р. під егідою МОП. Акти МОП періоду 1930-1940 рр. зумовили поширення сучасної термінології щодо корінного населення та містили окремі норми, що відображали опосередковане визнання самотності, окремішності та самоврядності корінних народів.

Розділ 2

КОНВЕНЦІЙНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТАТУСУ КОРІННИХ НАРОДІВ

2.1. Вплив міжнародних угод у сфері праці на статус корінних народів

Варто дослідити не лише історичні, але й сучасні договірні акти, схвалені під егідою МОП та їх зв'язок із статусом корінних народів. Як відзначає Р. Ш. Гаріпов, з метою удосконалення положень Конвенції № 107 та потреби у розвитку прав корінних народів у 1985 р. МОП розпочала процес її перегляду та у 1986 р. здійснила нараду експертів із залучення представників корінних народів. За підсумками наради було констатоване, що «інтеграційний підхід Конвенції не відповідає потребам корінних народів та не відображає сучасного мислення; підкреслювалася потреба самовизначення корінних народів у економічній, соціальній, культурній сферах та відображення цих норм у актах МОП [257, с. 96]. На цьому етапі діяльність МОП у цій сфері вже зазнала певного впливу активності структур ООН з питань корінних народів [116, р. 259], про що йтиметься докладніше.

К. К. Гусейнов констатує критичну оцінку Конвенції № 107 багатьма дослідниками, які її «справедливо стали називати «асиміляційною», оскільки рішення проблеми бачилося в залученні корінних народів до досягнень сучасного індустріального суспільства і, як правило, в зміні їх традиційного укладу» [261, с. 11]. Ф. Х. Накві констатує, що рішення МОП про перегляд Конвенції № 107 не отримало загальної підтримки держав; водночас він вказує на позитивні наслідки такого рішення «незалежно від того, чи керувалася МОП – чистим альтруїзмом чи хотіла захистити власне поле діяльності» [123, р. 712]. Цікаво, що експерти самого МОП пов'язують критику Конвенції № 107 як такої, що запроваджує асиміляцію та інтеграцію корінних народів, насамперед із зростанням самоусвідомлення таких народів,

чисельними фактами участі таких народів у міжнародних конференціях, таких, як Робоча група з корінного населення ООН [97, р. 9].

Як констатує Б. В. Бабін, концепція «тубільності» корінних народів була переглянута самою МОП у 1989 р., коли була прийнята Конвенція МОП № 169 про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя, в незалежних країнах [35]. Адже цей акт визнавав спеціальні права окремо для корінного та окремо – для племінного населення, не ототожнюючи ці категорії; водночас, на думку наведеного автора, «на жаль, багато пострадянських, насамперед російських, авторів продовжували тлумачити норми цієї угоди у сторону їх ототожнення» [241, с. 10], з чим слід погодитися, зважаючи на відповідні наукові праці [281, с. 17]; [335, с. 81].

Як констатують науковці, Україна не приєдналася до Конвенції МОП № 169, хоча Українська РСР брала участь у її прийнятті; при цьому Конвенція наразі є ратифікованою 22 державами світу, серед яких 15 латиноамериканських (Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Гватемала, Гондурас, Домініка, Еквадор, Колумбія, Коста-Ріка, Мексика, Нікарагуа, Парагвай, Перу, Чилі), а також Данія, Іспанія, Нідерланди, Норвегія, Непал, Фіджі та Центральноафриканська республіка. На думку Б. В. Бабіна, Конвенція № 169 «насамперед відображає той компроміс, що склався між корінними народами, населенням та урядами держав Латинської Америки ... Тому міркування влади України щодо вирішення проблеми корінних народів України шляхом приєднання до Конвенції МОП № 169 ... не призвели та не могли призвести ... до реальних правових наслідків» [241, с. 10, 11].

Варто вказати, що дев'ять держав Латинської Америки, приєднавшись до Конвенції № 169, вийшли з Конвенції № 107, яку ратифікували за декілька десятиріч раніше, а ще п'ять держав цього регіону досі є членами Конвенції № 107 (Гаїті, Домініканська Республіка, Куба, Панама та Сальвадор) [16, р. 227]. Тому в зазначеному Б. В. Бабином регіоні можна спостерігати як мінімум три поширених ситуації: відмову від участі у конвенційних стандартах МОП з корінного населення, визнання їх у форматі Конвенції

№ 107 або у якості Конвенції № 169. Слід додати, що іншими державами, які зберігають власні зобов'язання за Конвенцією № 107, не приєднавшись до Конвенції № 169, є відповідно Ангола, Бангладеш, Бельгія, Єгипет, Гана, Гвінея-Бісау, Індія, Ірак, Малаві, Пакистан, Сирія та Туніс; отже, можна констатувати як мінімум збереження вказаних стандартів Конвенції № 107 у низці азіатських держав Близького та Середнього Сходу.

А. Юпсаніс називає Конвенцію № 169 єдиним сучасним міжнародним правовим зобов'язуючим інструментом, який містить серію новаторських положень щодо прав корінних народів та визнання, захисту та сприяння їх самобутності. Попре недоліки та обмежену кількість ратифікацій цього акту, Конвенція № 169, на думку цього автора, стала істотним поштовхом для забезпечення прав корінних народів на національному, регіональному (насамперед у Латинській Америці) та глобальному рівнях [230, р. 435]

Конвенція МОП № 169 після її схвалення стала невід'ємним елементом наукових та експертних досліджень з питань корінних народів. Це серед іншого знайшло свій відбиток у працях таких авторів як А. Аль Фарук та Н. Бегам [67, р. 15], Л. В. Андриченко [236, с. 121], К. К. Аракчаа [238, с. 110], Д. К. Балуарте [23, р. 10], Р. Л. Барш [17], З. Вейснер [221, р. 100], Н. А. Гутарова [262, с. 27], Дж. М. Ван Дайк [217, р. 636], Дж. У. Колборн [32, р. 7], Н. Лернер [118], А. Б. Літвякова [285, с. 17], О. О. Савінов [329, р. 155], С. Уімерс [220, р. 75] та Э. Хафф [84, р. 305].

Експерти МОП констатують, що перегляд Конвенції № 107 Конвенцією № 169 означав зміну підходу МОП до корінних народів, за якою захист такого населення залишався основною метою, але із його ув'язуванням з повагою до культури корінних народів, відмінності їх форм життя, традицій та звичаїв, із вірою у «право корінних та племінних народів продовжувати існування із власною ідентичністю та право на визначення власного шляху та темпів розвитку» [97, р. 10]. Як відзначає Г. Шултінг Конвенція № 169 «підкреслює зрушення у концептуальному підході» щодо питання корінних

народів, яке ґрунтується на повазі до їх ідентичності та праві брати участь у процесі схвалення рішень [184, р. 10].

На думку А. Юпаніса Конвенція № 169 є змістовно та діаметрально протилежною до Конвенції № 107 та містить сучасну, не патерналістську, не асиміляційну модель. Це ствердження дослідник обґрунтовує приписами абз. 4 та 5 преамбули конвенції 1989 р., за якими вказується на «зміни, які мали місце в міжнародному праві за період після 1957 року, а також зміни в положенні корінних народів і народів, що ведуть племінний спосіб життя у всіх регіонах земної кулі, викликають необхідність прийняття нових міжнародних норм з цього питання з метою ліквідації орієнтації на асиміляцію, що міститься в нормах, що діяли раніше» та визнається «прагнення зазначених народів до здійснення контролю над їх власними інститутами, їх способом життя і їх економічним розвитком, їх прагнення до збереження і розвитку їхньої самобутності, мови і релігії в рамках тих держав, в яких вони проживають» [35]; [231, р. 440].

Д. М. Киценко називає Конвенцію МОП № 169 єдиним універсальним міжнародно-правовим документом *hard law*, повністю присвяченим регламентації міжнародно-правового статусу корінних народів. Однією з особливостей цього документу він називає безпрецедентний на той час спосіб його розробки, адже на його думку, на відміну від решти відповідних Конвенцій МОП, до розробки Конвенції МОП № 169 були безпосередньо залучені корінні народи – шляхом участі представників Світової ради корінних народів на Нараді експертів, присвяченій аналізу та пошуку можливих шляхів усунення недоліків Конвенції МОП № 107, а також через опитування, проведеного деякими державами [275, с. 58-59].

Водночас Ф. Р. Ананідзе вказує на визнання МОП у той період «потреби у знятті асиміляційного забарвлення раніше схвалених стандартів» (Конвенції № 107); втім, як зазначає цей автор, представники корінних народів не мали прямого доступу до розроблення Конвенції № 169. Цей дослідник також вказує на розроблення цієї угоди передбачало опрацювання

запитувальників, заповнення яких державами на прохання МОП мало здійснюватися з урахуванням думки корінних народів; але, за його відомостями, лише 6 держав під час заповнення опитувальників здійснили відповідні консультації (Австралія, Канада, Норвегія, США, Фінляндія, Швеція) [235, с. 164].

Багато авторів вказує на істотне прогресивне значення Конвенції № 169. О. Равна відносить її до ключових інструментів міжнародного права, поруч із Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. [139, с. 1576]. К. К. Гусейнов називає прийняття Конвенції № 169 новим етапом в осмисленні і спробі вирішення проблеми корінних народів [261, с. 11]. О. Є. Петрова відносить Конвенцію № 169 до «певних мінімальних стандартів прав і обов'язків» корінних народів, «які є основою їх виживання, збереження і розвитку, як етнічних груп, так і народів в цілому, зі своєю культурою, мовою, звичаями, релігією і традиціями» [300, с. 35]. Д. Р. Гілязева відзначає роль Конвенції № 169, у якій «отримали визнання в якості важливих факторів збереження культури, економічної самостійності і розвитку корінних народів ...види традиційного природокористування...» [258, р. 12].

У керівництві МОП щодо Конвенції № 169 2012 р. ця угода визначається як «найперший міжнародний правовий інструмент, який прямо стосується прав корінних та племінних народів, вплив якого виходить за рамки кількості наявних ратифікацій». Експерти МОП Г. Расмуссен та Ч. Рой відзначають, що ця конвенція може бути використаною як засіб «стимулювання діалогу між урядами та корінними й племінними народами» та відповідного покращення їх становища, задля досягнення «співробітництва та гармонії» [97, р. 3]. На думку експертів ООН Конвенція № 169 ґрунтується на підході, за яким культура та інституції корінних народів мають поважатися; ця угода презумує право таких народів на продовження окремого існування у соціумах незалежних держав, на заснування власних структур та на визначення шляхів власного розвитку. Конвенція закликає уряди до

консультацій з корінними народами щодо законодавчих та адміністративних заходів, що можуть мати до них відношення та запроваджує право таких народів на участь у процесі схвалення рішень з питань програм та політик відносно них [115].

Р. Вольфрам називає Конвенцію № 169 найбільш осяжною міжнародною угодою з корінних народів, що ґрунтується на принципі збереження мультикультуралізму [224, р. 372]. Б. Клаверо вважає, що у Конвенції № 169 наявне формулювання права корінних народів на участь, яке не є формою самовизначення, що відповідно призводить до порівняно нижчих стандартів для корінного населення. Він обґрунтовує це приписом конвенції про потребу консультацій із корінним населенням «як мінімум на рівні, однаковому із іншими секторами населення» [31, р. 46]. Д. М. Киценко констатує, що Конвенція № 169 визнає та встановлює «колективний характер ...прав ...корінних спільнот» та що її положення поширюються на два можливі типи суб'єктів, а саме на корінні та племінні народи; при цьому основним критерієм для визначення груп, на які розповсюджується дія Конвенції, є пряма вказівка самих спільнот на їх належність до племінних чи корінних народів та зафіксовані у ст. 1 Конвенції спеціальні ознаки кожної групи [275, с. 58, 59].

До ознак племінних народів Конвенція № 169 відносить спільноти, що мають критерії проживання у незалежних державах; ведення племінного способу життя; особливості соціальних, культурних та економічних умов життя, що відрізняє їх від інших груп національного суспільства; регулювання положення таких народів власними традиціями (звичаями) або спеціальним законодавством. Водночас за п. «b» ч. 1 ст. 1 Конвенції № 169 [35] народи можуть розглядатися як корінні за умови їх проживання у незалежних державах; прямого походження від тих, хто населяв державу чи географічну область, частиною якої є ця держава, у період її завоювання чи колонізації або у період установлення існуючих державних кордонів; збереження деяких чи усіх власних соціальних, економічних, культурних та

політичних інститутів. Тому, на думку Д. М. Киценка, «ідея визначення корінного народу відповідно до норм Конвенції МОП № 169 полягає в установленні історичної самобутності й окремішності спільноти та збереженні спільнотою цих власних оригінальних рис» [275, с. 61].

Вважаємо, що суттєвою рисою вказаних ознак є проживання корінних та племінних народів у незалежних державах; тим самим до предмету регулювання Конвенції № 169 не підпадає населення залежних територій, навіть корінне. Практичною передумовою такого розмежування стало право на самовизначення, яке станом на 80-ті роки XX ст. презумувалося для будь-якого населення залежних територій; вочевидь автори Конвенції № 169 не хотіли прирівнювати у правах корінне населення залежних та незалежних територій через необхідність вирішення питання: чому перше має гарантоване на той час у міжнародному праві право на самовизначення, а друге – ні.

На думку Б. В. Бабіна лише один міжнародно-правовий документ, а саме Конвенція № 169 містить нормативний аналіз поняття «корінний народ»; водночас, як відзначає цей дослідник, недолік такого визначення подібний до недоліку положення п. «а» ч. 1 ст. 1 Конвенції МОП № 107, яке «закріплювало перебування на менш високій стадії соціально-економічного розвитку як іманентну ознаку корінного народу» [243, с. 12] з чим можна погодитися лише частково. Д. М. Киценко вказує, що у Конвенції № 169 пряма дефініція корінного народу не подається, «натомість, норми Конвенції містять перелік ознак, що дозволяють зробити висновок про відношення народу до корінних» [275, с. 86].

Інші сучасні дослідники вказують на побоювання держав з питань поширення на корінні народи норм ст. 1 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права ООН 1966 р. щодо права народів на самовизначення [292], що призвело до тривалих дебатів з тексту Конвенції № 169 та призвело до з'явлення у її ст. 1 частини 3, за якою «використання терміну «народи» в цій Конвенції не розглядається як таке, що тягне будь-які

наслідки щодо прав, які можуть полягати в цьому терміні відповідно до міжнародного права» [35]. Тим самим, відзначає Г. Шултінг, відбулася дискримінація корінних народів порівняно з некорінними, яким право на самовизначення залишається гарантованим пактом 1966 р.; цей автор додатково відзначає суперечність між наведеною нормою ч. 3 ст. 1 та ст. 35 Конвенції № 169, за якою «застосування положень цієї Конвенції не може негативно вплинути на права та пільги відповідних народів, що випливають з інших конвенцій і рекомендацій, міжнародних актів, договорів або національних законів, постанов, звичаїв або угод» [184, р. 11].

П. В. Гоголев відзначає, що положення Конвенції № 169 «представляють неабиякий інтерес як найважливіший акт, адресне орієнтований на корінні народи, що закріплює на ідеологічному рівні поєднання державної турботи і відповідальності (патерналізму) з принципом партнерства держави і корінних народів». На думку цього автора однією з наскрізних ідей в преамбулі Конвенції, яка конструює весь її зміст, є діяльність держави-учасника щодо максимального забезпечення поваги, збереження і розвитку самобутньої етнічної спільності через кореляцію обов'язків держави та прав даної групи населення, з одного боку, і стимулювання, а часом і примусу держав за допомогою тиску міжнародного співтовариства, до встановлення партнерських форм взаємодії з корінними народами за допомогою договорів, угод, інших конструктивних домовленостей» [259, с. 4].

Водночас І. Ю. Пешперова вказує, що Конвенція № 169 істотно доповнила попередню [№ 107], зняла положення про орієнтацію на інтеграцію корінного народу в загальнодержавний колектив, а також змінила підхід щодо об'єкта застосування. У Конвенції № 169, додає цей автор, розглядаються загальні принципи, що стосуються проведених урядами заходів щодо захисту прав корінних народів; порядок застосування спеціальних заходів з охорони осіб, що належать до цих народів, їх інститутів, власності, праці, культури, навколишнього середовища; обов'язки

держав, які ратифікували Конвенцію, яка після цього має обов'язкову для них юридичну силу [302, с. 189].

На думку Г. Шултінга Конвенція № 169 містить 32 предметні статті та ґрунтується на двох фундаментальних принципах: консультацій та участі. Вона ґрунтується на презумпції про право корінних народів на консультацію щодо законодавчих та адміністративних заходів які мають до них відношення та про право їх участі у схваленні рішень на усіх рівнях, про право корінних народів самостійно визначати пріоритети власного розвитку [184, р. 10]. Д. М. Киценко справедливо відзначає, що Конвенцією № 169 застосовуються два прийоми визначення міжнародно-правового статусу корінних народів: встановлення стандартів у політиці та діяльності держав щодо корінних народів та пряме закріплення певних прав корінних народів. Такі стандарти у політиці та діяльності держав щодо корінних народів (ст.ст. 2-7 конвенції) цей автор інтерпретує в якості таких категорій прав корінних народів:

- права, орієнтовані на підкреслення їх самобутності та окремішності від решти суспільства, на захист та розвиток їх оригінальних ознак;
- права, пов'язані з участю корінних народів у житті суспільства, які забезпечують їх належні умови життя та праці, а також рівність у співіснуванні з іншими групами суспільства;
- права осіб, які належать до корінних народів [275, с. 86, 87].

Експерти МОП вказують, що Конвенція № 169 є розподіленою на три основної секції, що містять 25 змістовних статей, які регламентують загальні засади політики щодо корінних народів (ст.ст. 1-12 Конвенції), основні питання, такі як земельне (ст.ст. 13-19), найм та умови працевлаштування (ст. 20), професійну підготовку, ремесла та сільськогосподарську діяльність (ст.ст. 21-23), соціальне забезпечення та охорону здоров'я (ст.ст. 24, 25), освіту та засоби комунікації (ст.ст. 26-31), транскордонне співробітництво та контакти (ст. 32), адміністрування (ст. 33) та процедурні положення Конвенції (ст.ст. 34-44) [97, р. 12]. Д. М. Киценко спеціально виокремлює

«права корінних народів, які за своєю суттю є виключно колективними правами», зокрема:

- право власноруч обирати напрями свого розвитку та контролювати процес такого розвитку;
- майнові права щодо земель, які вони традиційно займають;
- права на природні ресурси земель традиційного проживання;
- право на обмежене застосування власного звичаєвого права та на його урахування у ході застосування до них національних законів [275, с. 39-53].

Цей автор також вказує на наступні права корінних народів, закріплених у Конвенції № 169: право власноруч обирати напрями та контролювати процеси свого розвитку; права у сфері соціального захисту та медичного обслуговування; у сфері освіти; мовні права [275, с. 43-52].

Г. Шултінг вказує на критику Конвенції № 169 через неповне відображення вимог корінних народів та навіть через її схвалення задля запобігання ефективній реалізації прав корінних народів; він вказує на резолюцію Підготовчої наради (кокусу) корінних народів у Женеві, схвалену прямо після підписання Конвенції № 169, яка містила вимогу державам не приєднуватися до цієї угоди [184, р. 11].

Окремі автори надають конкретні зауваження щодо змісту та значення Конвенції № 169. С. Дж. Анайя висловлює цікаву позицію про те, що за виключенням приписів із земельних питань (де на його думку містилися позитивні риси) Конвенція № 169 була застарілою вже на момент схвалення [6, р. 6, 7]. Лі Свепсон вказує, що хоча Конвенція № 169 не передбачає для корінних народів права вето на рішення та акти влади з їх питань, вона вимагає на реальний та змістовний діалог з цих питань між корінними народами та владою [197, р. 680]. Г. Шултінг зауважує, що більшість представників урядів та роботодавців розуміє вимоги Конвенції № 169 про потребу консультацій та участі корінних народів як такі, що поширюються виключно на ініціативи уряду щодо корінних народів та не передбачають право самих народів на відповідні ініціативи; при цьому додається

констатація відсутності у корінних народів права вето щодо таких ініціатив [184, р. 11].

Конвенція № 169, як вказує Д. Р. Гілязева, «не претендує на вичерпне рішення земельних проблем» [258, р. 12]. Г. Шултінг також вказує на суперечливість норм Конвенції № 169 щодо «земель або територій» корінних народів (ст. 13) та про гарантування прав корінним народам на землі, які вони «традиційно обіймають», при цьому вжиття цього терміну у теперішньому часі на думку цього автора зумовлює фактичну відмову в ув'язуванні такого права із давністю такого володіння. Цей автор також критикує стриманий підхід угоди у справі гарантування права корінним народам на природні ресурси земель їх проживання та вказує на загальну обмеженість імперативності норм Конвенції № 169, яка часто використовує умову «можливості» певних заходів. Вказаний дослідник, констатуючи істотне покращення стандартів щодо корінних народів у Конвенції № 169 констатує неповну відмову у ній від інтеграціоністського підходу, закріпленого у Конвенції № 107, що обґрунтовує відповідними приписами ст.ст. 8, 9 конвенції 1989 р. з питань застосування власного права та звичаїв корінних народів.

М. М. Гамзатова узагалі робить висновок про «неприйнятність для Російської Федерації ряду положень міжнародно-правових документів» з питань корінних народів, у тому числі Конвенції № 169 [256, с. 24]. Г. Шултінг, констатуючи обмеженість Конвенції № 169 у вищенаведених питаннях, приходить до висновку про те, що цей акт «не є значним кроком уперед щодо визнання прав корінних народів» та водночас висловлює подив щодо вкрай низької кількості ратифікацій угоди, яка містить настільки мінімальні та компромісні стандарти [184, р. 30].

Д. М. Киценко вказує на такі недоліки Конвенції № 169:

- цей акт, прогресивно змінюючи загальні засади визначення міжнародно-правового статусу корінних народів, не розглядає питання щодо визнання корінних народів суб'єктом міжнародного права;

- цей акт не вирішує питання дії угод, укладених із корінними народами у період формування держав переселенцями та колонізаторами;

- конвенція містить недостатньо чіткі граматичні конструкції, які ускладнюють примус до виконання відповідних зобов'язань (на кшталт «урахування» (ч. 1 ст. 8), «виявлення поваги» та «взяття до уваги» (ч. 1, 2 ст. 9) тощо [275, с. 88].

2.2. Вплив інших чинних міжнародних угод на розвиток статусу корінних народів

Поза межами діяльності МОП важливим кроком у сфері розвитку статусу корінних народів стало затвердження Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [277], яка була серед іншого без застережень ратифікована постановою Верховної Ради Української РСР від 27 лютого 1991 р. № 789-XII [317]. Цей документ у п. «d» ст. 17 приписує державам сприяти засобам масової інформації у приділенні особливої уваги мовним потребам дитини, яка належить до якої-небудь групи меншостей або до корінного населення (у англomовному тексті конвенції – «who is indigenous», «яка є корінною») [43].

У п. «d» ст. 29 цієї угоди Держави-учасниці погоджуються щодо того, що освіта дитини має бути спрямована на підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення (у англomовному тексті конвенції – «persons of indigenous origin», «особи корінного походження»). За ст. 30 Конвенції 1989 р. у державах, де існують етнічні, релігійні або мовні меншості чи особи з числа корінного населення («persons of indigenous origin»), дитині, яка належить до таких меншостей чи корінного населення («who is indigenous»), не може бути

відмовлено в праві спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою [279]. Можна побачити, що хоча ця угода, до якої приєдналися 196 держав світу та в межах якої діє Комітет з прав дитини ООН, уходить від визначення суб'єктності корінного населення, вона чітко передбачає наявність у такого населення специфічних прав та його статус як групи (у ст. 30).

Важливою складовою сучасного міжнародно-правового забезпечення статусу корінних народів стала Конвенція про охорону біологічного різноманіття [276], прийнята 22 травня 1992 р. на міжнародній конференції в Найробі та відкрита для підписання 5 червня 1992 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку. Д. М. Киценко оцінює Конвенцію 1992 р. як єдиний універсальний документ *hard law*, який регламентує ряд аспектів міжнародно-правового статусу корінних народів [275, с. 89, 90]; дійсно, цей акт що вступив у силу в 1993 р. та отримав 196 ратифікацій, зокрема, й від ЄС, носить глобальний характер. Конвенція 1992 р. була підписана Україною 11 червня 1992 р. та ратифікована законом України від 29 листопада 1994 р. № 257/94-ВР [316] без застережень.

Конвенція 1992 р. запроваджує категорію «корінних та місцевих общин» (англ. «indigenous and local communities»), чия велика і традиційна залежність, в умовах збереження традиційного способу життя, від біологічних ресурсів, і бажаність спільного користування на справедливій основі вигодами, пов'язаними з використанням традиційних знань, нововведень і практики, які мають відношення до збереження біологічного різноманіття і сталого використання його компонентів, визнається у абз. 11 преамбули Конвенції 1992 р.

Крім того згідно з п «j» ст. 8 цієї Конвенції держави мають забезпечити відповідно до свого національного законодавства повагу, збереження і підтримку знань, нововведень і практики корінних і місцевих общин, які зберігають традиційний спосіб життя, що мають значення для збереження і

сталого використання біологічного різноманіття, сприяти їх більш широкому застосуванню за схваленням і участю носіїв таких знань, нововведень практики, а також заохочувати спільне користування на справедливій основі вигодами, які виходять із використанням таких знань, нововведень і практики [276]. Варто вказати, що термін «indigenous and local communities» щодо ст. 8 має аналогічні версії у інших мовах тексту угоди (фр. «communautés autochtones et locales», ісп. «comunidades indígenas y locales», рос. «коренные и местные общины» тощо), але у відповідних текстах преамбули Конвенції та у офіційному її перекладі на українську мову використано іншу фразу – «місцеві общини і корінне населення» [276] (ісп. «comunidades locales y poblaciones indígenas», фр. «communautés locales et de populations autochtones» тощо).

Як відзначає з приводу вказаної угоди Д. М. Киценко, «цей документ не вносить змін до концепції прав корінних народів та не розширює перелік прав і соціальних гарантій, передбачених Конвенцією МОП № 169», з чим не можна повністю погодитися, ураховуючи подальший розвиток міжнародних відносин з питань реалізації вказаних норм Конвенції 1992 р. Сам Д. М. Киценко вказував, що наведені положення не є самовиконуваними, а тому для їх реалізації необхідним є застосування додаткових політичних, правових та адміністративних заходів, та визнавав значення і величезний внесок конвенції у захист прав корінних народів та формування їх міжнародно-правового статусу [275, с. 89, 90], насамперед через кількість ратифікацій цієї угоди, які зробили її фактично всезагальною.

Саме потреба у реалізації норм Конвенції 1992 р. призвела до схвалення Конференцією Сторін цієї угоди низки документів, які мають відношення до вищезгаданих приписів ст. 8 цієї угоди. Це рішення сесій Конференції 1996-2014 рр., а саме: III/14 «Імплементация статті 8 (j)», IV/9 «Імплементация статті 8 (j) та пов'язаних положень», V/16, VI/10, VII/16, VIII/5 та IX/13 «Стаття 8 (j) та пов'язані положення», X/40 «Механізми сприяння ефективній участі корінних та місцевих общин у роботі Конвенції», X/41 «Елементи

системи *sui generis* задля захисту традиційних знань», X/42 «Ткаріхваїє:рі: Кодекс етичної поведінки щодо забезпечення поваги до культурної та інтелектуальної спадщини корінних та місцевих общин», X/43 «Багаторічна робоча програма з імплементації статті 8 (j) та пов'язаних положень Конвенції про охорону біологічного різноманіття» тощо.

Експерти відзначають, що аналіз та тлумачення цих норм Конвенції 1992 р. дозволяє запропонувати систему вимог, які з них випливають:

- дотримання цілісності знань, нововведень і практики корінних народів;
- повага до цінностей, на яких ґрунтуються знання, нововведення та практика корінних народів;
- повага до вільно висловленої волі корінних народів щодо таких знань, нововведень і практики;
- попередження загрози та впливу на такі знання, нововведення та практику корінних народів, із оцінюванням відповідних ризиків;
- попереднє узгодження з корінними народами проектів, що можуть вплинути на їх знання, нововведення чи практику;
- участь корінних общин у нормотворчості та прийнятті рішень, що можуть вплинути на корінні народи, у тій формі, яку вони самі визначають;
- захист власності корінних народів на землі та природні ресурси;
- повага до соціальних інституцій корінних народів [275, с. 89-91]; [80, р. 226].

Аналізуючи відповідні рішення Конференції, із наведеними тезами слід погодитися. Зокрема у рішенні V/16 від 26 травня 2000 р. [10] йшлося про потребу подальшого опрацювання відповідної робочої програми, про підтримку як Конвенції № 169, так і документів, схвалених за участю структур корінних народів на недержавному рівні (Декларації Карі Ока, Декларації Мататуа, Декларації Санта-Круз, Летисійської декларації та Плану дій, Декларації Укупсені Куна Ула, Декларацію народів з біорізноманіття та біологічній етиці, Ховельській декларації про корінні общини, знання корінних народів та біорізноманіття, Чіапаській декларації

тощо). Також документ відзначав роль допоміжних органів Конференції Сторін Конвенції, а саме – Міжнародного форуму корінних народів з біологічного різноманіття (що почав діяти з третьої сесії Конференції) та Робочої групи ad hoc відкритого складу по здійсненню статті 8 j) і відповідних положень Конвенції, утвореній вищезгаданим рішенням IV/9 від 15 травня 1998 р.

Рішенням V/16 було затверджено Робочу програму з імплементації статті 8 (j) та пов'язаних положень Конвенції про охорону біологічного різноманіття, яка пізніше доповнювалася та удосконалювалася наступними рішеннями Конференції Сторін. Метою Робочої програми визначалося сприяння справедливій імплементації зазначених приписів Конвенції 1992 р. на локальному, національному, регіональному та міжнародному рівнях та забезпечення повної та ефективної участі корінних та локальних общин на всіх рівнях та етапах такої імплементації [10].

До завдань Робочої програми було віднесено:

- всебічну і ефективну участь корінних і місцевих общин, зокрема жінок, на всіх етапах виявлення та здійснення елементів програми роботи;
- цінування та повагу до традиційних знань, як до корисних і необхідних;
- комплексний підхід до духовних і культурних цінностей і звичаєвій практиці корінних і місцевих общин, повага їх прав контролю над традиційними знаннями, нововведеннями і практикою;
- попередню обґрунтовану згоду або схвалення власників щодо доступу до традиційних знань, нововведень і практики корінних і місцевих громад.

Реалізацію Робочої програми пропонувалося здійснити в два етапи; на першому передбачалося опрацювання механізмів, що забезпечують участь корінних і місцевих громад, стану справ та тенденцій застосування відповідних норм Конвенції, справедливих умов спільного використання вигод, обміну інформацією та її поширення, елементів моніторингу та правових елементів. Серед останніх Робочій групі пропонувалося розробити Керівні принципи для надання допомоги сторонам Конвенції та їх урядам у

справі створення відповідних законодавчих та інших механізмів для здійснення її ст. 8, а також визначення на міжнародному, регіональному та національному рівнях відповідних основних термінів і концепцій, які використовуються в ст. 8 (j) Конвенції 1992 р.

На другому етапі Робочої програми передбачалося серед іншого опрацювати методи збереження та сталого використання, засновані на культурних традиціях. Виконавчому секретареві Секретаріату Конвенції 1992 р. пропонувалося підготувати шляхом консультацій з корінними та місцевими общинами, сторонами Конвенції, іншими урядами та відповідними міжнародними організаціями запитальник як основу надання ними інформації; запропонувати міжнародним організаціям зробити внесок у здійснення цієї програми, а урядам, регіональним і національним організаціям – надавати відповідну фінансову підтримку роботи [10].

Відповідні програмні регулятивні заходи реалізації приписів ст. 8 (j) Конвенції 1992 р. знайшли своє подальше втілення в рішенні Конференції Сторін VII/16, схвалене на її сьомій сесії 9-20 лютого 2004 р. [11]. Рішення VII/16 містило аналіз діяльності Робочої групи, доповідь про реалізацію Робочої програми та огляд ходу реалізації пріоритетних завдань програми роботи, містила зводну доповідь про стан справ і тенденції в галузі знань, нововведень і практики корінних і місцевих общин, які мають значення для збереження і сталого використання біологічного різноманіття, інформацію про механізми громадської участі для корінних і місцевих общин та приписи щодо розробки елементів системи *sui generis* для охорони традиційних знань, нововведень і практики.

Рішення VII/16 також включало в себе проект елементів плану дій щодо збереження традиційних, пов'язаних з біорізноманіттям знань, нововведень та практики корінних і місцевих общин, що зберігають традиційний спосіб життя, які мають значення для збереження та сталого використання біологічної різноманітності. Цей проект передбачав вдосконалений процес моніторингу та звітності, спеціальні індикатори, етичні норми дослідницької

діяльності, питання дослідження і реалізації механізмів і заходів щодо подолання основних причин втрати традиційних знань, нововведень і практики, аспекти створення потенціалу, навчання і підготовки кадрів [11].

Рішенням VII/16 було затверджено Добровільні керівні принципи Агуей-гу проведення оцінок культурних, екологічних та соціальних наслідків пропонованої реалізації проектів в місцях розташування святинь, а також на землях і в акваторіях, займаних або використовуваних корінними і місцевими общинами. Термін «Агуей-гу» [Akwé: Kon], що означає «все в створенні», є традиційним терміном могавків, повідомлений їх громадою Кахнаваке під Монреалем, де проводилося обговорення цих керівних принципів [11].

Метою Добровільних керівних принципів було визначено надання загальних рекомендацій по включенню культурних міркувань, екологічних та соціальних аспектів, пов'язаних з місцевими і корінними общинами, в нові або існуючі процедури проведення оцінок екологічних наслідків. Принципами запропоновано структуру співпраці для урядів, корінних і місцевих громад, осіб, які приймають рішення, та керівників реалізовуваних проектів. Принципи серед іншого містили визначення звичайного права, священних місць та традиційних знань корінних народів.

Добровільні керівні принципи передбачали єдиний процес оцінок відповідних наслідків для корінних общин та містили процедуру реалізації відповідних проектів, яка містила наступні етапи:

- повідомлення і консультування громадськості заявником проекту про пропоновану його реалізації;
- визначення корінних і місцевих общин та суб'єктів діяльності, інтереси яких можуть бути порушені при реалізації проекту;
- створення ефективних механізмів участі корінних і місцевих общин в процесах проведення оцінки наслідків;
- створення узгодженого процесу врахування думок і проблем членів корінних або місцевих общин, інтереси яких можуть бути порушені при реалізації пропонованого проекту;

- визначення та забезпечення людських, фінансових, технічних і правових ресурсів, необхідних для ефективної участі корінних і місцевих общин на всіх етапах процедур оцінки наслідків;
- визначення учасників, які вирішують питання відповідальності, відшкодування за шкоду, страхування і виплати компенсацій;
- укладення угоди або розробку планів дій на взаємоузгоджених умовах між заявниками пропонованого проекту та порушеними корінними і місцевими общинами;
- запровадження процесу огляду та апеляції [11].

Також рішенням VII/16 було запропоновано Деякі можливі елементи для розгляду при розробці систем *suī generis* для охорони традиційних знань, нововведень та практики корінних та місцевих громад. Передбачалося, що такі системи застосування унікальних правових конструкцій мають ураховувати права носіїв традиційних знань і умови надання таких прав, формат реалізації такого права, системи реєстрації, охорони і збереження відповідних знань, визначення компетентних органів для вирішення процедурних та адміністративних питань щодо охорони традиційних знань, механізмів примусу і засобів захисту взаємодії з іншими правовими засобами, зокрема міжнародними. Рішення VII/16 також згадувало про рекомендації ПФПКН, «адресовані Конвенції про біологічне різноманіття» [11]. Цікаво, що у російськомовному перекладі рішення VII/16 можна простежити системне використання терміну «аборигенных» при перекладі «indigenous».

Крім рішень Конференції Сторін Конвенції 1992 р. [100] важливе значення мають й рекомендації вищезгаданої Спеціальної міжсесійної робочої групи відкритого складу щодо здійснення ст. 8(j) та пов'язаних положень Конвенції 1992 р. (Робочої групи WG8J) до Конференції та Секретаріату Конвенції 1992 р. Робоча група була заснована в 1998 р. на четвертій сесії Конференції Сторін; її чергова, дев'ята зустріч відбулася 4-7 листопада 2015 р. у Монреалі [227]. Зокрема, рекомендацією Робочої

групи № 9/1 було затверджено Добровільне керівництво по розробці механізмів, законодавства або інших належних ініціатив для забезпечення [добровільної] попередньої обґрунтованої згоди [або схвалення і участі] корінних народів і місцевих громад з метою отримання доступу до їх знань, нововведень і практики, спільного використання на справедливій і рівній основі вигод від використання та застосування таких знань, нововведень і практики, які мають значення для збереження і сталого використання біологічного різноманіття, і для повідомлення і запобігання випадкам протиправного привласнення традиційних знань [219].

Варто вказати, що у рекомендації № 9/1 та відповідному Добровільному керівництві послідовно йдеться не про «корінні общини» а саме про «корінні народи», хоча гарантовані ним права є аналогічні передбаченим правам «місцевих общин». У Добровільному керівництві виключна увага приділяється формулюванню складових добровільної попередньої обґрунтованої згоди (або схвалення і участі) корінних народів. Така згода тлумачиться як «безперервний процес, який формує взаємовигідні поточні домовленості між користувачами традиційних знань і корінними народами і місцевими громадами з метою встановлення довіри, добрих відносин і взаєморозуміння, створення просторів для міжкультурної взаємодії, обміну знаннями, формування нових знань і примирення, що повинно включати всебічну й ефективну участь корінних народів і місцевих громад, в тому числі норми звичаєвого права і общинні протоколи корінних народів і місцевих громад» [219].

У керівництві окремо надаються характеристики добровільності, попереднього характеру та обґрунтованості відповідної згоди; пропонується детальна процедура отримання такої згоди із залученням компетентних органів влади на національному або регіональному рівні. Добровільне керівництво передбачає, що «корінні народи і місцеві громади повинні отримувати справедливу і рівну частку вигод на основі взаємоузгоджених умов від використання традиційних знань, власниками або носіями яких вони

є» та пропонує можливі механізми спільного використання таких вигод та їх класифікацію [219].

Рекомендацією Робочої групи № 9/2 від 6 листопада 2015 р. було схвалено 15 завдань багаторічної Робочої програми роботи по здійсненню ст. 8 (j) і відповідних положень Конвенції 1992 р. та керівні вказівки щодо оптимальної практики для повернення корінних і традиційних знань [199]; цікаво, що у російськомовному тексті рекомендації замість категорії «indigenous» вживається термін не «коренных», а «туземных». Наведені завдання разом утворюють проект розробки Добровільного керівництва Руцоліхірісашік щодо повернення традиційних знань корінних народів і місцевих громад, які мають значення для збереження і сталого використання біологічного різноманіття, зокрема пропозиції щодо мети, призначення, сфери застосування і керівних принципів такого повернення. Вислів «Руцоліхірісашік» [Rutzolijirisaxik], що означає «важливість повернення в місце походження», взято у мові племені майя какчікель.

Цікаво, що проект Добровільного керівництва передбачає урахування таких аспектів, як «різні міжнародні органи, інструменти, програми, стратегії, стандарти, доповіді про керівних вказівках і актуальні процеси і важливість забезпечення їх гармонізації, взаємодоповнюваності і ефективної реалізації, включаючи ДПКН, і особливо ст. 31, а також інші відповідні статті; і зокрема мандат ЮНЕСКО, що стосується питань культурних здобутків, а також мандат Всесвітньої організації інтелектуальної власності, що стосується питань інтелектуальної власності» [199].

Рекомендацією Робочої групи № 9/1 від 6 листопада 2015 р. пропонувалося переглянути глосарій ключових термінів і концепцій для використання в контексті ст. 8 j) і відповідних положень Конвенції 1992 р. і розробити зведений глосарій з урахуванням зауважень, висловлених на нараді Робочої групи, а також відповідних термінів, «використовуваних в інших угодах і іншими міжнародними організаціями» [1]. Рекомендація започаткувала процес заміни у Конвенції 1992 р. категорії «корінні общини»

на термін «корінні народи». Робочою групою у власних рекомендаціях відображаються рекомендації ПФПКН до Конвенції 1992 р. [147] та аналізується внесок «традиційних знань корінних народів і місцевих громад в здійснення Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року» [103].

Крім схвалення наведених рекомендаційних актів Конференцією Сторін та вказаною Робочою групою, норми Конвенції 1992 р. з питань корінних народів отримали свій розвиток у Нагойському протоколі до Конвенції про доступ до генетичних ресурсів та чесне та спільне використання вигод від їх застосування. Проект протоколу, який мав розвинути приписи ст. 8 (j) та 15 Конвенції, розроблявся починаючи з 1998 р. під егідою Конференції Сторін, шляхом утворення у 2000 р. відповідної Робочої групи та схвалення Боннського керівництва про доступ до генетичних ресурсів та чесне та спільне використання вигод від їх застосування 2002 р. [103].

Після підписання Нагойського протоколу 29 листопада 2010 р. станом на березень 2016 р. до нього приєдналися ЄС та 71 держава, зокрема 6 країн ЄС, 4 інші європейські країни, 31 держава Африки, 16 країн Азії та 5 – Океанії [122]; зважаючи на швидку динаміку приєднань Нагойський протокол може отримати у найближчій перспективі глобальну значущість. Україна до Нагойського протоколу поки не приєдналася. Цей Протокол у власній преамбулі відзначає ДПКН і констатує взаємозв'язок між генетичними ресурсами і традиційними знаннями, невіддільний характер, який вони носять для корінних і місцевих громад, і важливе значення традиційних знань для збереження біологічного різноманіття і сталого використання його компонентів і для стійкої життєдіяльності даних громад. Як і Конвенція 1992 р., Нагойський протокол унікає категорії «корінні народи», застосовуючи категорію «корінні та місцеві общини» та концентрує увагу насамперед на традиційних знаннях корінних народів у сфері генетичних ресурсів як засобу забезпечення біорізноманіття та водночас – культурної спадщини відповідних общин.

До ключових приписів Нагойського протоколу, статті 5, 7, 11-14, 16, 21, 22 та 25 якого регламентують участь корінних та місцевих общин у відповідних процесах, можна віднести:

- забезпечення спільного використання традиційних знань корінних народів та відповідних генетичних ресурсів на справедливій і рівній основі вигод від застосування;
- встановлення спеціальних процедур доступу до таких традиційних знань корінних народів;
- організацію транскордонного співробітництва з питань традиційних знань корінних народів тощо [122].

Хоча Нагойський протокол не передбачає спеціальну суб'єктність корінних народів, у його ст. 26, якій забезпечує функціонування Конференції Сторін Конвенції 1992 р., яка виступатиме як нарада Сторін цього Протоколу, вказується на право «будь-яких органів або установ, національних або міжнародних, урядових або неурядових, компетентних з питань, що регулюються цим Протоколом» сповістити Секретаріат про бажання бути спостерігачами на Конференції та бути допущені до участі в її роботі, якщо проти цього не заперечує принаймні одна третина присутніх держав-учасниць Протоколу. Ця норма вочевидь передбачає можливість залучення у процеси обговорення питань традиційних знань корінних народів у сфері генетичних ресурсів організація таких народів та відповідних структур ООН.

Варто додати, що окремі інші багатосторонні міждержавні угоди про права людини, які не містять у собі прямих згадок про корінні народи (населення), стали платформою для діяльності міжнародних органів з захисту відповідних прав людини. Діяльність таких органів у 90-ті рр. XX ст. призвела до залучення проблеми статусу корінних народів у обговорення відповідної конвенційної правозахисної проблематики. Так, Комітет з прав людини, що діє на підставі Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., 26 квітня 1994 р. видав Зауваження загального

порядку № 23; п. 7 цього акту органу ООН CCPR/C/21/Rev.1/Add.5 містить згадку про культурні особливості корінних народів в розвиток ст. 27 зазначеного пакту 1966 р. [75].

Комітет з ліквідації расової дискримінації, що діє в рамках, визначених Міжнародною конвенцією про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1965 р. на своїй п'ятдесят першій сесії 22 серпня 1997 р. A/52/18 схвалив Загальну рекомендацію XXIII про права корінних народів [76]. Цей невеликий за обсягом, але вкрай важливий за змістом документ відзначив, що дискримінація корінних народів підпадає під дію Конвенції 1965 р. У рекомендації 1997 р. Комітет серед іншого закликав держави-учасники:

- визнати і поважати своєрідні культуру, історію, мову і уклад життя корінних народів (англ. «indigenous»);

- визнати представників корінних народів (англ. «members of indigenous peoples») вільними і рівними в правах і гідності та щоб вони не піддавалися ніякої дискримінації;

- сприяти сталому економічному та соціальному розвитку корінних народів з урахуванням їх культурних особливостей;

- забезпечити рівні права представників корінних народів на активну участь в житті суспільства, з тим, щоб ніякі рішення, що безпосередньо стосуються їх прав та інтересів, не бралися без їх усвідомленої згоди;

- забезпечити права корінних громад (англ. «indigenous communities») на дотримання і відродження своїх культурних традицій і звичаїв, а також права на збереження своїх рідних мов і використання їх в життя [76].

У п. 5 рекомендацій XXIII Комітет особливо закликав держави «визнати і охороняти права корінних народів володіти, облаштовувати, контролювати і використовувати свої землі, території і ресурси, а там, де їх землі і території, якими вони традиційно володіли або на яких вони іншим чином проживали, відібрані або використовуються без їх добровільного і усвідомленої згоди, вжити заходів для повернення таких земель і територій».

При цьому відзначалося, що право на повернення повинно замінюватися правом на справедливу і невідкладну компенсацію тільки в тих випадках, коли повернення земель і територій представляється неможливим через поважні причини та що така компенсація повинна в міру можливості виплачуватися землями і територіями. У п. 6 рекомендацій Комітет закликав держави-учасники Конвенції 1965 р., на території яких проживають корінні народи, включати в свої періодичні доповіді всеосяжну інформацію про становище таких народів, враховуючи при цьому всі відповідні положення цієї угоди [76].

Висновки до Розділу 2

Аналіз закріплення аспектів статусу корінних народів у сучасних міжнародних договорах універсального характеру свідчить про фрагментарність таких механізмів. Вони наявні у Конвенції МОП № 169 1989 р. про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя, в незалежних країнах, у Конвенції про права дитини 1989 р. та в Конвенції про охорону біологічного різноманіття 1992 р. та Нагойського протоколу до неї 2010 р. Попре відповідну фрагментарність регулювання, коло впорядкованих відносин з питань статусу корінних народів у вказаних випадках договірного забезпечення є значно ширшим, ніж питання захисту відповідно трудових прав, прав дитини та біорізноманіття. Термінологія наведених міжнародних договорів щодо корінних народів є недосконалою; якщо Конвенція № 169 набула значущості лише на регіональному рівні у Латинській Америці, то угоди у сфері прав дитини та біорізноманіття стали глобальними за рівнем охоплення ними держав світу.

Конвенція МОП № 169 має виключне значення у контексті визнання наявності у корінних народів колективних прав, особливих прав на землі та території, власних правових систем та низки обов'язків держави відносно

корінних народів. Норми Конвенції 1992 р. та Протоколу 2010 р. є розкритими у рішеннях Конференції Сторін Конвенції та рекомендаціях Спеціальної міжсесійної робочої групи відкритого складу 1996-2015 рр., якими схвалено низку методичних рекомендацій з питань узгодження з корінними народами певних видів діяльності, критеріїв добровільної усвідомленої та попередньоїгоди корінних народів, форм розподілу вигод між суспільством та корінними народами. Ці методичні рекомендації мають істотне загальне значення для розвитку міжнародно-правового статусу корінних народів, що істотно перевищує сферу регулювання відповідних міжнародних екологічних угод.

Окремі глобальні за охопленням колективні міждержавні угоди, схвалені під егідою ООН (Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1965 р. та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р.) стали підґрунтям для схвалення у 90-х рр. XX ст. відповідними конвенційними органами (Комітетом з ліквідації расової дискримінації ООН та Комітетом з прав людини ООН) загальних роз'яснень, у яких норми вказаних угод тлумачилися щодо їх використання для захисту прав корінних народів світу.

Розділ 3

СИСТЕМА ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ООН ЩОДО КОРІННИХ НАРОДІВ

3.1. Становлення стандартів та механізмів ООН з проблеми корінних народів

Відповідно до наданих провідним експертом ООН з питань корінних народів Ерікою-Іреною А. Даес відомостей, до 1969 р. органи ООН (а не її спеціалізованих установ) не приділяли офіційної спеціальної уваги проблематиці корінного населення, незважаючи на згадування цієї проблематики в окремих доповідях до Комісії з прав людини (далі – КПЛ) ООН. У вказаний період Підкомісія з протидії дискримінації та захисту меншин КПЛ ООН (далі – Підкомісія) отримала доповідь Хернан Санта Круза (Чілі), Спеціального доповідача з дослідження расової дискримінації у політичній, економічній, соціальній та культурній сферах E/CN.4/Sub.2/301 від 24 червня 1969 р., яка містила розділ щодо заходів захисту корінних народів [49]. Аугусто Вілемсен Діаз (Гватемала) був співавтором цієї Спеціальної доповіді, написавши зазначений розділ 9 «Заходи, вжиті задля захисту корінних народів»; водночас висновки та рекомендації до цієї глави написав Х. С. Круз. Як пізніше згадував А. В. Діаз, «включення корінних народів у доповідь ООН з расової дискримінації було непростим та було здійснене в останню мить» [119, р. 17].

Ця доповідь сприяла початку відображеної документально дискусії щодо прав корінних народів у Підкомісії та у КПЛ в цілому; Підкомісія у резолюції 4В (XXIII) від 26 серпня 1970 р. рекомендувала здійснити комплексне дослідження проблеми дискримінації корінного населення, ця рекомендація була підтримана КПЛ та відображена в резолюції ЕКОСОР ООН 1589 (L) від 21 травня 1971 р.; спеціальним доповідачем з дослідження проблеми дискримінації корінного населення було призначено Хосе Мартінеса Кобо. Протягом наступного десятиріччя Спеціальний доповідач надавав Підкомісії

звіти про хід власного дослідження (E/CN.4/Sub.2/L/566 від 29 червня 1972 р. та ін.), що до 1980 р. не призводило до певних нормотворчих або організаційних наслідків [49].

На думку А. В. Діаза переміщення у 1974 р. підрозділів ООН з прав людини з Нью-Йорку в Женеву в цілому сприяло посиленню практичних можливостей представників корінних народів у доступі на відповідні заходи ООН. Він вказує на проведення у резиденції ООН в Женеві Міжнародної конференції неурядових організацій щодо дискримінації корінного населення Америк (20-23 вересня 1977 р.) із неочікуване великою презентативністю структур корінних народів та Конференції неурядових організацій щодо корінних народів та їх земель (14-17 вересня 1981 р.) [119, р. 21].

Втім, потреба захисту прав корінного населення згадувалася у висновках Всесвітньої конференції з боротьби із расизмом та расовою дискримінацією 1978 р. Пізніше потреба у посиленні уваги органів ООН до питання корінного населення була згадана у резолюціях вказаної Підкомісії 5 (XXXIII) від 10 вересня 1980 р. та 2 (XXXIV) від 8 вересня 1981 р. та резолюціях КПЛ ООН 22 (XXXVII) від 10 березня 1981 р. та 1982/19 від 10 березня 1982 р. [192].

Як вказують сучасні автори, утворення спеціальної Робочої групи з питань корінного населення було затверджено резолюцією ЕКОСОР ООН 1982/34 від 7 травня 1982 р. [275, с. 159, 160]. З цього приводу експерт ООН А. В. Діаз стверджував, що саме йому в 1974 р. належала ідея утворити базовий механізм ООН з питань корінних народів у вигляді робочої групи за прикладом наявної на той час Робочої групи ООН з рабства, і у 1974-1980 рр. він наполегливо обіймався її лобіюванням в структурах ООН [119, р. 22].

Резолюція 1982/34, посиляючись на вищезгадані акти Підкомісії, КПЛ ООН та ЕКОСОР ООН щодо проблем корінного населення, визнала «нагальну потребу заохочення та захисту прав людини та фундаментальних свобод корінних народів», із спеціальною увагою до опрацювання зручних шляхів звернень для цього на національному, регіональному та глобальному

рівнях. У резолюції констатувалося, що «тяжке становище корінних народів є серйозною та гнітючою проблемою»; при цьому Підкомісії пропонувалося заснувати вищезазначену робочу групу, що мала збиратися на п'ять робочих днів до щорічних сесій Підкомісії, щоб досліджувати розвиток заохочення та захисту прав людини та фундаментальних свобод корінного населення, включаючи інформацію, отриману з допомогою Генерального секретаря ООН від урядів держав ООН, спеціальних установ ООН, регіональних міжурядових організацій та неурядових організацій з консультативним статусом при ЕКОСОР ООН, зокрема організацій корінних народів («those of indigenous peoples») та надавати власні висновки Підкомісії з урахуванням доповідей Спеціального доповідача [193].

А. Ейде відзначає «революційний» характер положення про Робочу групу з корінного населення, яке дозволило неурядовим організаціям корінних народів брати участь в її роботі навіть за відсутності у таких організацій статусу спостерігачів при ЕКОСОР ООН; на його думку це було зроблено свідомо з метою забезпечення найкращого експертного рівня групи, але найкращими експертами з питань корінних народів були самі представники корінних народів. Цей принцип функціонування Робочої групи, який «суперечив традиції» та «зустрівся із запереченнями» втім був підтриманий тодішнім директором Центру ООН з прав людини Тео ван Бовеном (Нідерланди) [119, р. 34].

Таким чином резолюція ЕКОСОР 1982/34 визнала за корінними народами право на утворення специфічних, хоч і неурядових міжнародних структур та на комунікацію із використанням таких структур з органами ООН. Крім того, резолюцією 1982/34 до мандату робочої групи було віднесено врахування «спільного та відмінностей у ситуаціях та прагненнях корінного населення усього світу». Забезпечення поточних потреб робочої групи резолюцією було покладено на Генерального секретаря ООН [193].

Робоча група складалася з п'яти членів, кожен з яких представляв географічний регіон світу, був членом Підкомісії та слугував в якості

незалежного експерта; головуючим у 1983 р. був обраний Асбйорн Ейде (Норвегія), з 1984 р. головуючим доповідачем було обрано Е.-І. Даес (Греція). В перші роки засідання Робочої групи були відвідувані невеликою кількістю представників корінних народів світу; це було зумовлено насамперед потребою істотних витрат на візити до м. Женева, де проходили засідання групи. Тому у 1984 р. робочою групою було висунуто ідею утворення спеціального фонду сприяння представникам корінних громад та організацій щодо відвідування засідань групи. Ця пропозиція, відображена у резолюції КПЛ 1984/32 від 12 березня 1984 р., у 1985 р. була підтримана ГА ООН шляхом утворення Фонду добровільних внесків ООН для корінного населення (далі – ФДВКН) [49] резолюцією 40/131 від 13 грудня 1985 р. [215].

Метою ФДВКН було визначено сприяння представникам корінних громад та організацій корінного населення («indigenous communities and organizations») для участі в делегаціях на засідання (сесії) Робочої групи шляхом надання їм фінансової допомоги. Фонд мав підтримуватися за рахунок внесків урядів, неурядових організацій та інших приватних або публічних структур. Інші форми діяльності або інші бенефіціарії ФДВКН його мандатом не передбачалися. Для управління ресурсами ФДВКН було утворено Раду піклувальників (Board of Trustees), яка мала оцінювати реальну спроможність представників корінних народів брати участь у діяльності Робочої групи; при цьому була повинна братися до уваги здатність таких представників мати обізнаність у проблемах, що є предметом діяльності Робочої групи, та потреба забезпечення всеосяжного географічного представництва [215].

ФДВКН мав бути керованим відповідно до Фінансових норм та правил ООН, Рада піклувальників мала складатися з п'яти осіб «з відповідним досвідом у питаннях, що стосуються корінного населення які мали функціонувати у персональній якості». Члени Ради піклувальників мали призначатися Генеральним секретарем ООН на трирічний період після

консультацій з Головою Підкомісії; як мінімум один з членів Ради мав бути представником «широко визнаної організації корінного народу» («widely-recognized organization of indigenous people») [215]. Як констатувала Е.-І. Даес, робота ФДВКН істотно змінила ситуацію з залученням представників корінних народів у діяльність Робочої групи; так, на її дванадцятому засіданні завдяки отриманому від ФДВКН фінансуванню були присутні представники 44 корінних народів. Крім того, самі члени Робочої групи активно спілкувалися з представниками корінних народів у країнах їх мешкання; так під час головування у Робочій групі Е.-І. Даес відвідала з цією метою Канаду (1985, 1987 та 1993 рр.) країни Скандинавії та Австралію (1989 р.), відповідні регіони США (1990 та 1994 рр.), Бразилію та Японію (1991 р.), Нову Зеландію (1992 р.) тощо [49].

На думку Д. М. Киценка, «у 1985 р. Робочою групою ООН було представлено Проект принципів, що став історичною основою» проекту ДПКН [275, с. 159, 160]. Водночас аналіз відповідного документу Робочої групи від 29 липня 1985 р. E/CN.4/Sub.2/AC.4/1985/WP.4/Add.4 «Діяльність щодо встановлення стандартів: еволюція стандартів стосовно прав корінного населення. Проект зводу принципів про права корінних, що ґрунтується на відповідному національному законодавстві, міжнародних інструментах та інших правничих критеріях» містив проект декларації відповідних принципів, запропонованих Робочій групі неурядовими структурами корінних народів з консультативним статусом при ЕКОСОП (Міжнародною радою індіанських угод, Ресурсним центром індіанського права, Циркумпольярною конференцією інуїтів тощо) [190].

У будь-якому випадку, як констатують експерти ООН, у 1985 р. Робоча група з корінних народів, розглянувши різні варіанти, постановила, що їй слід підготувати «проект декларації про права корінних народів» для подальшого прийняття і поширення ГА ООН. У 1989 р. для цілей обговорення був опублікований переглянутий проект загальної декларації прав корінних народів; через чотири роки після «труднощів з розробкою

ефективного робочого методу розгляду цього проекту» Робоча група узгодила текст проекту декларації [182]. Свій внесок в розроблення цих пропозицій змогли внести «багато тисяч представників корінних народів, більшість з які не були пов'язані з ЕКОСОП або неурядовими організаціями з консультативним статусом при цій раді». У 1993 р. Робоча група представила зазначений текст Підкомісії із заохочення і захисту прав людини, яка прийняла проект декларації в 1994 р. і представила цей текст КПЛ [318].

Цікаво, що Д. М. Киценко, аналізуючи документи ЕКОСОП ООН 1991-1994 років (такі, як E/CN.4/Sub.2/1991/40/Rev.1, E/CN.4/Sub.2/1993/29/Annex I та E/CN.4/Sub.2/1994/2/Add I) приходять до висновку про наявність декількох редакцій проекту ДПKN, відповідно висвітлених у наведених актах [275, с. 19, 160-165]. Вважаємо ці документи не різними редакціями проекту цієї декларації, а послідовними проектними документами, які можуть вважатися етапами розвитку єдиного цілісного проекту цього акту ООН, затвердженому у вигляді цілісного проекту уперше саме в 1994 р. Зокрема, документ, відображений у додатку до доповіді Робочої групи «Дискримінація проти корінних народів» від 3 жовтня 1991 р. E/CN.4/Sub.2/1991/40/Rev.1, визначено як «Пункти преамбули і оперативні пункти до проекту декларації, поданої членами Робочої групи при першому читанні» [55].

Водночас Е.-І. Даес відзначає, що робота над проектом Декларації розпочалася у 1988 р., коли був презентований перший проектний документ. У 1989 р. член Робочої групи Мігель Альфонсо Мартінес (Куба) отримав від групи доручення щодо опрацювання дослідження, яке мало визначити формат забезпечення суверенітету держав під час захисту прав корінних народів, зокрема щодо дотримання договорів, які були раніше з ними укладені [49]. Відповідна проблематика неодноразово підіймалася на засіданнях Робочої групи, підкомісії та КПЛ представниками держав, про що детальну інформацію надає у власному дослідженні Д. М. Киценко, зокрема щодо відповідних виступів представників України в ООН, які, втім, озвучувалися через багато років після оприлюднення дослідження

М. А. Мартінеса та опрацювання відповідних положень проекту декларації [275, с. 12, 13, 117]; [134]; [175]; [182].

З 1990 р. Е.-І. Даес за дорученням групи опрацьовувала питання культурної та інтелектуальної власності корінних народів. Вказані дослідження були враховані у тексті проекту декларації, затвердженому резолюцією Підкомісії 1994/45 від 26 серпня 1994 р. Ця резолюція рекомендувала КПЛ та ЕКОСОР ООН вжити ефективних заходів щодо забезпечення залучення представників корінних народів до подальшого обговорення проекту у цих органах незалежно від наявності у відповідних організацій корінних народів відповідного консультативного статусу при ЕКОСОР. Початок такого обговорення призвів до поширення питань порядку денного Робочої групи; це призвело до подовження її сесій до двох тижнів та збільшення кількості присутніх на її засіданнях до 700 осіб; таким чином Робоча група стала третім за чисельністю періодичним форумом ООН з питань прав людини (після КПЛ та Підкомісії) [49].

Д. М. Киценко у власному дослідженні наводить чисельні спроби представників Китаю, Судану та України в ООН звести зміст дискусії щодо стандартів ООН у сфері корінних народів до створення всеохоплюючого визначення корінного народу, яке б задовольнило як члени ООН, так і було спроможним охопити все різноманіття корінних народів світу [275, с. 12, 19-20]; [56]; [132]; [134]; [172]; [175]. Таку діяльність важко вважати реальною метою вирішення проблеми корінних народів, із чим був згоден й Б. В. Бабін [243, с. 7]. Водночас питанню такого визначення в межах діяльності Робочої групи з корінного населення було присвячено елементи доповідей таких визнаних експертів, як Е.-І. Даес та Хосе Мартінес Кобо (останній підіймав це питання ще в звіті КПЛ ООН E/CN.4/Sub.2/L/566 від 29 червня 1972 р.) [275, с. 13-15, 17]; [54]; [192], тому в цілому згадана Д. М. Киценком увага Робочої групи до відповідних визначень не може вважатися цілком невиправданою.

Цікаво, що наведені Д. М. Киценком виступи представників незалежної України з проблематики корінних народів ООН того періоду [275, с. 12, 13] практично нічим не відрізняються від тез, які висловлювалися до 1992 р. радянськими дипломатами, зокрема тими, що діяли в ООН «від імені Української РСР». Так, представником Української РСР на засіданні Підкомісії 4 липня 1989 р. була зроблена оцінка первинного проекту декларації про права корінних народів, що існував на той час. Відзначаючи якість та детальність документа, представник Української РСР вимагав включення у текст проекту визначення «корінного народу» [53].

Крім того, він заперечував щодо використання терміну «група» як подібної до терміну «народ» категорії та вимагав на додаткове обґрунтування причин надання спеціальних прав корінних народів в преамбулі проекту, пропонуючи власний варіант такого обґрунтування, що був заснований не на історичних правах, потреби захисту від дискримінації або прав на самовизначення але на потребі «розвитку різноманіття» та «світу без насильства». Втім, представником Української РСР не відкидалося право корінних народів на самовизначення в межах держав, але робився акцент на тому, щоб при реалізації прав корінних народів вправа решти населення відповідної території не обмежувалися б. Також представник Української РСР пропонував при опрацювання проекту декларації врахувати права, відображені в Універсальній декларації прав народів від 4 липня 1976 р. (Алжирській декларації) [53; 216], яка була схвалена низкою неурядових організацій та не має чітко визначеного міжнародного правового статусу навіть на рівні джерела м'якого права.

Водночас вартим уваги є те, що, поки представники держав в ООН сперечалися щодо змісту всеохоплюючого визначення корінного народу, органами ООН, а саме Робочою групою та ФДВКН, починаючи з 1986 р. було опрацьовано практику визнання певної громади або спільноти як корінного народу або громади корінного народу *ad hoc*. Ця практика була необхідною складовою розподілу фінансування ФДВКН поїздок неурядових

делегаций на засідання Робочої групи, адже фонд не мав права фінансувати такі поїздки для осіб, що не представляли певну групу корінного населення. Така практика, опрацьована за два десятиріччя, що передували схваленню ДПКН, ґрунтувалася як на об'єктивних ознаках етнічної групи, так і на її самоусвідомленні, на бажанні приймати участь у роботі структур ООН з питань корінних народів та на сприйнятті іншими громадами корінних народів цієї спільноти як корінної (як мінімум на рівні мовчазної згоди).

Дослідження проекту Декларації про права корінних народів у період до її схвалення в кінці XX ст. та в перших роках XXI ст. здійснювали у власних працях А. Х. Абашидзе, І. Бліщенко [232], Ф. Р. Ананідзе [233], Л. В. Андріченко [234], Б. В. Бабін [240; 244], Д. М. Киценко [275], І. Ю. Пешперова [302], Ю. В. Попков [306] та ін. Водночас у вказаний період питанням прав корінних народів приділялася певна увага й з боку інших структур ООН, крім робочих груп. Сучасні автори вказують на відображення проблематики корінних народів у документах першої та другої Всесвітньої конференції ООН з питань боротьби з расизмом та расовою дискримінацією (14-25 серпня 1978 р. та 1-12 серпня 1983 р., Женева) – стосовно прав корінних народів на самоназву, самобутність, мову та освіту [228] та користування земельними ресурсами [229]; [275, с. 91, 92].

Д. М. Киценко вказує на представлення Всесвітнім центром досліджень проблем корінних народів (неурядовою науково-дослідницькою та освітньою організацією, заснованою представниками корінних громад Африки, Північної Америки, Європи та Тихоокеанського регіону) Міжнародних стандартів щодо прав корінних народів на розгляд третьої сесії Робочої групи ООН 1 серпня 1984 р. Цей документ було присвячено таким складовим проблеми, як застосування терміну «корінний» стосовно певних народів або громад; як еволюція механізмів забезпечення та захист прав корінних народів; як визначення стандартів у сфері прав корінного населення на землю тощо [275, с. 132-134].

А. Ейде констатує той факт, що представники корінних народів, використовуючи Робочу групу з корінного населення як платформу власної діяльності, змогли таким шляхом привернути увагу до проблематики корінних народів інших установ та підрозділів ООН (навіть Світового банку). Саме учать у Робочій групі забезпечила можливість таким представникам бути залученими до глобальних самітів ООН, які відбулися на межі тисячоріч (Конференція ООН в Ріо-де-Жанейро 1992 р., Світова конференція з прав людини 1993 р., Світовий саміт з соціального розвитку в Копенгагені 1994 р., Четверта світова конференція з прав жінок у Пекіні 1996 р. та Міжнародна конференція проти расизму 2001 р.) [119, р. 35].

При цьому вітчизняними експертами також було відзначено роль актів Конференції ООН з питань навколишнього середовища та розвитку, що відбулася у Ріо-де-Жанейро 3-14 червня 1992 р. та Віденської декларації та програми дій від 25 червня 1993 р., у визначенні статусу корінних народів [275, с. 145, 165-167]. Підсумкова Декларація конференції у Ріо-де-Жанейро дійсно у принципі 22 згадує про питання ролі корінних народів у раціональному природокористуванні та про потребу поваги до самотності, культури та інтересів корінних народів з боку держав ООН [266]. Програмний документ цієї конференції 1992 р. – Порядок денний на XXI сторіччя – торкається питання корінних народів у главі 26 «Визнання та зміцнення ролі корінних народів і місцевих громад» розділу III «Зміцнення ролі основних груп населення» [304].

Відповідні програмні норми Порядку денного передбачають «історичну прихильність» корінних народів до своїх земель, яка охоплює також навколишнє середовище», та містять вже традиційні заклики щодо прийняття або зміцнення державами політики та правових документів щодо корінних народів, розроблення національних механізмів з врегулювання суперечок у сфері їх інтересів та прав та забезпечення активної участі корінних народів в розробці на національному рівні політики, законів і програм. Важливою вбачається вимога гл. 26 Порядку денного до міжнародних міжурядових

організацій які мали щорічно проводити міжустановні координаційні наради та консультації як з урядами так і з організаціями корінного населення з кола проблем корінних народів [304].

Віденська декларація та програма дій, затверджена на Всесвітній конференції з прав людини 25 червня 1993 р. у п. 20 визнає «властиву корінним народам гідність і їх унікальний внесок в розвиток суспільства і забезпечення плюралізму» вказує на прихильність міжнародного співтовариства економічному, соціальному і культурному добробуту корінних народів і забезпечення для них можливості користуватися плодами сталого розвитку. Декларацією передбачалося забезпечення «повної та безперешкодної участі корінних народів в усіх аспектах життя суспільства, зокрема в питаннях, які зачіпають їх інтереси» та визнання «значення і різноманіття самобутності, культури і громадської організації» корінних народів [254]. У п. 25 Йоханесбурзьській декларації із сталого розвитку, затвердженій на Всесвітній зустрічі високого рівня зі сталого розвитку 4 вересня 2002 р., також було вказано на «підтвердження життєво важливої ролі корінних народів у сталому розвитку» [272]; [275, с. 91, 96, 152-153].

У резолюціях 1994/29 від 4 березня 1994 р. та 1994/45 від 26 серпня 1994 р. Підкомісія вирішила припинити роботу над проектом Декларації та у резолюції ГА ООН 49/214 від 23 грудня 1994 р. КПЛ було запропоновано доопрацювати проект декларації з залученням представників корінних народів. Тому в резолюції КПЛ від 3 березня 1995 р. 1995/32 містилося визнання того, що «організації корінних народів мають спеціальні знання та розуміння поточної ситуації щодо корінних народів світу та їх потреб у сфері прав людини» [61].

Резолюція ЕКОСОР ООН 1995/32 від 25 липня 1995 р. щодо утворення Робочої групи КПЛ з розробки проекту декларації відповідно до п. 5 резолюції ГА ООН 49/214 [61] була схвалена на підтримку резолюції КПЛ 1995/32 від 3 березня 1995 р. та передбачала утворення Робочої групи на засадах, встановлених резолюцією ЕКОСОР ООН 1296 (XLIV) від 23 травня

1968 р., у якій був встановлений чинний на той момент в ООН порядок здійснення консультацій з неурядовими організаціями та критерії надання їм статусу консультативних при ЕКОСОР ООН [9]; [61].

Резолюції КПЛ 1995/32 та ЕКОСОР 1995/32 передбачали, що діяльність Робочої групи буде носити безстроковий міжсесійний (для КПЛ) характер відповідно до встановлених КПЛ процедур з єдиною метою опрацювання проекту декларації з урахуванням проекту Декларації ООН про права корінних народів, доданого до резолюції Підкомісії 1994/45, із перспективою схвалення декларації ГА ООН протягом Міжнародного десятиріччя корінних народів світу (далі – МДКНС) (тобто до 2005 р.). Для цього Робоча група мала збиратися на сесії в 10 робочих днів починаючи з 1995 р. Резолюція КПЛ 1995/32 також запрошувала до участі в Робочій групі зацікавлені органи, установи, програми, спеціалізовані агенції ООН та неурядові організації з консультативним статусом при ЕКОСОР; ці структури разом з організаціями корінних народів запрошувались щодо надання коментарів до проекту Декларації 1994 р. [61].

Передбачалося, що участь у Робочій групі братимуть неурядові організації корінних народів, як такі що мають консультативний статус при ЕКОСОР так й інші; порядок інформування таких організацій про діяльність групи, отримання та опрацювання їх відповідних заявок та запрошення таких організацій корінних народів до участі в роботі групи мав здійснювати Комітет з неурядових організацій ЕКОСОР, проводячи при цьому необхідні консультації з урядами зацікавлених держав [61]. Водночас у додатку до резолюції КПЛ 1995/32 було додатково уточнено порядок залучення до Робочої групи організацій корінних народів, які не мали консультативного статусу при ЕКОСОР; при цьому зазначалося, що така процедура є унікальною та не може слугувати прецедентом для залучення неурядових організацій до роботи інших структурних підрозділів ООН.

Такі організація мали звертатися до Верховного комісара з прав людини ООН як координатора МДКНС та надавати відповідну заявку; після

консультацій з зацікавленими державами (насамперед з країнами проживання корінного народу та/або реєстрації організації) верховний комісар мав передавати заявку до Комітету з неурядових організацій, який і схвалював відповідне рішення щодо можливості залучення та допуску організації до Робочої групи. Держави-учасники ООН мали сприяти поширенню інформації про можливість участі в Робочій групі для потенційно зацікавлених організацій; організації корінних народів, що були запрошені до участі в групі, мали право робити письмові презентації які, втім, не отримували статус офіційних (робочих) документів ООН [61].

Можна побачити, що критерії відбору таких організацій для участі в Робочій групі з проекту декларації 1994 р. були жорсткішими, ніж встановлені Добровільним фондом у 1986 р., адже потребували на згоду урядів щодо участі певної організації корінного народу в Робочій групі та взяття на себе відповідальності за допуск певної організації з боку двох, незалежних одна від іншої, структур ООН. Дослідники ООН вказували що станом на 2001 р. відповідно до доповіді E/CN.4/2001/85 у діяльності цієї Робочої групи взяли участь представники понад 100 організацій корінних народів [318].

Вони відзначають «поширену практику» КПЛ щодо «створення редакційних груп «відкритого складу» з представників усіх зацікавлених урядів і неурядових організацій, які отримали консультативний статус при ООН, з метою розробки того чи іншого документа» [318], але як визнають самі експерти процедура залучення до цієї групи організацій корінних народів без консультативного статусу була для ООН унікальною. Робоча група щорічно збиралася на свої двотижневі сесії, які зазвичай проходили в листопаді; у 1997 р. групою були прийняті перші дві статті (5 і 43) і це «стало важливим кроком, оскільки Робоча група приступила до процесу узгодження тексту». Роботу над опрацювання проекту ускладнювали як «значні розбіжності з питань змісту» так і позиції держав-членів ООН щодо кінцевої

ролі, зокрема формальної, організацій корінних народів у схваленні відповідного проекту [318].

Іншою формою активності ООН з питань корінних народів стали підготовка та проведення Міжнародного року корінних народів світу (International Year for the World's Indigenous People, далі – МРКНС) та МДКНС. Рекомендація щодо проведення МРКНС містилася в рішенні ЕКОСОР від 25 травня 1990 р. 1990/248 яке спрямувало відповідне питання на розгляд ГА ООН [109]. На думку Д. М. Киценка проведення МРКНС у 1993 р., проголошене резолюцією ГА ООН 45/164 від 18 грудня 1990 р. [107] означало своєчасну можливість для подальшої мобілізації міжнародної технічної та фінансової допомоги [275, с. 168].

Слід додати, що резолюція 45/164 стала першою в низці щорічних резолюцій ГА ООН з питань проведення МРКНС (пізніше МДКНС) і тим самим започаткувала відповідні організаційні процеси з питань корінних народів у системі ООН, що набули сталого характеру. Резолюція 45/164 поширила на МРКНС вимоги Керівництва щодо міжнародних років та річниць, затвердженого резолюцією ЕКОСОР 1980/67 від 25 червня 1980 р. та рішенням ГА ООН 35/424 від 5 грудня 1980 р. [79]. Проголошення МРКНС обґрунтовувалося у резолюції потребою посилення міжнародного співробітництва задля вирішення проблем які постають перед корінними спільнотами у сферах прав людини, навколишнього середовища, розвитку, освіти та охорони здоров'я [109].

Передбачалося, що підготовкою до МРКНС мають обійматися як держави-учасниці ООН, так і спеціальні установи, регіональні комісії та інші організації системи ООН які мають опрацювати доповіді на власних нарадах щодо сприяння успіху МРКНС. Діяльність ООН з цього питання мала бути предметом обговорення чергової сесії КПЛ, Генеральний Секретар ООН у свою чергу мав обійматися збором та розпорядженням добровільних внесків з боку держав, міжурядових та неурядових організацій задля фінансування

програми МРКНС та надати ГА ООН проект програми заходів МРКНС на її черговій сесії 1991 р. [109].

Наступного року резолюцією ГА ООН 46/128 від 17 грудня 1991 р. було затверджено гасло МРКНС «Корінні народи – нове партнерство», організаціям ООН та державам-членам було рекомендовано тісніше співпрацювати з корінними народами та їх організаціями під час підготовки до МРКНС. Координатором МРКНС було призначено заступника Генерального секретаря з питань прав людини (у наступному – Верховного комісара з прав людини ООН), а його функціональне забезпечення покладалося на два підрозділи Секретаріату ООН (Центр з прав людини та Управління Генерального директора з питань розвитку та міжнародного економічного співробітництва) та на МОП [108].

В п. 8 резолюції ГА ООН 46/128 на Координатора МРКНС покладалося завдання проведення на початку 1992 р. технічної наради установ ООН за участю представників держав, організацій корінних народів та інших неурядових організацій, «які висловлюють особливу зацікавленість до питань, які стосуються корінних народів» з тим, щоб:

- визначити сфери або галузі здійснення програм, що матимуть особливе значення та пріоритетність для корінних народів;
- узгодити конкретні цілі спеціальних проектів МРКНС;
- рекомендувати ефективні засоби залучення корінних народів у ініціювання, розробку та реалізацію таких проектів;
- опрацювати критерії оцінки таких проектів щодо корінних народів;
- визначитись із необхідними для цього фінансовими засобами.

Програма заходів МРКНС була затверджена резолюцією ГА ООН 46/128 в якості додатку. Вона передбачала заходи на міжнародному та національному рівнях; до міжнародних заходів було віднесено «Заходи ООН з утворення загальної атмосфери, яка сприятиме діяльності в рамках Року» (церемонія відкриття, урочисті заяви, емблематика року поштові марки тощо); «Проекти та заходи які має здійснити Департамент громадської

інформації Секретаріату ООН при співробітництві з Координатором Року та консультаціями з організаціями корінних народів» (плакати, брошури, радіопередачі, переклад на «місцеві мови» Всесвітньої декларації прав людини), а також «Заходи системи ООН» (фінансування конкретних проектів для громад корінного населення, утворення мереж громад та організацій корінних народів, надання технічної допомоги урядам, які вирішують покращити становище корінних народів на власній території тощо). Передбачені програмою МРКНС національні заходи носили інформаційно-ідеологічний характер; їх проведення покладалося як на держави, так і на організації корінних народів на їх території [108].

В наступному році питанням МРКНС була присвячена резолюція ГА ООН 47/75 від 14 грудня 1992 р. [109]. У цьому акті визнавалися цінність та різноманіття культур та форм соціальної організації корінних народів, містився заклик до урядів та системи ООН завершити розробку заходів для підтримки цілей та завдань МРКНС, вказувалися на задачі забезпечення розвитку корінних народів. Цікаво, що цей акт передбачав потребу «завершення технічної наради», передбаченої резолюцією ГА ООН 46/128 1991 р., приписував Координатору МРКНС відновити цю нараду за рахунок наявних ресурсів у три робочих дні, що передують черговій сесії Робочої групи з корінного населення, задля «завершення обговорення та опрацювання висновків». Генеральному секретареві ООН приписувалося допомагати Координатору МРКНС у реалізації його завдань.

Наведені резолюції свідчать про спробу ООН вирішити низку глобальних питань корінних народів шляхом заходів програмного правового регулювання та проектного менеджменту. Водночас характер відповідних проблем призвів до чіткого розуміння в системі ООН щодо неможливості їх вирішення у настільки стислі терміни, це сприяло переходу ООН на систему МДКНС, уперше відображену в резолюції ГА ООН 48/163 від 18 лютого 1994 р. Цим актом ООН започаткував МДКНС (яке потім було визначене як «Перше МДКНС») з 10 грудня 1994 р.; при чому період з 1 січня до 9 грудня

1994 р. надавався на «розробку планів проведення Десятиріччя разом з корінними народами». Мета МДКНС дублювала мету МРКНС, встановлену в 1990 р.; передбачалося щорічне проведення Міжнародного дня корінних народів (пізніше датою було встановлено 9 серпня датою було встановлено 9 серпня як день першого засідання Робочої групи у 1982 р.). Координатор МРКНС отримав статус Координатора МДКНС; спеціалізованим установам та іншим структурам ООН було запропоновано обрати координаторів МДКНС на своєму рівні [105].

В цілому підготовка до МДКНС, передбачена резолюцією 48/163 1994 р., нагадувала за змістом та колом залучених структур заходи щодо проведення МРКНС, встановлені вищезазначеними резолюціями 1990-1992 рр. Новим фактором, врахованим у резолюції 48/163 стали Віденські декларація та програма дій 1993 р. виконання яких передбачалося під час МДКНС. Після цього пункт «Програма заходів МДКНС» став традиційним у порядку денному ГА ООН; було започатковано тривалу діяльність Фонду добровільних внесків для МДКНС [105].

Державам-членам ООН та міжурядовим установам, відповідальним за комплектацію персоналу Центру з прав людини Секретаріату ООН резолюцією 48/163 пропонувалося відряджати до Центру персонал з числа представників корінних народів, із забезпечення регіональної презентативності. Національним урядам цим актом приписувалося створити національні комітети з залученням представників корінних народів для планування заходів МДКНС на національному рівні. Також у п. 20 резолюції КПЛ приписувалося на її черговій сесії розглянути питання щодо утворення в системі ООН постійного форуму корінних народів [105]. Пізніше, саме під час першого та другого МДКНС система нормативного та організаційного забезпечення процесу вирішення проблем корінних народів на рівні ООН набула своїх сучасних рис.

3.2. Система нормативних актів ООН про права корінних народів

Дослідимо сучасне становище нормативного забезпечення інституту корінних народів, втілене у системі актів, схвалених органами ООН та під її егідою. Як справедливо відзначає Б. В. Бабін, ключовим міжнародним актом у сфері захисту прав корінних народів є ДПКН, «проект якої розроблявся 25 років» [240, с. 14]; [241, с. 10]. Як вказував мексиканський дипломат та експерт Л. А. де Алба, очевидне наближення у перших роках ХХІ ст. часу схвалення ДПКН призвело до запитів окремих держав щодо отримання додаткового часу на обговорення її тексту як у КПЛ, так і в ГА ООН, та водночас на здійснення цими ж державами додаткового тиску на інших учасників відповідної Робочої групи ООН. Але інші держави, що підтримували проект ДПКН, спиралися на факт допуску корінних народів на відповідні обговорення в ООН *sui generis*, та на «віртуальну рівність у цьому представників держав та корінних народів» [119, р. 110].

Варто вказати, що певним поштовхом для схвалення ДПКН стало Друге МДКНС, запроваджене резолюцією ГА ООН 59/174 від 20 грудня 2004 р. У цій резолюції констатувалося неприйняття ДПКН на першому Десятиріччі (що вочевидь передбачалося під час його запровадження), що серед іншого стало одним з факторів, який вплинув на рішення щодо потреби Другого МДКНС. Також у резолюції 59/174 національним урядам пропонувалося «вжити заходів до того, щоб планування та здійснення заходів і цілей другого Десятиріччя забезпечувалися на основі максимально широких консультацій і співпраці з корінними народами» [185].

Метою другого МДКНС було встановлено подальше зміцнення міжнародного співробітництва в рішенні проблем, що стоять перед корінними народами в таких областях, як культура, освіта, охорона здоров'я, права людини, навколишнє середовище та соціальний і економічний розвиток, за допомогою орієнтованих на практичні дії програм і конкретних проектів, збільшення технічної допомоги і відповідної діяльності по

встановленню стандартів [185]. Програма дій на друге МДКНС була затверджена резолюцією ГА ООН від 16 грудня 2005 р., яка встановила девіз другого Десятиліття «Партнерство заради дій і гідності» та містила заклик всім урядам і «відповідним організаціям корінних народів» вжити всіх необхідних заходів для сприяння якомога швидкого ухвалення проекту ДПКН ООН [133].

Л. А. де Алба також вказує на прагнення Австралії, Нової Зеландії, США та Російської Федерації (далі – РФ) на обмеження питань самовизначення корінних народів у тексті ДПКН виключно внутрішньодержавною автономією [119, р. 110]. Певним імпульсом до схвалення тексту ДПКН став семінар у Пацкуаро (Мексика) 26-30 вересня 2005 р., організований урядом Мексики із залученням експертів та представників зацікавлених структур ООН [119, р. 114]. Після цього останній голова Робочої групи ООН з проекту ДПКН, Л. Е. Чавес передав у 2006 р. текст проекту ДПКН, який «ґрунтувався на консенсусі щодо мови декларації між корінними народами та державами» до РПЛ ООН [119, р. 12].

Л. А. де Алба відзначає, що хоча текст ДПКН розроблявся в ООН під егідою КПЛ ООН, процеси розформування цієї комісії та утворення РПЛ ООН резолюцією ГА ООН 60/251 від 15 березня 2006 р. призвели до того, що, незважаючи на наполягання представників корінних народів та окремих держав, КПЛ ООН на своїй останній сесії у березні 2006 р. не розглядала опрацьований на той момент Робочою групою текст проекту ДПКН, обмежившись протокольними питаннями. Іншим документом, який не встигла розглянути КПЛ, був проект Конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, підтримуваний державами ЄС [119, р. 112-116].

Тому латиноамериканські держави, що підтримували проект ДПКН, домовилися із країнами ЄС про спільне лобіювання розгляду обох документів на першій сесії новоутвореної РПЛ; конкретну стратегію лобіювання тексту ДПКН у РПЛ в червні 2006 р. здійснювали представники Гватемали, Мексики, Перу та Іспанії, що Л. А. де Алба називає «історичним

парадоксом» [119, р. 117-120]. Корегована та узгоджена версія декларації була затверджена 29 червня 2006 р. резолюцією 1/2 РПЛ ООН (30 держав виступили «за», дві – проти, 12 утрималося та 2 не голосувало) [226]; [240, с. 14]. Після затвердження тексту ДПКН РПЛ ООН відбулася Нарада щодо імплементації ДПКН у Тулумі (Мексика) 4-6 вересня 2006 р., організована мексиканським урядом та громадськими структурами та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини (далі – УВКПЛ ООН); на ній було узгоджено позиції делегацій корінних народів світу та держав, позитивно налаштованих на схвалення ДПКН перед черговою сесією ГА ООН [119, р. 124].

28 листопада 2006 р. Перу та ще 33 держави запропонували ГА ООН проект резолюції на схвалення тексту ДПКН. Після цього групою африканських держав був наданий проект резолюції про відтермінування схвалення ДПКН до кінця 61-ої сесії ГА ООН у вересня 2007 р., ця пропозиція була затверджена резолюцією ГА ООН 61/178 від 20 грудня 2006 р. (82 голоси «за», 67 «проти» при 25 державах, що утрималися) [119, р. 126]. У резолюції 61/178 вказувалося, що «положення корінних народів в різних країнах і регіонах неоднаково» та приписувалося «відкласти розгляд ДПКН і прийняття рішення по ній», до кінці 61-сесії ГА ООН, «щоб дати час для проведення щодо неї подальших консультацій» [225].

Як вказує А. Ейде, рішення Третього комітету ГА ООН про спрямування схваленого РПЛ ООН проекту ДПКН на доопрацювання було підтримано двома групами держав – англомовними переселенськими країнами (Австралія, Канада, Нова Зеландія, США) та державами Африки, а також РФ, проти доопрацювання були латиноамериканські та європейські держави. Цей автор констатує складання такої своєрідної коаліції супротивників узгодженого в 2006 р. варіанту ДПКН вже після його схвалення РПЛ ООН, адже на голосуванні у РПЛ жодна країна Африки не голосувала проти проекту (проти голосували Канада та РФ). Формально незгода з ухваленим проектом ДПКН була висловлена зазначеними чотирма англомовними

переселенськими країнами перед голосуванням у РПЛ, 27 червня 2006 р., і у листопаді до цієї позиції приєдналися африканські країни, навіть ті що в якості членів РПЛ ООН підтримали проект ДПКН [119, р. 38-41].

Л. А. де Алба додає, що у 2006-2007 р. ЄС не мав спільної чіткої позиції стосовно проекту ДПКН, хоча Великобританія та Німеччина висловлювали формальну підтримку тексту, схваленому РПЛ ООН; він вказує що найбільш послідовними у підтримці ДПКН були північноєвропейські держави, насамперед Норвегія. Противники схвалення ДПКН також мали різні підходи; так Канада на відміну від Нової Зеландії визнавала потребу ефективного залучення структур корінних народів у подальший переговорний процес, а США, хоча не підтримували текст ДПКН, не вчинили в ООН жодних дій з лобіювання відмови у його схваленні [119, р. 137].

16 травня 2007 р. африканські країни запропонували ГА ООН доповнення та зміни до 37 статей тексту ДПКН, у відповідь делегація Мексики негайно спрямувала Голові ГА ООН лист з підписами 67 держав у якій стверджувалося, що побоювання африканських країн щодо тексту ДПКН можуть бути задоволеними шляхом схвалення окремої резолюції, поза текстом ДПКН. 13 серпня 2007 р. Канада, Колумбія, Нова Зеландія та РФ запропонували 34 істотних зміни до тексту ДПКН з усіх ключових прав корінних народів у сторону їх скорочення. В таких умовах держави, що підтримували текст ДПКН, пішли на переговори з африканськими країнами та в цілому переконали їх підтримати текст ДПКН із окремими компромісними змінами; описуючи ці процеси 2006-2007 рр. Л. А. де Алба констатує, що тогочасний міжнародний політичний клімат в цілому сприяв схваленню ДПКН [119, р. 129, 133].

Після цього в 2007 р. ДПКН було винесено на голосування ГА ООН, де її було схвалено 13 вересня 144 голосами «за»; чотири країни голосували «проти» (це були Австралія, Канада, Нова Зеландія та США), 11 держав утрималися (зокрема, Україна, також від голосування утрималися Азербайджан, Бангладеш, Бутан, Бурунді, Колумбія, Грузія, Кенія, Нігерія,

РФ та Самоа). Ще 13 держав були відсутні під час голосування, серед них Б. В. Бабін особливо вказує на Ізраїль, Румунію, Чорногорію та центральноазійські країни (Киргизстан, Туркменістан, Таджикистан та Узбекистан) [244, с. 14].

Експерти ООН констатують, що успішне голосування 13 вересня 2007 р. за проект ДПКН у ГА ООН було наслідком успішних попередніх переговорів між державами, що лобіювали проект (країни ЄС та Латинської Америки), кокусом (усталеною спільнотою делегатів при ООН) організацій корінних народів та державами Африки (практично усі держави ЄС та Латинської Америки, крім Колумбії, підтримали ДПКН). Крім технічних змін текст ДПКН, схвалений у 2006 р. РПЛ зазнав обмежень у закріпленому в ст. 3 праві корінних народів на самовизначення (доданий у ст. 46 текст зазначав, що це право не може визнаватися як таке, що виправдовує посягання на територіальну цілісність та політичну єдність держав). Також заборона військової активності на землях корінних народів була пом'якшена до можливості такої діяльності «за умов відповідного публічного інтересу» [119, р. 42-43].

Отже варто погодитися із Дж. Я. Хендерсоном та Г. Янгінгом у тому, що навколо ДПКН точилася політична боротьба корінних народів та держав, у якій виникла нова парадигма інтегрованості корінних народів у міжнародну систему; на їх думку ДПКН містить усі аспекти прав, необхідні для процесів «деколонізації та відновлення корінних націй», тому корінні народи вже не можуть розглядатися просто як «культурні групи в межах національних держав» або як права об'єктів колоніальної політики таких держав [82, р. 21]; [230, р. 302].

Верховний комісар ООН з прав людини Луїза Арбур назвала схвалення ГА ООН ДПКН «тріумфом справедливості та людської гідності» [119, р. 78]. Як вказує Л. А. де Алба, схвалення РПЛ ООН тексту ДПКН стало «тестом на якість», адже її швидке схвалення на першій сесії «провело межу між РПЛ та ГА ООН» та встановило нову форму співвіднесення соціально-економічних

та культурних прав із громадськими та політичними правами. Тому, на думку цього автора, схвалення ДПКН виправило «поколінський дисбаланс» між цими групами прав та гарантувало їх цілісність для корінних народів як внутрішньо гармонійного єдиного феномену [119, р. 132-133].

А. Р. Монтес та Г. Т. Кіснерос вважають, що схвалення ДПКН у 2007 р. стало виключно важливим кроком уперед для корінних народів світу у захисті своїх індивідуальних та колективних прав; воно стало підґрунтям для нових відносин між корінними народами, державами їх проживання та суспільствами цих країн. Вони вважають, що таке схвалення стало можливим завдяки спроможності корінних народів визнати себе як цілісних суб'єктів з власною гідністю та правами, як й інші народи світу, завдяки розумінню корінними народами потреби виходу за рамки власних культурних, територіальних, організаційних та символічних горизонтів у пошуку не лише глибшого розуміння власної «іншості», але взаємозв'язку та взаємодії з іншими народами та культурами з якими вони розділяють мрії та реальність [119, р. 138].

Як відзначали К. Чартерс та Р. Ставенхаген щодо тексту ДПКН, уперше в міжнародному праві носії відповідних прав, а саме корінні народи, грали істотну роль у обговоренні змісту правових норм [119, р. 5]. Експерти ООН також визнають, що процес підготовки тексту ДПКН був унікальним, адже «в рамках якого корінні народи фактично змінили правила ООН, наполягаючи на визнанні права їх безпосередньої участі в рамках всього процесу формування норм і домагаючись цього, в тому числі шляхом призначення в ряді випадків співголів найважливіших засідань редакційних груп з числа представників корінних народів» [194]. Е.-І. Даес констатує, що ДПКН є втіленням найбільш істотного розвитку визнання та захисту базових прав та фундаментальних свобод корінних народів світу. Як продукт багаторічної роботи з участю представників сотень корінних народів з усіх частин світу, текст ДПКН відображає екстраординарний лібералізм, транспарентність та демократичність процедур його створення [119, р. 74].

На думку низки експертів, викладені в ДПКН права корінних народів відображають особливості та характер існування корінних народів і відкидають старі підходи, спрямовані на «асиміляцію» корінних народів з більшістю населення, бо така політика визнана сьогодні однією з головних причин втрати самобутності корінних народів. У преамбулі та статтях резолютивній частині ДПКН прямо зізнаються колективні права, що відображає неминуще значення колективних прав для захисту культури, самобутності і самого існування корінних народів [297, с. 15].

На думку сучасних авторів, у ДПКН підкреслюється, що корінні народи мають право на гідне життя, на збереження і зміцнення своїх власних інститутів, культур і традицій, а також що вони володіють правом розвиватися в обраному ними напрямку у відповідності зі своїми потребами і прагненнями. У ДПКН йдеться як про колективні, так і індивідуальні права, про права на культуру і самобутність, права на освіту, охорону здоров'я, роботу, рідну мову та інші [244, с. 15].

А. Кармен також вказує, що ДПКН є першим міжнародним стандартом, що фокусується насамперед на визнанні колективних прав, а не прав людини для індивідів, як відповідь на відповідні багаторічні прагнення та вимоги корінних народів [119, р. 93]. Л. Е. Чавес визначав ДПКН як комплексний акт, що охоплює весь набір особистих, політичних, економічних, соціальних, культурних та екологічних прав, та водночас як акт інноваційний, адже він відображає як індивідуальні, так і колективні права корінних народів. При цьому ДПКН не лише встановлює відповідні права, але й закріплює релевантні обов'язки державам та міжнародним організаціям й міждержавним органам [119, р. 13].

Варто також вказати на позицію експертів Міжпарламентського союзу, які розбудували Керівництво для парламентаріїв щодо здійснення ДПКН на блоках колективних прав, закріплених у ДПКН, «оскільки саме ці права мають особливе значення для багатьох корінних народів»: право на самовизначення (статті 3, 4 ДПКН), право на участь у прийнятті рішень

(статті 5, 18 ДПКН), права на землі, території і ресурси (статті 26-28, 32 ДПКН) та права на культуру (статті 5, 8, 9, 11-14, 24, 31 ДПКН) [297, с. 16-30].

Як вказують експерти, 17 з 46 статей ДПКН стосуються культури корінних народів і способів її захисту та поширення шляхом заохочення безпосередньої участі корінних народів в процесі прийняття рішень та надання їм доступу до таких ресурсів, як освіта рідною мовою та інших ресурсів. 15 статей ДПКН стосуються участі корінних народів у прийнятті рішень, що впливають на їхнє життя, включаючи реальну участь в демократичній формі правління державою. ДПКН підтверджує право корінних народів на самовизначення і визнає права на існування і права на землю, територію і ресурси [244, с. 15]; [137, с. 12].

А. Ейде відзначає, що виходячи із змісту ДПКН, права людини для індивідів з числа корінних народів скоріш за усе будуть якісніше гарантовані у автономіях, якими корінні народи керують самостійно. Враховуючи, що традиції та культурні особливості корінних народів можуть суперечити правам людини, ДПКН надає гарантії лише тим звичаям, традиціям, процедурам та практикам, що відповідають міжнародним стандартам прав людини [119, р. 43]. Вітчизняні експерти також вказують на норми ДПКН, за якими корінні народи мають право визначати структуру і обирати членів до складу своїх інститутів у відповідності зі своїми власними процедурами. Корінні народи також мають право визначати обов'язки окремих осіб по відношенню до їх громад. Корінні народи мають право на заохочення, розвиток і збереження своїх інституціональних структур і своїх особливих звичаїв, духовності, традицій, процедур, практики і, в тих випадках, коли вони існують, правових систем або звичаїв, відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини [244, с. 15].

Дж. Б. Хенріксен вказує, що ДПКН характеризує корінні народи як такі, що мають самовизначення, та підкреслює наявність у них загального права на самовизначення, всупереч позиції багатьох держав щодо відсутності

такого права у корінних народів як своєрідного виключення (*sui generis*). Також він відзначає невдачу спроб багатьох держав позбавити корінні народи міжнародної правосуб'єктності та покласти усі форми забезпечення їх прав на національне законодавство [119, р. 81]. Б. В. Бабін наводить норми ДПКН про те, що корінні народи, позбавлені засобів до існування, мають право на обґрунтоване і справедливе відшкодування. Він вважає важливим те, що в ДПКН визнається незаконною дискримінація корінних народів, заохочується повна й ефективна участь корінних народів у прийнятті всіх рішень які їх зачіпають, а також їх право розвиватися окремо, відповідно до своїх власних поглядів на економічний і соціальний розвиток [244, с. 16-17].

Керівництво Міжпарламентського союзу для парламентаріїв щодо здійснення ДПКН також обґрунтовано звертає увагу на «обов'язок держави заручитися або, в деяких випадках, прагнути до того, щоб заручитися вільною, попередньою та усвідомленою згодою корінних народів, яка ясно викладена в ДПКН, особливо щодо інтересів корінних народів, що стосуються земель, територій і ресурсів», наводячи відповідні норми ДПКН щодо такої згоди (ст.ст. 10, 11, 19, 28, п. 2 ст. 29 і п. 2 ст. 32) [297, с. 35]. У цьому контексті вартим уваги є й наведена у Керівництві характеристика відповідної згоди, яка дійсно є наріжним каменем усієї системи принципів та норм щодо прав корінних народів, закріпленим у ДПКН. Ця характеристика міститься у Доповіді Міжнародного семінару з питання методології здійснення принципу добровільної, попередньої і усвідомленої згоди корінних народів, проведеного у Нью-Йорку 17-19 січня 2005 р. (документ ООН E/C.19/2005/3) [152].

Згідно з цією Доповіддю добровільність такої згоди «означає відсутність примусу, залякування чи маніпулювання, а її попередній характер означає отримання згоди досить завчасно до видачі дозволу на здійснення або до початку здійснення будь-якої діяльності, а також шанобливе ставлення до тимчасових рамок процесу консультацій або досягнення консенсусу, прийнятим у корінних народів». Крім того, усвідомленість такої згоди

передбачає «надання інформації (як мінімум) з таких елементів: ... характер, охоплення, темпи здійснення, оборотність і масштаби кожного пропонованого проекту або виду діяльності; обґрунтування або цілі проекту...; тривалість; розташування районів, які будуть порушені; попередня оцінка можливих економічних, соціальних, культурних та екологічних наслідків, включаючи потенційні ризики; персонал, який імовірно буде залучено до виконання пропонованого проекту; процедури, що можуть спричинити за собою здійснення проекту» [152]; [297, с. 35].

А. Р. Монтес та Г. Т. Кіснерос вказують, що відповідно до принципу *omnis determinatio est negatio* («будь-яке визначення є запереченням»), позитивні риси ДПКН полягають як раз у відсутності таких визначень, адже «іноді щось простіше стверджувати щось не для забезпечення, а для заборони і це без сумнівів стосується ДПКН» [119, р. 139], і це слід віднести насамперед до відсутності у ДПКН визначення корінного народу. Також ці автори визнають, що ДПКН «не є досконалим знаряддям та має певні обмеження», що «не дивно зважаючи на те що її текст є результатом процесу міжнародних багатосторонніх переговорів, ДПКН є результатом тривалих формальних та неформальних консультацій протягом яких багато компромісів було здійснення заради зняття стурбованості», але при цьому схвалений ГА ООН текст ДПКН «є безперечно найкращим компромісом який міг бути досягнутим в реальності» [119, р. 139].

Але, хоча текст ДПКН є компромісним, додають ці автори, це не має бути підставою для стурбованості та нових переговорів щодо визначення відповідних прав. Адже держави у ДПКН визнали необхідним підтримати корінні народи та цей акт має заохочувати такі народи та допомагати їх у посиленні та консолідації процесів самоорганізації, відновленні та розвитку в усіх сферах та рівнях. А. Р. Монтес та Г. Т. Кіснерос влучно відзначають, що приписи ДПКН можуть розумітися неоднозначно, але це її перевага, а не дефект, вона «не плекає преференцій або спеціальних прав, а скоріше визнає специфічні права спрямовані на визнання та захист вразливого та історично

виключеного сектору суспільства». Схвалення ДПКН, яка включає принципи та стандарти, що глобально та усестороннє визнає та гарантує права корінних народів заповнило «найбільший вакуум у сфері міжнародного права прав людини» [119, р. 141].

Експерт ООН Надір Бекіров висловлював думку про те, що «хоча існує ряд міжнародних документів, де передбачені положення, навіть сильніші і конкретні, ніж Декларація», тільки ДПКН «є універсальним документом, прийнятим від імені ООН». Як він відзначав, значення ДПКН може в якійсь мірі знизитися в двох випадках – «або на базі Декларації в майбутньому буде прийнята Конвенція з прав корінних народів» або «в законодавстві, в практиці всіх країн – членів ООН, на території яких живуть корінні народи, будуть прийняті і втілені якісь внутрішні акти, що забезпечують права корінних народів відповідно до цієї Декларації» [294, с. 3].

Л. Е. Чавес вважає, що ДПКН буде обіймати місце серед універсальних інструментів у сфері прав людини, таких як Загальна декларація прав людини ООН [119, р. 99]. Фахівці Міжпарламентського союзу визначають ДПКН як «один з найбільш передових і всеосяжних міжнародних інструментів з прав корінних народів», що ґрунтується на існуючих правах людини, проголошених в міжнародних договорах про права людини, і втілює в собі глобальний консенсус про права корінних народів, встановлює мінімальні стандарти, необхідні для забезпечення виживання, поваги гідності і благополуччя корінних народів усього світу [297, с. 14]. Подібну думку висловлюють й експерти секретаріату ПФПКН, втілений в доповіді форуму 2014 р. E/C.19/2014/7 [194].

На думку експертів Міжпарламентського союзу ДПКН «не запроваджує яких-небудь нових прав, але розглядає вже існуючі права, закріплені в різних міжнародних договорах і інструментах в області прав людини, поміщаючи їх в контекст реалій корінних народів», як мінімальних стандартів «для забезпечення виживання, поваги гідності і благополуччя корінних народів світу» (ст. 43 ДПКН) [265]; [297, с. 14]. Така позиція ґрунтується на аналізі

релевантних норм Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. та Конвенції про права дитини 1989 р. Також експерти Міжпарламентського союзу вказують з цього приводу, що «договірні органи з прав людини, які створені та діють на підставі конвенцій ООН, надали тлумачення сфері дії ряду статей, які мають відношення до корінних народів, і розробили юриспруденцію з прав людини, щоб сприяти розумінню прав корінних народів» [297, с. 15].

У підтвердження цього наводяться Зауваження загального порядку № 23 Комітету з прав людини 1994 р., Загальна рекомендація № 23 Комітету з ліквідації расової дискримінації 1997 р., Зауваження загального порядку № 21 Комітету з економічних, соціальних і культурних прав 2009 р., та Зауваження загального порядку № 11 Комітету з прав дитини 2009 р. Крім того, додають вказані експерти, «зауваження загального порядку і загальні рекомендації договірних органів з прав людини доповнюються прецедентним правом з боку окремих комітетів, які виносять рішення щодо конкретних скарг, як це робить, наприклад, Комітет з прав людини відповідно до ст. 27» [297, с. 15].

Варто вказати, що наведені документи 1994 р. CCPR/C/21/Rev.1/Add.5 та 1997 р. A/52/18 дійсно можуть вважатися певним підґрунтям для розробки тексту ДПКН; водночас акти 2009 р. є такими, що вже розвивають закріплені у ДПКН міжнародні стандарти у сфері корінних народів та серед іншого містять й посилання на норми ДПКН. Так, Зауваження загального порядку № 21 E/C.12/GC/21 «Право на участь кожного у культурному житті (ст. 15, параграф 1 (а))» від 21 грудня 2009 р. містять чисельні згадки загального характеру про культурні права корінних народів (у пп. «е» п. 16, пп. «d» п. 49, пп. «с» п. 50, п. 53, п. 73 тощо) [74].

Цей акт відображає у п. 3 права корінних народів на власні культурні інститути, родові землі, природні ресурси та традиційні знання, згадують про потреби корінних народів у сфері освітніх програм у п. 27, та про право корінних народів на участь у схваленні рішень (пп. «е» п. 55), приділяють спеціальну ст. 7 (п.п. 36, 37) аспектам культурного життя та культурної спадщини корінних народів. Водночас у Зауваженні № 21 вказується на право корінних народів «повною мірою користуватися (на колективній або індивідуальній основі) всіма правами людини і основними свободами, визнаними в Статуті ООН, Загальній декларації прав людини і міжнародному праві прав людини, а також в ДПКН» (п. 7 документу) [74].

Зауваження загального порядку № 11 «Діти з числа корінних народів і їх права відповідно до Конвенції» CRC/C/GC/11 від 12 лютого 2009 р. узагалі є великим за обсягом та деталізованим документом, що складається з 82 приписів та відповідно до Конвенції про права дитини 1989 р. охоплює загальні аспекти (недискримінація, якнайкраще забезпечення інтересів дитини, право на життя, виживання і розвиток, повага до поглядів дитини), питання громадянських прав та свобод (доступ до інформації, реєстрація народження, громадянство і індивідуальність), спеціальних заходів захисту (діти в умовах збройних конфліктів і діти-біженці, економічна експлуатація, сексуальна експлуатація та торгівля дітьми та правосуддя у справах неповнолітніх), аспекти сімейного оточення та альтернативного догляду, базового медичного обслуговування та соціального забезпечення і освіти для дітей корінних народів [73].

Водночас цей акт тлумачить норми Конвенції 1989 р. насамперед через вимір сучасних міжнародних стандартів прав корінних народів та містить чисельні посилання на ДПКН. Так, у п. 82 Зауваження № 11 завершуються закликом до держав «вжити по відношенню до дітей з числа корінних народів правозахисний підхід на основі Конвенції [про права дитини] та інших відповідних міжнародних стандартів, таких як Конвенція МОП № 169 і ДПКН» [73]. Отже ДПКН є не підсумком відповідного вектору розвитку

міжнародного права прав людини, а лише його важливим, але не останнім етапом. У цьому контексті також слід згадати відповідні резолюції Комісії зі становища жінок ООН 49/7 від 11 березня 2005 р. «Жінки-представниці корінних народів: період після проведення десятирічного огляду Пекінської декларації та Платформи дій» та 56/4 від 9 березня 2012 р. «Жінки, що належать до корінних народів: ключові учасники боротьби за ліквідацію убогості і голоду», які цікаві тим, що на них у свою чергу міститься посилання в низці резолюцій ГА ООН 2014-2015 рр. з питань корінних народів [181].

Сучасні дослідники звертають особливу увагу на ст. 38 ДПКН, за якою держави в консультаціях і в співробітництві з корінними народами повинні вживати дієвих, в тому числі законодавчих заходів, для досягнення цілей ДПКН. Відзначається, що корінні народи мають право на доступ до фінансової та технічної допомоги з боку держав і шляхом міжнародного співробітництва у цілях здійснення своїх прав (ст. 39 ДПКН). Крім того, корінні народи мають право на доступ і швидке рішення в рамках справедливих процедур врегулювання конфліктів і суперечок з державами або іншими сторонами, а також на ефективні засоби правового захисту у випадку будь-яких порушень їх індивідуальних і колективних прав; у таких рішеннях належним чином беруться до уваги звичаї, традиції, норми і правові системи відповідних корінних народів і міжнародні права людини (ст. 39 ДПКН) [244, с. 16].

У цьому контексті варто вказати на спеціальну доповідь А/HRC/EMRIP/2014/4 ЕМПКН на його сьомій сесії 2014 р. щодо «найкращої практики застосування можливих відповідних заходів і стратегій здійснення для досягнення цілей ДПКН» вказано на такі труднощі «з прийняттям заходів і здійсненням стратегій по досягненню цілей ДПКН». Насамперед це недостатній рівень інформованості та знань про ДПКН та інші акти міжнародного права про права корінних народів, при чому «недолік таких знань ускладнюється тим, що громадянське суспільство в широкому сенсі не

виявляє особливого інтересу до питань прав корінних народів» і «права корінних народів часто не відносяться до числа пріоритетних питань» [68, р. 12-13].

Також на державному рівні «відчувається потреба в удосконаленні механізмів для ведення діалогу та обміну інформацією між державою і корінними народами» та є наявною «відсутність консенсусу щодо значення таких термінів, як самовизначення, суверенітет і вільна, попередня та усвідомлена згода», що служить перешкодою на шляху практичного здійснення ДПКН. Зокрема, багато держав не мають реального бачення того, яким чином концепція самовизначення корінних народів може бути реалізована в рамках практичної політики. Інша серйозна проблема пов'язана з витратами на діяльність по здійсненню ДПКН і обмеженістю наявних ресурсів на проведення такої роботи, зокрема щодо коштів для здійснення стратегій досягнення цілей ДПКН, витрат на землеустрій і оформлення прав власності, на збереження і публікацію державних матеріалів на численних мовах корінних народів, які можуть існувати в межах держави [68, р. 12].

Держави вказували Експертному механізму про наявність практичних відмінностей між їх регіонами в процесі здійснення норм ДПКН (насамперед у федеральних та децентралізованих державах) та висловлювали стурбованість у зв'язку з необхідністю забезпечення того, щоб політика, розроблена в інтересах корінних народів, також сприяв розвитку всього суспільства в цілому [68, р. 13]. У цьому контексті варто додати й думку А. Ейде, який вказує, що багато урядів не зможе забезпечити норми ДПКН про реституцію та компенсацію власності, яка знаходиться у некорінному правомірному володінні, корінним народам. Також він вважає, що вимір та контент права корінних народів на самовизначення, яке мало «величезну символічну значущість» під час обговорення тексту ДПКН, перетворився в ній у «пучок прав», включно з правом на збереження культурної ідентичності, на колективне вирішення питань земель та територій мешкання, на визначення шляхів розвитку цих територій тощо [119, р. 44-45].

Б. В. Бабін також визнає, що «багато з прав, закріплених у ДПКН, вимагають нових підходів до вирішення глобальних проблем, таких як розвиток, децентралізація і багатокультурна демократія. Для того щоб забезпечити глибоку повагу до самобутності корінних народів, країнам доведеться прийняти спільну участь до вирішення проблем корінних народів, що вимагатиме проведення дієвих консультацій та встановлення відносин партнерства з корінними народами» [244, с. 16].

Тому слід також навести рекомендацію ПФПКН, винесену на його десятої сесії 16-27 травня 2011 р. E/2011/43-E/C.19/2011/14. Цей орган рекомендував парламентаріям та іншим обраним представникам корінних народів в національних, регіональних і місцевих директивних органах створити міжнародну мережу або організацію для обміну досвідом, в тому числі досвідом прийняття законодавчими та іншими демократичними органами заходів, спрямованих на здійснення ДПКН. Форум також рекомендував Міжпарламентського союзу заснувати контактний орган для підтримки зв'язків з парламентарями з числа представників корінних народів з метою підвищення рівня інформованості про ДПКН. Крім того, ПФПКН закликав парламентаріїв з числа представників корінних народів сприяти проведенню в життя законодавчих реформ, необхідних для здійснення ДПКН [297, с. 52]; [214].

Як вказує Б. В. Бабін, «те політико-правове значення, що отримала ДПКН, змусило держави, що голосували проти її прийняття, у наступному переглянути своє рішення. Так, у квітні 2009 р. уряд Австралії оголосив про приєднання до ДПКН, 12 листопада 2010 р. до цього акту офіційно приєдналася Канада» [244, с. 15]; [137, с. 12]. Г. Янгінг вказує на офіційне проголошення підтримки ДПКН Австралією 2 квітня 2009 р., що серед іншого призвело до ініціювання аналогічного питання депутатами парламенту Нової Зеландії з числа корінних народів [230, р. 303].

Експерти вказують на те, що у Новій Зеландії заяву про підтримку державою декларації у червні 2009 р. зробив міністр у справах маорі

П. Шарплс, але її було терміново було дезавуйоване урядом через офіційне спростування; водночас у квітні 2010 р. той самий міністр знов-таки зробив відповідну офіційну заяву в ООН; у цей раз спростування від уряду не поступило. Крім держав, що голосували «проти» ДПКН, подібні заяви про приєднання до документу зробили уряди Колумбії та Самоа, що утрималися від підписання ДПКН [244, с. 15]. США приєднався до ДПКН заявою від 16 грудня 2010 р., оприлюдненою прес-службою Президента США [7]. Окремі експерти розглядають такі заяви США як «зміну позиції» [297, с. 4]. Б. В. Бабін вказує, що «цікавим при цьому стало питання щодо порядку приєднання держав до ДПКН, як до акту, що носить рекомендаційний характер та не передбачає спеціальної процедури приєднання». Як додає цей автор, у вищевказаних випадках «справу було вирішено шляхом офіційних заяв уповноважених представників урядів держав, про які потім було проінформовано ООН» [244, с. 15].

В цілому питання юридичного значення ДПКН слід розглянути докладніше. Згідно з позицією Л. М. Грема та С. Вісснера ДПКН визначає права корінних народів в такій мірі, структурі та форматі як їх визнала міжнародна спільнота держав. Цей автор визначає ДПКН як «урочисту, всеосяжну і авторитетну відповідь» такої спільноти вимогам корінних народів, із максимально можливим дотриманням цих вимог [78, р. 412]. Він констатує, що аналіз практики та доктрини держав щодо корінних народів свідчить про їх визнання їх прав підтримувати та розвивати культурну ідентичність, духовність, мову, традиційні форми життя, їх прав на політичне, економічне та соціальне самовизначення, включаючи широкий рівень автономії, їх прав на землі, якими вони традиційно володіли або іншим шляхом займали та користувалися. Окремі права, закріплені у ДПКН, С. Вісснер визначає, як вже усталену складову міжнародного звичаєвого права, інші на його думку можуть стати *fons et origo* («джерелом і початком») майбутнього міжнародного звичаєвого права [78, р. 412-414]; [222].

На думку експертів секретаріату ПФПКН, втілений в доповіді форуму 2014 р. E/C.19/2014/7, «надмірне підкреслення юридично необов'язкового характеру ДПКН може мати на увазі, що даний документ є неефективним або не тягне за собою правових наслідків, але це невірно». Вони наводять ствердження СДППКН те, що «просто сказати, що ДПКН не є юридично обов'язковим документом, було б спрощенням, яке може створити хибне уявлення про її нормативну вагу», адже «в суспільній свідомості здавна і широко зміцнилося уявлення про те, що нормотворчі резолюції ГА ООН можуть мати і зазвичай мають правові наслідки, причому це перш за все справедливо по відношенню до так званих декларацій, під якими прийнято розуміти найбільш значущі нормотворчі резолюції» [194].

Експерти ООН вказують на позицію Комітету Асоціації міжнародного права з питань здійснення прав корінних народів та СДППКН ООН з питання про права корінних народів, яка полягає в тому, що «положення ДПКН є нормами та правилами звичаєвого міжнародного права». Спеціальний доповідач у доповіді від 14 серпня 2013 р. A/68/317 обґрунтовує це тим, що «принаймні деякі» основні положення ДПКН «засновані на усталених засадах поваги прав людини, які, таким чином, відображають норми звичаєвого міжнародного права» [179]; до цього додається теза, що «основні принципи ДПКН були в цілому прийняті в міжнародній і державній практиці, а значить ДПКН в цій мірі відображає норми звичаєвого міжнародного права» [194].

Меган Девіс з цього приводу наводить заяву Асоціації міжнародного права, в якій, «навіть при тому що не можна стверджувати, що ДПКН в цілому може розглядатися в якості відображення звичайного міжнародного права», вказано, що «деякі з її ключових положень можуть обґрунтовано розглядатися в якості таких, що відповідають сформованим принципам загального міжнародного права». Тим самим припускається існування аналогічних і паралельних міжнародних зобов'язань, які держави зобов'язані виконувати [50, р. 21]; [194]. Також варто навести окремі тези Підсумкового

документу пленарного засідання високого рівня ГА ООН під назвою «Всесвітня конференція з корінних народів», затверджену резолюцією ГА ООН 69/2 від 22 вересня 2014 р., затвердженій без голосування [127]. Цей акт у ст. 2 та ст. 3 згадує про «принципи ДПКН», а у статтях 20, 21 визнає «зобов'язання, прийняті на себе державами в ДПКН»:

- сумлінно проводити консультації та співпрацювати з відповідними корінними народами через їх представницькі інститути з метою заручитися їх вільною та усвідомленою згодою до затвердження будь-якого проекту, що зачіпає їхні землі або території та інші ресурси.

- заснувати на національному рівні спільно з відповідними корінними народами справедливі, незалежні, неупереджені, відкриті і прозорі процедури підтвердження, заохочення і юридичного оформлення прав корінних народів щодо земель, територій і ресурсів.

Також експерти ООН відзначають, що ДПКН «також відображає *jus cogens*, або імперативні норми міжнародного права», як універсальні норми, «від яких не можна відступати навіть при наявності договірних положень про інше», що включають «свободу від геноциду» та «норми, що забороняють расову дискримінацію» та право на самовизначення, яке «розглядається багатьма як імперативна норма» [194]. С. Вісснер наводить приклад використання норми ч. 2 ст. 32 ДПКН у рішенні Міжамериканського суду з прав людини у рішенні від 28 листопада 2007 р. у справі «Народ Сарамака проти Суринаму» (*Saramaka People v. Suriname*) [26], яке в цілому спиралося на попередні рішення цього Суду (такі як *Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua* від 31 серпня 2001 р. [25]) щодо визнання прав корінних народів на землі, але при цьому містило пряме цитування норми ДПКН як сумісної та релевантної [222].

Як відзначає Б. В. Бабін, «після затвердження ДПКН 2007 р. ГА ООН неодноразово зверталася до питань корінних народів у процедурних актах», вказуючи на схвалення резолюцій ГА ООН № 65/198 від 21 грудня 2010 р., № 66/142 від 19 грудня 2011 р., № 66/296 від 17 вересня 2012 р. тощо

[244, с. 16]. До таких резолюцій також можна віднести резолюції ГА ООН № 63/161 від 18 грудня 2008 р. [98], № 67/153 від 20 грудня 2012 р. [178], № 68/149 від 18 грудня 2013 р. [179], № 69/2 від 22 вересня 2014 р., № 69/159 від 3 лютого 2015 р., № 70/232 від 23 грудня 2015 р. [181] та чисельні резолюції РПЛ ООН, такі як № 27/13 від 25 вересня 2014 р., № 30/4 від 1 жовтня 2015 р. та ін. [176]. Отже, з 2010 р. схвалення ГА ООН за пропозицією її Третього комітету грудневих резолюцій (з 2011 р. – під назвою «Права корінних народів»), присвячених правам корінних народів, стало усталеною практикою, із повторенням в цих актах низки тез, які щорічно доповнюються новими приписами.

Так, відповідні резолюції, починаючи з 2010 р. містили згадку про ДПКН, як акт, в якому «розглядаються їх індивідуальні та колективні права» та про стурбованість «виключно несприятливим положенням по ряду соціально-економічних показників, в якому зазвичай знаходяться корінні народи, і перешкодами для повного здійснення ними своїх прав» [177-181]. Б. В. Бабін вказує, що у резолюції № 67/153 державам, які ще не ратифікували Конвенцію МОП № 169, або не приєдналися до неї, було рекомендовано зробити це; також державам пропонувалося розглянути питання про підтримку ДПКН та містилося вітання щодо зростання підтримки ДПКН державами [244, с. 16]. Відповідна теза міститься в усіх відповідних щорічних резолюціях ГА ООН 2010-2015 рр.

Цікаво, що у таких щорічних резолюціях ГА ООН 2010-2013 рр. містилися рекомендації «державам прийняти в консультації та співробітництво з корінними народами належних заходів, в тому числі законодавчі, для досягнення цілей ДПКН» та всім зацікавленим сторонам, зокрема корінним народам, поширювати і розглядати наявні на різних рівнях передові методи в якості практичного керівництва по способам досягнення цілей ДПКН» [177-179], у резолюції 2014 р. вони були доповнені приписом про підвищення обізнаності про ДПКН «серед усіх верств суспільства,

включаючи членів законодавчих органів, працівників судової системи і державних службовців» [180].

Б. В. Бабін вказує на передбачення резолюцією № 66/296 організації пленарного засідання високого рівня ГА ООН під назвою «Всесвітня конференція з корінних народів» 22-23 вересня 2014 р. із залученням корінних народів світу та що в резолюції № 67/153 2012 р., як урядам, так і корінним народам пропонувалося організовувати міжнародні і регіональні конференції, інші тематичні заходи з метою сприяння підготовці до вказаного заходу [244, с. 16]. Ця Всесвітня конференція була проведена під час чергової сесії ГА ООН та включила в себе два пленарних засідання, три інтерактивних наради за круглим столом і один інтерактивний дискусійний форум [126]. Варто вказати, що резолюції 2014-2015 р.р., у свою чергу містять вказівку на діяльність по здійсненню положень підсумкового документа цього пленарного засідання високого рівня ГА ООН [180; 181].

Резолюція ГА ООН № 66/142 від 19 грудня 2011 р. пропонувала урядам, корінним народам і іншим зацікавленим сторонам, включаючи засоби інформації, а також відповідним організаціям та органам системи ООН провести на регіональному та національному рівнях заходи, присвячені п'ятій річниці прийняття ДПКН [177]. Аналогічно, резолюція № 70/232 від 23 грудня 2015 р. приписувала здійснити захід високого рівня з нагоди десятої річниці прийняття ДПКН в ході 71 сесії ГА ООН в 2017 р., «провести на цьому заході аналіз результатів, досягнутих в попередньому десятилітті, і оцінку зберігаються проблем, що стосуються прав корінних народів, і розглянути також питання про подальші заходи щодо здійснення ДПКН, включаючи можливість проголошення третього МДКНС» [181].

Вказана резолюція № 70/232 також приписує «продовжувати щорічно відзначати 9 серпня в Нью-Йорку, Женеві та в інших відділеннях ООН Міжнародний день корінних народів, просити Генерального секретаря сприяти проведенню цього дня за рахунок наявних ресурсів і рекомендувати урядам відзначати цей день на національному рівні» [181].

У резолюції ГА ООН № 67/153 від 20 грудня 2012 р. підкреслювалося, що завдання ДПКН «важливо пропагувати і вирішувати за допомогою також міжнародного співробітництва, що дозволяє підтримати національні та регіональні зусилля по досягненню цілей ДПКН, включаючи право зберігати і зміцнювати особливі політичні, правові, економічні, соціальні і культурні інститути корінних народів і право приймати, якщо вони того бажають, повну участь у політичному, економічному, соціальному і культурному житті держави» [178], подібний припис містила й резолюція 70/232 [181].

У резолюції № 68/149 від 18 грудня 2013 р. містився наголос на необхідності посилення прихильності держав і організацій системи ООН включенню діяльності щодо заохочення та захисту прав корінних народів до порядку денного в галузі розвитку на національному, регіональному та міжнародному рівнях і рекомендація «належним чином враховувати права корінних народів при розробці порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 р.» [179]. У свою чергу резолюція ГА ООН № 70/232 від 23 грудня 2015 р. вказувала на необхідність посилення прихильності держав і організацій системи ООН включенню діяльності щодо заохочення та захисту прав корінних народів в політику і програми в області розвитку на національному, регіональному та міжнародному рівнях і рекомендує їм належним чином враховувати права корінних народів при досягненні цілей Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 р. [181].

Резолюція № 69/159 18 грудня 2014 р. містила «співчуття з приводу розриву між формальним визнанням корінних народів і впровадження політики на місцях, що зберігається» та закликала держави і підрозділи системи ООН «зміцнювати міжнародне співробітництво... для усунення несприятливих чинників, з якими стикаються корінні народи, збільшувати масштаби технічного співробітництва та фінансової допомоги в цій галузі» [180]. Слід додати, що згадані резолюції 2014 та 2015 років містять й підтвердження прихильності «співпраці держав з корінними народами через їх власні представницькі інститути в справі розробки та здійснення, у

відповідних випадках, національних планів дій, стратегій чи інших заходів для досягнення цілей ДПКН» [180; 181].

Слід вказати на приписи згаданого Підсумкового документу пленарного засідання ГА ООН «Всесвітня конференція з корінних народів», затвердженому резолюцією ГА ООН № 69/2 2014 р. У цьому акті міститься норма щодо взаємодії ООН з корінними народами в процесах збору дезаггегованих даних, у міру необхідності, або проведення обстежень і застосовувати комплексні методики оцінки благополуччя корінних народів з метою вироблення заходів щодо поліпшення становища і задоволенню потреб корінних народів і їх представників, особливо людей похилого віку, жінок, молоді, дітей та інвалідів [127].

У ст. 16 Підсумкового документу спеціально визнавалося, що судові інститути корінних народів можуть відігравати позитивну роль в забезпеченні доступу до правосуддя та механізмів врегулювання суперечок і сприяти гармонійним стосункам як всередині корінних громад, так і в суспільстві в цілому, при цьому ООН підтримував зобов'язання «координувати і підтримувати діалог з цими інститутами там, де вони існують». У ст. 30 цього акту «із задоволенням відзначався» «дедалі вагомий внесок національних і регіональних інститутів в області прав людини в зусилля по досягненню цілей ДПКН», до справи заохочення та захисту прав корінних народів серед інших закликалися академічні інститути. Також у ст. 29 Підсумкового документу містилася пропозиція «договірним органам з прав людини розглянути ДПКН в контексті своїх відповідних мандатів» [127].

Слід вказати на схвалення в останні роки ГА ООН резолюцій про деколонізацію та несамоверхні території, в яких згадується проблематика корінних народів. Так, резолюція ГА ООН від 9 грудня 2015 р. № 70/95 «Економічна та інша діяльність, що торкається інтересів народів несамоверхніх територій» підготовлена Четвертим комітетом ГА ООН, вказує, що «природні ресурси є надбанням народів несамоверхніх територій, зокрема корінного населення» (англ. «including the indigenous populations») та

підкреслює можливість входження корінного населення у склад таких народів [58].

Іншим прикладом є резолюція ГА ООН № 70/95 від 9 грудня 2015 р. «Питання про Нову Каледонію», у якій вітається схвалення Хартії канакського народу, «що становить єдиний звід основоположних цінностей і принципів канакської цивілізації і була проголошена в квітні 2014 р. владою, що ґрунтується на звичаях (англ. «customary authorities») – великими вождями, вождями, головами окружних рад і головами рад кланових вождів – в їх якості єдиних традиційних зберігачів (англ. «sole traditional custodians») культури канакського народу Нової Каледонії». Водночас з цим резолюція № 70/95 містить посилання на доповідь Спеціального доповідача РПЛ ООН з питання про права корінних народів «про становище народу канаків в Новій Каледонії» та вочевидь розглядає ситуацію з цим народом, як підмандатну Спеціальному доповідачеві [138].

3.3. Спеціальні механізми ООН у сфері забезпечення прав корінних народів

Схвалення ДПКН та реформування системи органів з питань прав людини ООН, у ході якого КПЛ ООН була ліквідована та була створена РПЛ ООН, сприяли модернізації механізмів ООН з питань корінних народів, яка протягом 2007-2014 рр. призвела до їх поточного становища. Оскільки саме під егідою та в межах мандату КПЛ ООН діяла Робоча група з корінних народів, та, відповідно до резолюцій КПЛ ООН 2001/57 від 24 квітня 2001 р., 2002/65 від 25 квітня 2002 р., 2003/56 від 24 квітня 2003 р., 2004/62 від 21 квітня 2004 р. і 2005/51 від 20 квітня 2005 р. під назвою «Права людини і питання корінних народів», функціонував Спеціальний доповідач з питання про становище в галузі прав людини та основних свобод корінних народів [85], новоутворена РПЛ ООН була змушена вирішувати питання продовження мандату цих структур.

У п. 6 резолюції ГА ООН № 60/251 від 15 березня 2006 р. постановлялося, що РПЛ повинна «виконувати, аналізувати і, при необхідності, вдосконалювати і раціоналізувати всі мандати, процедури, функції і обов'язки КПЛ для збереження системи спеціальних процедур, експертних консультацій і процедури подачі скарг»; РПЛ мала завершити цей огляд протягом року після проведення своєї першої сесії [96]. Тому рішенням РПЛ № 1/102 від 30 червня 2006 р. серед низки власників мандатів всіх спеціальних процедур КПЛ та її Підкомісії із заохочення і захисту прав людини було продовжено, як виняток, на один рік, «з урахуванням огляду, який буде проведено РПЛ», мандати наведених структур з питань корінних народів [66]. Проект рішення про зміну системи відповідних органів було підготовлено у липні-листопаді 2006 р., але його схвалення, враховуючи перенесення голосування у ГА ООН щодо тексту ДПКН, було відкладено рішенням РПЛ № 3/101 від 8 грудня 2006 р. [130].

Інституційне будівництво РПЛ ООН було регламентовано у резолюції РПЛ № 5/1 від 18 червня 2007 р. у п. 84 якої передбачалося, що Рада прийме на своїй шостій сесії (першій сесії другого циклу) рішення «щодо найбільш підходящих механізмів для продовження діяльності робочих груп з корінних народів» [104]. Ця резолюція у п.п. 39-53 регламентувала вимоги та процедуру відбору та призначення мандатаріїв, встановлюючи відповідні критерії, вимоги до кандидатів, порядок їх висунення, обов'язки УВКПЛ ООН, Голови та Консультативної групи РПЛ у цій сфері, терміни повноваження мандатаріїв, що не можуть перевищувати 6 років, запобігання конфлікту інтересів мандатаріїв тощо. Тлумачення таких необхідних для мандатаріїв РПЛ критеріїв, як визнана компетентність і досвід в області прав людини, високий моральний авторитет, незалежність і неупередженість, було надано в рішенні РПЛ № 6/102 від 27 вересня 2007 р. [69].

Саме на таких правових та організаційних засадах у 2007 р. РПЛ було продовжено мандат Спеціального доповідача з питання про становище в галузі прав людини та основних свобод корінних народів (далі –

СДПСГПЛОСКН) та встановлено мандат ЕМПКН, розвиток яких можна спостерігати у спеціальних резолюціях РПЛ та окремих з досліджених вище резолюцій ГА ООН 2007-2016 рр. Усі відповідні резолюції РПЛ ООН з питань цих інституційних механізмів схвалювалися шляхом консенсусу; ініціаторами їх схвалення були такі держави-члени РПЛ, як Болівія, Гватемала та Мексика.

Так, резолюція РПЛ № 6/12 від 27 вересня 2007 р. «Права людини і корінні народи: мандат СДПСГПЛОСКН» [85], схвалена через два тижні після прийняття ГА ООН ДПКН, постановила продовжити на три роки мандат Спеціального доповідача та встановила наступні функції СДПСГПЛОСКН:

- вивчати шляхи та засоби подолання існуючих перешкод для повного й ефективного захисту прав людини і основних свобод корінних народів відповідно до свого мандату, виявляти і заохочувати найкращу практику і обмінюватися нею;

- збирати, запитувати, отримувати і обмінюватися інформацією та повідомленнями з усіх джерел, включаючи уряди, корінні народи, їх громади та організації, про можливі порушення їх прав людини і основних свобод;

- готувати рекомендації та пропозиції щодо відповідних заходів і діяльності з метою попередження порушень прав людини та основних свобод корінних народів і вжиття заходів для виправлення становища;

- працювати в тісній співпраці, уникаючи непотрібного дублювання, з іншими спеціальними процедурами та допоміжними органами РПЛ, відповідними органами ООН, договірними органами та регіональними правозахисними організаціями;

- працювати в тісній співпраці з ПФПКН ООН і брати участь в його щорічній сесії;

- налагодити регулярний заснований на співпраці діалог з усіма відповідними суб'єктами, включаючи уряди, відповідні органи ООН, спеціалізовані установи та програми, а також корінні народи, неурядові

організації та інші регіональні або субрегіональні міжнародні установи, зокрема щодо можливостей технічного співробітництва на прохання урядів;

- популяризувати ДПКН і в відповідних випадках міжнародні договори, які стосуються просування прав корінних народів;

- приділяти особливу увагу правам людини і основних свобод жінок і дітей з числа корінних народів і враховувати гендерну перспективу при виконанні свого мандату;

- розглядати відповідні рекомендації всесвітніх конференцій, самітів та інших нарад ООН, а також рекомендації, зауваження і укладення договірних органів з питань, що належать до його мандату;

- представляти доповідь про здійснення свого мандата РПЛ відповідно до її річної програми роботи [85].

У п. 4 резолюції № 6/12 містилося прохання до Генерального секретаря ООН та Верховного комісара ООН з прав людини надавати СДПСГПЛОСКН всю необхідну кадрову, технічну та фінансову допомогу для ефективного виконання його мандата. Резолюція РПЛ № 6/12 також містила прохання до всіх урядів «в повній мірі співпрацювати» зі СДПСГПЛОСКН при виконанні покладених на нього завдань і обов'язків, надавати всю інформацію, запитувану в його повідомленнях, і своєчасно реагувати на його нагальні заклики, а також закликала всі уряди серйозно розглянути можливість запрошення доповідача відвідати їх країни, з тим щоб дозволити йому ефективно виконати свій мандат [85].

Варто вказати що у наступних актах РПЛ ООН та ГА ООН відповідний заклик держав, разом із вдячністю до СДПСГПЛОСКН за його вже здійснені подорож та доповіді, повторюється багаторазово [90-95; 177-180]. Резолюцією РПЛ № 12/13 від 1 жовтня 2009 р. було встановлено, що відповідні доповіді з питання про становище в галузі прав людини та основних свобод корінних народів будуть розглядатися РПЛ в ході її щорічних вересневих сесій [89]; варто додати, що СДПСГПЛОСКН також щорічно доповідає про права корінних народів до ГА ООН [178].

Резолюція РПЛ № 15/14 від 30 вересня 2010 р. [86] продовжила на три роки мандат доповідача, із зміною назви цього механізму на «Спеціального доповідача з питань про права корінних народів» та майже повним відтворенням його функцій, встановлених у резолюції № 6/12 2007 р. (було прибрано повноваження СДППКН щодо «вжиття заходів для виправлення становища» та зникла згадка про потребу уникнення «непотрібного дублювання» в діяльності структур ООН з питань корінних народів; водночас текст документу став гендерне збалансованим щодо можливої статі СДППКН) [86]. Резолюцією РПЛ № 24/9 від 26 вересня 2013 р. «Права людини та корінні народи: мандат Спеціального доповідача з прав корінних народів» було продовжено мандат СДППКН на трирічний термін на тих же умовах, як це передбачено РПЛ в її резолюції № 15/14 [87].

Варто вказати, що інститут спеціальних доповідачів є поширеним у діяльності РПЛ механізмом, успадкованим від КПЛ ООН; достатньо вказати що станом на серпень 2016 р. під егідою РПЛ діє 30 спеціальних доповідачів з різноманітних питань, пов'язаних із правами людини [209]. Першим СДПСГПЛОСКН у 2001 р. був призначений Рудольфо Ставенхаген (Мексика), який виконував функції доповідача до 2009 р., коли на цю посаду було призначено Джеймса С. Анайю (США). З 2014 р. повноваження СДППКН покладено на Вікторію Т. Корпуз (Філіппіни).

Аналіз діяльності СДППКН свідчить про те, що її основним результатом є річні звіти доповідача до РПЛ ООН [155-163]; ці документи зазвичай містять інформацію про здійснені протягом року візити, тематичні дослідження, комунікації СДППКН з державами ООН з питань конкретних ситуацій порушень прав корінних народів, поширення відомостей про добрі національні практики тощо. Як правило, окремою частиною річного звіту стає тематичне дослідження, а саме: щодо обов'язку держав проводити консультації з корінними народами (2009 р.), впливу гірничої промисловості на землі корінних народів (2011 р.), насильства щодо жінок корінних народів (2012 р.), видобувної промисловості та корінних народів (2013 р.),

практичного здійснення міжнародних норм щодо корінних народів (2014 р.) та становища жінок з числа корінних народів.

Річні звіти СДППКН дозволяють встановити рівень його взаємодії з державами з питань захисту прав корінних народів у конкретних справах; так, наприклад, у міжзвітний період 2012-2013 рр. доповідач Дж. С. Анайя надав 38 комунікацій з питань конкретних порушень прав 23 державам та двом корпораціям; рівень відповідей держав становив біля 60 % [189]. Таким чином, хоч процедура подання звернень від представників та організацій корінних народів до СДППКН не має чіткої процесуальної регламентації та не призводить до зобов'язуючих держави наслідків [196], її значення не можна недооцінювати. До річних звітів доповідача також додаються його тематичні дослідження. Водночас після заснування ЕМПКН ця складова діяльності СДППКН розглядається як допоміжна та така, яку слід здійснювати в рамках координації з ЕМПКН. Втім, серед найважливіших тематичних досліджень СДППКН виділяють аналіз впливу проектів з розвитку на корінні громади; імплементації національного законодавства та міжнародних стандартів захисту корінних народів; впливу освітніх систем на корінні народи; взаємодії національного права держав та звичаєвого права корінних народів [189].

Також слід вказати на доповіді СДППКН з питань становища корінних народів у окремих країнах, які опрацьовуються доповідачем за підсумками відповідних візитів та, іноді, наступної додаткової комунікації з урядами цих країн. Це звіти про ситуацію з корінними народами у Австралії (2010 р.), Аргентині (2012 р.), Болівії (2007 р., 2009 р.), Ботсвані (2009-2010 рр.), Бразилії (2009 р.), Гватемалі (2002 р., 2010 р.), Еквадорі (2006 р., 2010 р.), Канаді (2004 р., 2014 р.), Кенії (2006 р.), Колумбії (2004, 2009-2010 рр.), Конго (2011 р.), Мексиці (2003 р.), Намібії (2014 р.), Непалі (2009 р.), Новій Зеландії (2005 р., 2010 р.), РФ (2010 р.), Панамі (2014 р.), ПАР (2005 р.) Перу (2014 р.), Сальвадорі (2014 р.), США (2012 р.), Філіппінах (2002 р.) та Чилі (2003 р., 2009 р.). Також СДППКН присвячував такі доповіді становищу

окремих народів, що проживають у відвіданих країнах (доповіді 2010-2011 рр. щодо саамі за підсумками відвідань Норвегії, Фінляндії та Швеції, доповідь 2011 р. щодо канаків з о. Нова Каледонія, Франція тощо). У 2014 р. СДППКН надав унікальну за охопленням оглядову доповідь A/HRC/24/41/Add.3 щодо стану корінних народів Азії за підсумками свого візиту у Куала-Лумпур (Малайзія) та проведення там 18-19 березня 2013 р. консультацій із представниками корінних народів Бангладеш, В'єтнаму, Індії, Індонезії, Камбоджі, Мьянми, Непалу, Таїланду, Філіппін та Японії [33].

ЕМПКН був утворений резолюцією РПЛ № 6/36 від 14 грудня 2007 р. [64] та, на відміну від СДППКН, є структурою, яка не мала прямого аналогу в період діяльності КПЛ ООН, хоча фактично стала наступником Робочої групи з корінних народів. Цікаво що у резолюції № 6/36 РПЛ констатує, що він «повинен мати уявлення про діяльність з питань корінних народів, що проводиться іншими органами системи ООН». Саме тому ЕМПКН був створений як «допоміжний експертний механізм, що забезпечує РПЛ тематичної експертизою в області прав людини корінних народів»; ця експертиза має зосередженою «головним чином на дослідженнях і консультуванні на основі дослідницької діяльності», при чому «механізм може подавати до РПЛ пропозиції для цілей їх розгляду і схвалення в межах сфери його діяльності, встановленої РПЛ» та зобов'язаний щорічно подавати до РПЛ доповідь про свою роботу.

У п.п. 3, 4 резолюції РПЛ № 6/36 вказувалося, що ЕМПКН повинен складатися з п'яти незалежних експертів, відбір і призначення яких виробляються відповідно до процедури, встановленої у вищезазначених п.п. 39-53 додатку до резолюції РПЛ № 5/1; при цьому РПЛ настійно рекомендував, «щоб в процесі відбору та призначення РПЛ приділяла належну увагу експертам з числа корінних народів». Додатково у резолюції 6/36 пропонувалося СДПСГПЛОСКН та членам ПФПКН ООН брати участь в щорічній нараді ЕМПКН і «вносити в нього свій внесок, з тим щоб

експертний механізм міг нарощувати співпрацю і уникати дублювання з діяльністю Спеціального доповідача і Постійного форуму» [64].

У п.п. 6-8 резолюції РПЛ № 6/36 закріплювалося, що члени ЕМПКН повинні функціонувати в цій якості протягом одного трирічного терміну з можливістю продовження ще на один термін; та що в рамках свого мандата ЕМПКН повинен розробити свої власні методи роботи, при цьому спеціально додавалося, що сам ЕМПКН «не приймає ніяких резолюцій або рішень». Засідання ЕМПКН мали проводитися щорічно протягом трьох днів в перший рік і згодом протягом п'яти робочих днів; в ході сесій передбачалося проведення як відкритих, так і закритих засідань [64].

У п. 9 зазначеної резолюції РПЛ спеціально відзначалося, що щорічна нарада ЕМПКН має бути відкритою для участі в якості спостерігачів держав, механізмів, органів і спеціалізованих установ ООН, фондів і програм, міжурядових організацій, регіональних організацій і механізмів в області прав людини, національних правозахисних установ і інших відповідних національних органів, представників науки і експертів з питань корінних народів, неурядових організацій, що мають консультативний статус при ЕКОСОР ООН; нараду також має бути відкрито для неурядових організацій та організацій корінних народів, цілі і завдання яких відповідають духу, цілям і принципам Статуту ООН, на основі домовленостей, включаючи резолюцію 1996/31 ЕКОСОР від 25 липня 1996 р., і попередньої практики КПЛ на принципах прозорості та транспарентних процедур акредитації відповідно до правил процедури РПЛ, що дозволить забезпечити своєчасне інформування щодо участі та консультування з відповідними державами [64].

Як і у випадку СДПСГПЛОСКН все необхідне кадрове, технічне і фінансове сприяння для ефективного здійснення мандата ЕМПКН покладалося на Генерального секретаря і Верховного комісара ООН з прав людини. У наступному тематика досліджень ЕМПКН, їх хід, результати презентації дослідженні Раді, їх доопрацювання та запровадження у роботу

органів ООН відображалися у відповідних резолюціях РПЛ 2008-2016 рр. [88-95]. Це здійснені ЕМПКН дослідження:

- про отримані уроки та про завдання на шляху здійснення права корінних народів на освіту (2008-2009 рр.);
- з питання про корінні народи і право на участь в процесі прийняття рішень (2009-2011 рр.);
- присвячене ролі мов і культури в заохоченні та захисті прав і ідентичності корінних народів (2011-2012 рр.) [195];
- з питання про доступ до правосуддя в справі заохочення та захисту прав людини корінних народів (2012-2014 рр.);
- про заохочення і захист прав корінних народів в рамках діяльності щодо зменшення небезпеки лих, їх запобігання та заходів з підготовки до них (2013-2014 рр.) [135];
- про заохочення і захист прав корінних народів щодо їх культурної спадщини, в тому числі на основі їх участі в політичному і громадському житті (2014-2015 рр.) [136];
- про право на здоров'я і корінні народи, приділяючи особливу увагу дітям та молоді (2015-2016 рр.) [150].

В резолюції РПЛ № 12/13 від 1 жовтня 2009 р. вказувалося, що, оскільки доповіді ЕМПКН розглядатимуться РПЛ в ході її щорічних вересневих сесій, ЕМПКН «слід проводити свої майбутні щорічні сесії досить завчасно до цих сесій – за можливості, в червні» [89], як це й стало відбуватися у майбутньому. Резолюція РПЛ № 15/7 від 30 вересня 2010 р. підтримала закріплену на третій сесії ЕМПКН практику приділяти певний час для обговорення попередніх тематичних досліджень, доручених ЕМПКН, і запропонувала державам «брати участь в цих обговореннях і вносити в них свій вклад»; водночас РПЛ приписувалося вести з ЕМПКН «інтерактивний діалог» після представлення його доповіді «в рамках наявних ресурсів» [90]. Практика обговорення ЕМПКН попередніх тематичних досліджень стала остаточно закріпленою у резолюції РПЛ № 18/8 від 29 вересня 2011 р. [91].

У резолюціях РПЛ № 12/13 від 1 жовтня 2009 р. та № 15/7 від 30 вересня 2010 р. приписувалося обрати для членів ЕМПКН незбіжні строки повноважень, з огляду на необхідність забезпечення наступності в його роботі; тому двоє з п'яти членів механізму, обрані у 2011 р, обрані за жеребом Головою РПЛ, стали виконувати власні функції протягом двох а не трьох років [89]; [90]. Першими членами (експертами) ЕМПКН у 2008 р. було обрано Дж. Генріксена (Норвегія), Дж. Ласімбанг (Малайзія), Х. М. Молінтаса (Філіппіни), Х. К. М. Моралеса (Коста-Ріка) К. Одімба (ДР Конго); у 2011 р. Дж. Ласімбанг та Х. К. М. Моралес були переобрані, до складу ЕМПКН було дообрано В. Бамбанзе (Бурунді), У. Літлчайлда (Канада) та А. Чухман (Росія).

У 2012 р. замість В. Бамбанзе за квотою країн Африки було обрано Д. Тітуса (ПАР), у 2013 р. на місце А. Чухман та Х. К. М. Моралеса до ЕМПКН за квотою пострадянських держав та країн Латинської Америки було обрано А. Детервіля (Сент-Люсія) та А. Цикарева (Росія). У 2013 р. У. Літлчайлда було переобране та на місце Дж. Ласімбанг за квотою країн Азії було обрано Е. Мансаягана (Філіппіни), у 2014 р. на місце Д. Тітуса було обрано А. К. Баруме (ДР Конго), у 2016 р. на місце А. Детервіля було обрано Е. М. Ямаду (Бразилія), а А. Цикарева було переобране [65].

Резолюція РПЛ № 9/7 від 24 вересня 2008 р. передбачала можливість отримання ЕМПКН необхідної інформації з максимально широкого кола джерел [88]. Резолюція РПЛ № 27/13 від 25 вересня 2014 р. містила заклик до держав ООН «і далі брати участь в обговореннях» ЕМПКН «і вносити в них свій вклад, в тому числі із залученням їх національних спеціалізованих органів і установ» [94]. Варто вказати на резолюції РПЛ № 18/8 від 29 вересня 2011 р., № 21/24 від 28 вересня 2012 р. та № 24/10 від 26 вересня 2013 р. у яких ЕМПКН був залучений до проведення Всесвітньої конференції з корінних народів ООН 2014 р. шляхом участі у «виробленню порядку проведення цієї наради, включаючи питання про участь корінних народів» [91], надання технічної і фінансової допомоги підготовчому процесу,

застосування досліджень і рекомендацій ЕМПКН при розробці порядку денного [92]; [93].

Резолюція РПЛ № 18/8 від 29 вересня 2011 р. запропонувала ЕМПКН провести за сприяння УВКПЛ «обстеження на основі запитальника з метою з'ясування точок зору держав щодо найкращої практики застосування можливих відповідних заходів і стратегій здійснення для досягнення цілей ДПКН», процес відповідної щорічної роботи ЕМПКН, який став складовою її повноважень був відображений у наступних резолюціях РПЛ № 21/24 від 28 вересня 2012 р. [92], № 24/10 від 26 вересня 2013 р. [93], № 27/13 від 25 вересня 2014 р. [94] та № 30/4 від 1 жовтня 2015 р. [95]. Ці процеси були відображені й у резолюції ГА ООН від 22 вересня 2014 р. № 69/2, яка запропонувала РПЛ переглянути, беручи до уваги думки корінних народів, мандати своїх існуючих механізмів, зокрема ЕМПКН, «з метою зміни та вдосконалення методів його роботи, з тим щоб він міг ефективніше сприяти дотриманню Декларації, в тому числі шляхом надання державам-членам кращої допомоги у відстеженні і оцінці ходу здійснення Декларації і якнайшвидшого досягнення її цілей» [127].

Це призвело до схвалення резолюція РПЛ № 30/11 від 1 жовтня 2015 р. «Огляд мандата ЕМПКН» [173], у якій УВКПЛ ООН пропонувалося скликати дводенну експертну робочу нараду, відкриту для участі держав, представників корінних народів та інших зацікавлених сторін, в тому числі шляхом направлення письмових матеріалів, не пізніше травня 2016 р., для проведення огляду мандата ЕМПКН і підготовки рекомендацій щодо того, яким чином він може більш ефективно заохочувати дотримання ДПКН відповідно до приписів резолюції № 69/2. За підсумками наради УВКПЛ ООН приписувалося опрацювати доповідь; держави ООН резолюцією № 30/11 були закликані «розглянути, там, де це доцільно, можливість проведення в рамках цього процесу консультацій з корінними народами на національному рівні» [173].

З аналізу Доповіді ЕМПКН А/НRC/30/52 про роботу його восьмий сесії (Женева, 20-24 липня 2015 р.) можна побачити ті практичні питання, які розглядаються ЕМПКН як важливі; це посилення його участі у перегляді власного мандату, інституціоналізація повноваження ЕМПКН надавати кожні два роки доповідь до ГА ООН, залучення ЕМПКН у «поточних ініціативах» РПЛ, посилення забезпечення ЕМПКН «додатковими людськими і фінансовими ресурсами, порівнянними з його новим мандатом, в тому числі для міжсесійної діяльності». Також можна побачити, що ЕМПКН пропонує РПЛ обрати один з варіантів тем досліджень [159].

Вказана доповідь А/НRC/30/52 серед іншого містить пропозиції ЕМПКН щодо удосконалення власного мандату, зокрема, такі:

- ЕМПКН має залишитися допоміжним органом РПЛ і зберегти елементи нинішнього мандата, включаючи надання тематичних досліджень;

- ЕМПКН повинен відігравати більш активну роль в плані сприяння здійсненню ДПКН на національному та міжнародному рівнях, що «повинно включати в себе надання підтримки країнам у підготовці національних стратегій для здійснення Декларації і взаємодію з приватним сектором з метою подолання перешкод, що заважають її реалізації»;

- ЕМПКН має відігравати більш важливу роль у сприянні налагодження діалогу між державами і корінними народами для обговорення питань, що становлять взаємний інтерес, включаючи в себе співпрацю з регіональними організаціями та національними правозахисними установами;

- ЕМПКН повинен активніше взаємодіяти з універсальним періодичним оглядом, спеціальними процедурами та правозахисними договірними органами, шляхом допомоги державам у виконанні рекомендацій, щодо корінних народів, наданих цими механізмами, та через «виконання функцій посередника між корінними народами та правозахисною системою ООН»;

- ЕМПКН має «продовжувати збирати і поширювати інформацію про передовий досвід в справі здійснення ДПКН і давати загальні зауваження щодо її положень» [159].

Цікаво, що РПЛ застосовує й інші форми експертної оцінки ситуації з корінними народами, крім ЕМПКН. Про це свідчить п. 8 резолюції РПЛ № 15/7 від 30 вересня 2010 р. у якій передбачено проведення на 18-й сесії РПЛ «протягом половини дня» та «в рамках наявних ресурсів» «засідання дискусійної групи, присвячене ролі мов і культури в заохоченні та захисті благополуччя і ідентичності корінних народів» [90]. Пізніше, у п. 14 резолюції РПЛ № 18/8 від 29 вересня 2011 р. «засідання дискусійної групи тривалістю півдня, присвячене правам корінних народів», приписується «проводити на щорічній основі і в рамках наявних ресурсів», зокрема на 21-й сесії РПЛ присвятити його питанню про доступ корінних народів до правосуддя [91]. Відповідно до п. 9 резолюції РПЛ № 27/13 від 25 вересня 2014 р. на 30-й сесії РПЛ «протягом половини робочого дня» мало відбутися «обговорення в рамках Експертної групи» щодо «виконання рішень Всесвітньої конференції з корінних народів, що відбулася в Алте (Норвегія), і їх значення для досягнення цілей ДПКН» [94].

Цікаво, що інший орган ООН з питань корінних народів, а саме ПФПКН ООН після схвалення ДПКН не отримав істотного інституційного розвитку. Хоча ще у резолюції ГА ООН № 59/174 від 20 грудня 2004 р. заснування ПФПКН відзначалося, як досягнення МДПКН та згадувалася «всеосяжна програма роботи, яку ПФПКН здійснює в інтересах корінних народів в галузях культури, освіти, навколишнього середовища, охорони здоров'я, прав людини і соціального та економічного розвитку» [185].

ПФПКН був заснований відповідно до резолюції № 2000/22 ЕКОСОР від 28 липня 2000 р., в якій Форуму були надані повноваження обговорювати питання корінних народів в рамках мандата Ради в тому, що стосується економічного і соціального розвитку, культури, навколишнього середовища, освіти, охорони здоров'я і прав людини. ПФПКН отримав мандат щодо:

- надання системі ООН через ЕКОСОР консультації та рекомендації експертів з питань корінних народів;

- підвищення рівня інформованості та сприяти інтеграції та координації відповідних заходів в рамках системи ООН;
- підготовки та поширення інформації щодо корінних народів [59].

До складу ПФПКН входять 16 незалежних експертів, що діють як самостійні особи, які виконують свої членські функції протягом трирічного терміну і можуть бути переобрані або знову призначені ще на один термін. Вісім членів ПФПКН висувуються урядами, і вісім – безпосередньо організаціями корінних народів. Члени ПФПКН, які висувуються урядами, обираються ЕКОСОР на основі п'яти регіональних груп держав, на які зазвичай підрозділяються члени ООН (Африка; Азія; Східна Європа; Латинська Америка і Карибський басейн; Західна Європа та інші держави). Але ті з членів, які висувуються організаціями корінних народів, призначаються Головою ЕКОСОР і представляють «сім соціально-культурних регіонів, які покликані забезпечити широку представленість корінних народів світу...: Африка; Азія; Центральна і Південна Америка і Карибський басейн; Арктика; Східна Європа, РФ, Середня Азія і Закавказзя; Північна Америка; Тихоокеанський регіон» [213].

Члени ПФПКН виконують свої функції, перебуваючи в статусі незалежних «експертів ООН на завданні» і отримують функціональні привілеї та імунітет відповідно до Конвенції 1946 р. про привілеї та імунітети ООН, та не отримують винагороди за свою роботу, виконувану від імені ПФПКН. Задля «обговорення якомога ширшого спектра питань і максимально ефективного використання досвіду окремих членів» ПФПКН у його діяльності запроваджено принцип «системи портфелів» (англ. «portfolio system») [213]. За цим принципом члени ПФПКН висловлюють побажання щодо питань, які вони хотіли б включити в свої індивідуальні портфелі. Ці питання мають входити до одної з шістьох основних областей мандата ПФПКН: економічний і соціальний розвиток, культура, навколишнє середовище, освіта, охорона здоров'я та права людини, а також «додаткові пункти, запропоновані членами». Серед таких інших питань, які у

2002-2015 рр. були включені до складу портфелів, були наступні: здійснення правосуддя, житло, положення дітей та молоді, гендерні питання та положення жінок, статистичні дані тощо [213].

Секретаріат ПФПКН був створений ГА ООН у 2002 р і почав свою роботу в лютому 2003 р., він базується в штаб-квартирі ООН в Нью-Йорку, при Відділі соціальної політики та розвитку Департаменту ООН з економічних і соціальних питань. Серед іншого Секретаріат здійснює функцію джерела інформації та координаційного центру діяльності в підтримку повноважень ПФПКН та «поточних питань, що стосуються корінних народів». Секретаріат збирає і поширює доповіді установ ООН про хід здійснення рекомендацій ПФПКН, які вивчаються і використовуються членами ПФПКН. Секретаріат також готує власну доповідь ПФПКН (як правило – щорічно в березні), в якій розглядаються поточні події, що підпадають під мандат ПФПКН, а також першочергові теми ПФПКН [213].

Також Секретаріат сприяє безперервному обміну інформацією як серед самих членів, так і між ПФПКН і громадськістю; цей інформаційний обмін підтримується у вигляді відповідей на питання з боку громадськості, ведення інтернет-сторінки ПФПКН, а також публікації щоквартального бюлетеня та інших тиражованих інформаційних матеріалів [151]. Секретаріат також пропагує питання корінних народів за допомогою своєї активної участі в роботі Міжорганізаційної групи підтримки ООН з питань корінних народів, а також шляхом скликання Міждепартаментської цільової групи при Департаменті з економічних і соціальних питань ООН [213].

Варто згадати про ст. 42 ДПКН, за якою «ООН, її органи, включаючи ПФПКН і спеціалізовані установи, у тому числі на державному рівні, держава сприяють дотриманню та повному застосуванню положень цієї Декларації та приймають наступні заходи для ефективного застосування цієї Декларації» [265]. Спеціальне згадування ПФПКН у ДПКН розглядається органами ООН як «нові функції ПФПКН в рамках його загального правозахисного мандату» та стало підставою проведення ініційованої

ПФПКН наради міжнародної групи експертів «для більш докладного розгляду питання про шляхи виконання ПФПКН його нового мандата» відповідно до рішення ЕКОСОР 2008/249 [161].

Втім, варто вказати на резолюції ГА ООН № 66/142 від 19 грудня 2011 р. та № 67/153 від 20 грудня 2012 р., у яких було відображено підготовку та проведення 17 травня 2012 р. на одинадцятій сесії ПФПКН ООН заходу високого рівня, присвяченого п'ятій річниці прийняття ДПКН, за участю держав-членів і представників організацій корінних народів та в рамках підготовки до Всесвітньої конференції з корінних народів 2014 р. [177]; [178]. У п. 19 резолюції РПЛ № 24/10 від 26 вересня 2013 р. віталось дослідження з питання про становище інвалідів з числа корінних народів, представлене ПФПКН на його дванадцятій сесії [93]; здебільшого ж ПФПКН згадується у актах РПЛ та ГА ООН у контексті зміцнення міжінституційної взаємодії структур ООН з питань корінних народів.

Варто вказати на роль ПФПКН у скликанні нарад міжнародної групи експертів; крім вищенаведеної наради з питань мандату самого ПФПКН, важливе значення набула ініційована ПФПКН нарада 12-14 січня 2010 р. на виконання рішення ЕКОСОР 2009/253 за темою «Корінні народи: розвиток зі збереженням культури і самобутності: статті 3 і 32 ДПКН». Для її проведення було запрошено незалежних експертів сімох географічних регіонів ООН; на нараді були присутні спостерігачі від різних департаментів, установ, фондів і програм системи ООН, спостерігачі від інших міжурядових організацій, неурядових організацій та держав-членів. Висновки і рекомендації учасники наради затвердили консенсусом 14 січня 2010 р. [102].

Слід вказати й на роль Міжорганізаційної групи підтримки з питань корінних народів, до складу якої входять члени персоналу кількох установ ООН. Ця група була створена з метою надання підтримки та сприяння повноважень ПФПКН «в цілому в рамках системи ООН». Вона допомагає системі ООН аналізувати винесені ПФПКН рекомендації з метою вироблення комплексних і скоординованих дій у відповідь. Раз на рік Група проводить

триденне засідання (як правило – у вересні) для «обговорення конкретних проблем, що стоять перед установами, розгляду недоробок в системі, вироблення спільних заяв і документів, а також для надання щорічної доповіді ПФПКН». Головою групи щороку призначається на ротаційній основі черговий представник одної з установ ООН, який користується широкою підтримкою Секретаріату ПФПКН, членами групи є 24 міжнародних організації, ті, що входять до системи ООН, так і інші [213]. Роль групи відзначено у ст. 4 резолюції ГА ООН № 59/174 від 20 грудня 2004 р. та ст. 31 резолюції ГА ООН від 22 вересня 2014 р. № 69/2 [127].

Якщо у резолюціях № 9/7 від 24 вересня 2008 р. та № 12/13 від 1 жовтня 2009 р. РПЛ просить СДПСГПЛОСКН, ПФПКН та ЕМПКН «продовжувати вирішувати свої завдання на основі координації» [88]; [89], то у наступних резолюціях РПЛ 2010-2015 рр. відповідні тристоронні співробітництво і координація вже вітаються як наявні [90]; [91]; [92]; [93]. До цього у резолюціях РПЛ № 27/13 від 25 вересня 2014 р. й № 30/4 від 1 жовтня 2015 р. додається пропозиція цим трьом структурам «продовжити роботу в тісній співпраці з усіма механізмами РПЛ в рамках їх відповідних мандатів» [94].

У резолюції ГА ООН № 68/149 від 18 грудня 2013 р. СДПКН, ЕМПКН та ПФПКН називаються «трьома механізмам ООН, які займаються проблемами корінних народів» [179], а у резолюції ГА ООН від 22 вересня 2014 р. № 69/2 формування ПФПКН, створення ЕМПКН та заснування мандату СДПКН характеризуються як «побудова міжнародних рамок для сприяння реалізації прав і прагнень корінних народів світу» [127].

Серед іншого цікавою вбачається діяльність ПФПКН з опрацювання проблеми факультативного протоколу до ДПКН відповідно до п. 109 рішення форуму E/2012/43 на його одинадцятої сесії 2012 р., відображена серед іншого у записці секретаріату ПФПКН E/C.19/2014/7 на його 13-й сесії 2014 р. Опрацьовуючи цю проблему, члени ПФПКН особливу увагу приділяють «питанню про можливе створення добровільного механізму, який використовувався б для розгляду на міжнародному рівні скарг, зокрема, що

стосуються домагань на землі, території і ресурси корінних народів і порушень їх відповідних прав на рівні країн». Такий механізм, на думку представників ПФПКН, «повинен забезпечити розвиток неофіційного і добровільного процесу або методів врегулювання розбіжностей для зацікавлених сторін в дусі співробітництва з метою досягнення взаємоприйняттого рішення» та «передбачати використання як процедури направлення повідомлень, так і проведення розслідувань», «здійснювати контроль і проводити експертизи з питань, пов'язаних з усталеними принципами і розробкою норм» [194].

На думку авторів документу E/C.19/2014/7 такий комітет чи інший механізм повинен включати в свій склад групу незалежних експертів за міжнародними нормами в галузі прав людини, які мають солідні знання і вміння, кваліфікацією, освіту та досвід в сфері культури корінних народів, володіння доведеною компетенцією в предметних областях ДПКН. При цьому дію механізму «повинно бути обмежено положеннями Декларації і тими конфліктами або спірними питаннями, які мають безпосереднє відношення до земель, територій і ресурсів» [194]. Можна побачити, що такий підхід ПФПКН до подальшого розвитку системи стандартів ООН у сфері корінних народів певною мірою відрізняється від заходів та мандату таких структур РПЛ ООН, як ЕМПКН та СДППКН, та водночас у певних аспектах дублює їх діяльність.

Також слід розглянути сучасну діяльність ФДВКН, утвореного, як зазначалося вище, резолюцією № 40/131 від 13 грудня 1985 р. Ця структура ООН в 2015 р. відзначила свою тридцяті річницю; за роки свого існування ФДВКН забезпечив участь більше 2000 представників корінних народів в засіданнях структур ООН [159]. Резолюцією ГА ООН № 60/142 від 16 грудня 2005 р. підтверджувалися норми її резолюцій 40/131 від 13 грудня 1985 р., № 52/108 від 12 грудня 1997 р. та № 56/140 від 19 грудня 2001 р. щодо ФДВКН за якими «представники громад і організацій корінних народів будуть і надалі отримувати фінансову допомогу, яка надається, відповідно до

його мандату, ФДВКН з метою сприяння їх участі в роботі ПФПКН, робочої групи КПЛ, якій доручено розробити проект ДПКН, і Робочої групи з корінних народів Підкомісії із заохочення і захисту прав людини» [133]. У зв'язку із утворенням ЕМКПН за пропозицією РПЛ, втілений у її резолюції № 9/7 від 24 вересня 2008 р. [88], ГА ООН резолюцією 63/161 від 18 грудня 2008 р. постановила «скорегувати мандат ФДВКН з метою сприяння участі представників організацій корінних народів в роботі ЕМПКН» [98]. У резолюції РПЛ № 12/13 від 1 жовтня 2009 р. УВКПЛ пропонувалося «підготувати ґрунтовний документ, що характеризує практичні наслідки будь-якої зміни мандата ФДВКН, зокрема в разі його розширення, нинішні методи роботи і ресурси Фонду, і представити його Раді» [89].

Підсумком такої доповіді УВКПЛ стала пропозиція РПЛ ГА ООН «затвердити розширення мандата ФДВКН, з тим, щоб його можна було б також використовувати для того, щоб допомогти представникам корінних громад і організацій корінних народів, присутнім на сесіях РПЛ та правозахисних договірних органів на основі різноманітного і оновленого участі і згідно з відповідними правилами та приписами, включаючи резолюцію 1996/31 ЕКОСОР від 25 липня 1996 р.», закріплені у резолюції Ради № 15/7 від 30 вересня 2010 р. [90]. Це було закріплено в резолюції ГА ООН № 65/198 від 21 грудня 2010 р., яка, серед іншого, у ст. 4 підкреслила різницю між ФДВКН і Цільовим Фондом для Другого МДКНС (англ. «Trust Fund for the Second International Decade of the World's Indigenous People») [99], та було підтверджено у резолюції ГА ООН № 66/142 від 19 грудня 2011 р. [177]. Пізніше резолюцією ГА ООН № 66/296 від 17 вересня 2012 р. було додатково розширено мандат ФДВКН, з тим щоб він, «діючи на основі справедливості, міг допомогти представникам корінних народів і їх організацій, інститутів і громад взяти участь у Всесвітній конференції, в тому числі в підготовчому процесі, згідно з відповідними правилами і положенням» [126], цей припис був підтвердженим у резолюціях ГА ООН № 67/153 від 20 грудня 2012 р. [178] та № 68/149 від 18 грудня 2013 р. [179].

Резолюцією РПЛ № 24/10 від 26 вересня 2013 р. ГА ООН було запропоновано змінити назву «Фонд добровільних внесків ООН для корінного населення» на «Фонд добровільних внесків ООН в інтересах корінних народів» [93]; за підсумками розгляду пропозиції у ст. 10 резолюції ГА ООН № 68/149 від 18 грудня 2013 р. ФДВКН було змінено на «Фонд добровільних внесків ООН для корінних народів» [179]. Резолюція ГА ООН № 70/232 від 23 грудня 2015 р. розширила мандат ФДВКН, з тим «щоб він міг надавати допомогу представникам організацій та інститутів корінних народів в участі в консультативному процесі, що стосується процедурних та інституційних заходів щодо забезпечення участі представників та інституцій корінних народів в засіданнях відповідних органів ООН по зачіпають їх питань під час 70-ої та 71-ої сесій ГА ООН [181].

Цільовий Фонд для Другого МДКНС, як окрема від ФДВНК структура, після завершення Другого МДКНС став йменуватися в актах ООН як «Цільовий Фонд корінних народів» (англ. «Trust Fund on Indigenous Issues»), про що свідчить зміст ст. 38 резолюції ГА ООН від 22 вересня 2014 р. № 69/2 [127] й ст. 7 резолюції ГА ООН № 70/232 від 23 грудня 2015 р. [95]. Цей фонд є доволі активною структурою, так, з 2006 по 2008 рік Цільовий Фонд виділив субсидії на 58 проектів; у основному ці проекти здійснювалися в таких областях, як соціально-економічний розвиток і права людини (60 % проектів) [234]. У ст. 38 резолюції ГА ООН № 69/2 також згадувалася діяльність Партнерства з корінних народів (далі – ПКН) ООН (англ. «United Nations Indigenous Peoples' Partnership») [127] та Фонду сприяння корінним народам («Indigenous Peoples Assistance Facility»), як структури, утвореної для підтримки організацій корінних народів під егідою Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку ООН [101].

Додамо, що ПКН було ініційоване під час 10-ї сесії ПФПКН у травні 2011 р. як цільовий фонд за участю багатьох донорів з метою підтримки програм ООН з питань корінних народів на національному рівні у співробітництві із такими народами. Бюро керуючих ПКН уперше зібралося

20 липня 2011 р. та схвалило керівні пріоритети ПКН: перегляд законодавства та реформування, доступ до правосуддя та посилення традиційного права та правосуддя корінних народів, доступ до земель та «споконвічних територій», вплив на корінні народи видобувної промисловості, право на освіту та здоров'я, права корінних жінок, дітей та молоді. ПКН серед іншого є визнаним партнером МОП, УВКПЛ, Дитячого фонду ООН та Програми розвитку ООН [212]. Підтримка діяльності ПКН міститься у нормах резолюцій ГА ООН № 68/149 від 18 грудня 2013 р. [179] та № 70/232 від 23 грудня 2015 р. [181], резолюцій РПЛ № 18/8 від 29 вересня 2011 р. [91], № 24/10 від 26 вересня 2013 р. [93], № 27/13 від 25 вересня 2014 р. [94] та № 30/4 від 1 жовтня 2015 р. [95].

Варто вказати, що фінансування заходів з виконання актів ООН щодо діяльності вищенаведених структур та реалізації їх мандату здійснюється з бюджету ООН. Так, за офіційними відомостями РПЛ, на виконання заходів, передбачених резолюцією РПЛ № 15/7 від 30 вересня 2010 р. «Права людини та корінні народи» [90] було витрачено 40200 доларів США з бюджету ООН; на заходи, передбачені резолюцією № 18/8 від 29 вересня 2011 р. [91] – 116800 доларів США; на заходи, відображені у резолюції № 21/24 від 28 вересня 2012 р. [92] – 21000 доларів США; на заходи щодо резолюції № 24/10 від 26 вересня 2013 р. [93] – 34900 доларів США; на заходи, передбачені резолюцією № 27/13 від 25 вересня 2014 р. [94] – 36100 доларів США; на заходи, відображені у резолюції № 30/4 від 1 жовтня 2015 р. [95] – 48000 доларів США [212].

Висновки до розділу 3

Аналіз шляхів розвитку, нормативного забезпечення та організаційних форм механізмів ООН з питань корінних народів дозволяє констатувати наступне. Увага до відповідної проблематики виникла у експертних

документах КПЛ ООН на початку 70-х рр. XX ст., а станом на початок 80-х рр. XX ст. невирішеність цієї проблематики у міжнародному праві та на рівні ООН стала очевидною – завдяки позиції представників корінних народів, як залучених у експертну систему ООН, так і тих, що відвідували заходи КПЛ ООН. Утворення у 1982 р. під егідою КПЛ Робочої групи з питань корінного населення із можливістю залучення до її роботи представників корінних народів та їх організацій зробило питання корінних народів невід’ємною складовою порядку денного органів ООН.

Утворення у 1985 р. ФДВКН, якій мав сприяти залученню представників корінних народів у роботу окремих механізмів та органів ООН та протягом 30 років функціонування мав поступове розширення відповідного мандату, призвело до практичної потреби ідентифікації спільноти як корінного народу. Здійснення такої ідентифікації шляхом мовчазної згоди як механізмів ООН, так і представників інших корінних народів світу, призвело до формування критеріїв визнання певної спільноти як корінного народу та водночас – до чіткого розуміння на рівні ООН неможливості утворення абстрактного всеохоплюючого визначення корінного народу у міжнародному праві.

Визнання у 1985-1988 р. на рівні Робочої групи з питань корінного населення потреби у опрацюванні зводу колективних та індивідуальних прав корінних народів призвело до початку роботи над проектом Декларації прав корінних народів. Цей процес мав еволюційний характер та призвів до утворення в 1995 р. Робочої групи КПЛ з розробки проекту Декларації, із широким залученням в діяльність групи організацій корінних народів світу. Проголошення ООН 1993 р. Міжнародним роком корінних народів світу та наступне проголошення Першого та Другого МДКНС призвело до програмування зусиль ООН у розбудові механізмів захисту прав корінних народів, опрацювання тексту Декларації про права корінних народів та її наступної імплементації.

Схваленню в 2007 р. ДПКН резолюцією ГА ООН сприяло утворення у 2006 р. РПЛ ООН та викликана цим потреба завершення процесів, які відбувалися під егідою КПЛ ООН. Затвердженню тексту ДПКН передували інтенсивний політичний діалог між країнами, що підтримували цей акт, державами, що чинили спротив його схваленню, та організаціями корінних народів світу. Після 2007 р. сформувалася унікальна процедура визнання ДПКН тими державами, що голосували проти цього документу або утрималися під час голосування 13 вересня 2007 р. Становлення цієї процедури та її дотримання низкою країн свідчить про особливе правове, політичне та моральне значення ДПКН, визнане серед іншого у наступних рішеннях конвенційних органів ООН з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини та у експертних документах ООН.

Сприйняття норм ДПКН як кодифікації звичаєвих норм міжнародного права щодо прав корінних народів або/та як відображення імперативних норм міжнародного права стає все більш поширеним у міжнародних доктрині та практиці. На розвиток приписів ДПКН з 2010 р. ГА ООН, за пропозицією її Третього комітету, щорічно схвалює резолюції, присвячені правам корінних народів, із повторенням в цих актах низки тез, які щорічно доповнюються новими приписами. Важливою віхою у імплементації норм ДПКН стало пленарне засідання високого рівня ГА ООН «Всесвітня конференція з корінних народів» у вересні 2014 р. із залученням корінних народів світу.

Трьома основними механізмами ООН, які займаються проблемами корінних народів, є ПФПКН, що діє під егідою ЕКОСОР ООН, та підзвітні РПЛ ООН ЕМПКН та СДППКН. Усі ці органи мають як контролюючі так і експертні функції; вони позбавлені нормотворчих повноважень, тому вплив на схвалення відповідних резолюцій ООН здійснюється ними насамперед шляхом подання відповідних доповідей. Дублювання повноважень зазначених органів спостерігається насамперед у сфері їх експертно-аналітичної роботи, але рівень взаємної координації їх діяльності є

задовільним. Ці механізми діють в межах загальних організаційних та правових вимог до експертів та персоналу ООН; основним документом, що створює матеріальне підґрунтя їх діяльності, є ДПКН. Делегування експертів здійснюється із дотриманням рівного географічного представництва та забезпеченням пріоритету для представників корінних народів.

Розділ 4

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ООН ЩОДО КОРИННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ

4.1. Відображення проблеми корінних народів України у документах та практиці ООН й у пов'язаних з ними міжнародних актах

Питання залучення України та корінних народів України у процеси ООН із опрацювання міжнародних стандартів прав корінних народів, неможливе за визначенням у радянський тоталітарний період, стало актуальним після 1991 р. Втім, позиція українських дипломатів в ООН не істотно відрізнялася від попередньої радянської та тогочасної російської. Д. М. Киценко наводить виступи офіційного представника України у Підкомісії з захисту прав меншин КПЛ, який у 1993 р. заважував, що «значення термінів «корінний народ» та «корінна громада чи нація» залишається відкритим питанням», й вимагав на встановлення «універсальної дефініції». Пізніш представник України у КПЛ ООН вказував, що «жодне з існуючих національних визначень чи дефініцій корінних народів у міжнародних документах не може застосовуватись як універсальне» та що «дуже важливо класифікувати етнічні групи, щоб полегшити проведення національної політики захисту меншин та корінних народів» [275, с. 12, 13].

Але прагнення корінних народів України до участі у глобальних процесів визначення змісту їх прав та розроблення механізмів їх захисту, в умовах демократичного державного ладу, не отримувало й у той період фактичного спротиву з боку уряду України, як мінімум – на міжнародній арені. Так, рішенням ЕКОСОР 1995/317 у 1995 р. було затверджено списки організацій корінних народів («organizations of indigenous people»), що не мають консультативного статусу при ЕКОСОР для сприяння їх подальшої участі у Робочій групі з проекту ДПКН. Зокрема, 25 листопада 1995 р. ЕКОСОР було затверджено лист з 44-х організацій корінних народів Австралії, Канади, Нової Зеландії, Норвегії, Перу, США, Чилі, а 2 листопада

1995 р. – перелік з іще 34-х організацій корінних народів Аргентини, Болівії, Бразилії, Венесуели, Гватемали, Італії, Кенії, Марокко, Непалу, Панами, Росії, Руанди, Сальвадору, США, Танзанії, України, Філіппін, Фінляндії, Франції та Японії. У другому переліку серед організацій корінних народів було названо МКТН (Україна) («Mejlis of Crimean Tatar People (Ukraine)») [9].

Варто додати, що, як вже відзначалося, процедура допуску організацій корінних народів до цієї Робочої групи ООН була більш вимогливою, порівняно з допуском таких організацій до Робочої групи з корінного населення та вимагала на обов'язкове попереднє узгодження органами ООН кандидатури організації корінного народу із урядом держави реєстрації та знаходження цієї організації, згідно з п. 5 резолюції ЕКОСОР 1995/32 від 25 липня 1995 р. [60].

Тому згадка про МКТН у рішенні ЕКОСОР 1995/317 була б неможливою без попередньо отриманої ООН згоди на це з боку уряду України. Мабуть саме тому Брайан Г. Уільямс у монографії 2001 р. щодо подій того часу зазначав, що «кримськотатарська спільнота, зацікавлена у правах, гарантованих Конвенцією № 169» вимагала на відповідний статус, та «у відповідь на вимоги українська держава визнала кримських татар корінним народом». Цікаво, що Б. Г. Уільямс вказує на діяльність в ООН не МКТН у цілому, а Фонду дослідження та підтримки корінних народів Криму (далі – ФДПКНК) як «кримськотатарської організації, яку очолював член МКТН Надір Бекіров [223, р. 445]. Подібну позицію обіймають інші західні автори, такі як Б. Боурінг [3].

Вимоги кримських татар та кримських караїмів (караїв) щодо визнання себе корінними народами у міжнародно-правовому форматі, детально відображені та документовані у дослідженнях Б. В. Бабіна [243, с. 140-160], але найцікавішим є вимір реалізації таких вимог у діяльності ООН, її установ та організацій під її егідою. На офіційному сайті Департаменту Секретаріату ООН у економічних та соціальних справах можна знати відомості про чотири організації корінних народів з України, які реєструвалися для участі у

заходах ООН та надсилали на них власних представників; це МКТН [120], ФДПКНК [106], Організація кримськотатарських старійшин «Намус» («Згода») [125] та Всеукраїнська асоціація кримських караїмів («All Ukrainian Association of Crimean Karays») [5]. Цим органом ООН констатовано участь МКТН у сесіях ПФПКН ООН – з 8-ї по 12-ту, ФДПКНК – з 7-ї по 13-ту, участі організації караїмів у 6-й та 13-й сесіях ПФПКН ООН.

За спогадами Н. Бекірова, члена МКТН та голови ФДПКНК у ті роки, у 1994 р. він побував на 11-й сесії Робочої групи з питань корінного населення та що крім нього в засіданнях групи «брали участь інші кримські татари і представники караїмів і кримчаків» [294, с. 1]. Слід додати, що ФДПКНК брав участь у діяльності не тільки робочих груп та ПФКН, але й УВКПЛ ООН, Програми розвитку ООН, МОП та отримував у той період міжнародну допомогу для дослідження стану етнічних груп Криму [71]. У той період ФДПКНК надавалися альтернативні звіти щодо дотримання етнічних прав у Криму до конвенційних органів [3], до робочих груп КПЛ [70] та до Всесвітньої організації інтелектуальної власності [131].

Цікаво додати, що ФДПКНК, який прагнув отримати консультативний статус при ЕКОСОР, у 2008 р. отримав відмову завдяки спільній позиції зовнішньополітичних міністерств Росії та України, за якою цей фонд був «помічений за екстремістською та націоналістичною діяльністю» [334]. У цілому можна констатувати, що МКТН до 2014 р. обіймав стриманішу позицію ніж ФДПКНК, що можна пояснити й відмежуванням керівництва ФДПКНК від МКТН, яке тоді відбулося. Це можна побачити й у порівнянні виступу представника ФДПКНК на сесії ПФПКН 2012 р., з вимогою щодо уряду України приєднатися до ДПКН та визнати права корінних народів України на землі традиційного проживання, із закликом до РПЛ ООН припинити членство України у Раді через систематичні порушення нею прав корінних народів [211], – та вкрай поміркованих тез представників МКТН, що брали участь у сесії ПФПКН 2013 р. за фактичного сприяння дипломатичних представників України. На цій сесії ПФПКН представниця

кримських караїмів Н. Кропотова заявляла про те, що історичні пам'ятники караїмів в Україні, кладовище «Балта Тіймез» та місто Джуфт-Кале, «експлуатуються державою без урахування думки самого народу, і що караїмський народ повністю усунений від контролю над своїми національними святинами» [331, с. 3].

Б. В. Бабін та Е. Х. Топалова констатують участь «представників окремих етнічних груп України, зокрема та насамперед – кримських татар, у міжнародних правових форумах щодо проблематики корінних народів, починаючи з 1994 р.». Виходячи з цього, вони вказують, що «визнання міжнародним співтовариством прав зазначених етнічних груп України на участь у вирішенні проблеми корінних народів світу не можна вважати визнанням відповідного статусу цих етнічних груп як корінних народів де-юре, але воно може, з певними застереженнями, розглядатися як їх сприйняття корінними народами де-факто» [244, с. 18]; [337], з чим можна погодитися лише частково, зважаючи на наявність вищенаведеного рішення ЕКОСОР 1995 р. щодо МКТН в умовах отримання попередньої формальної згоди України на визнання МКТН у якості організації корінного народу.

Початок російської агресії, неправомірні окупація та анексія Криму змусили Україну вжити міжнародне значущих кроків із роз'яснення власної позиції з питань корінних народів та ДПКН. Заявою Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави від 20 березня 2014 р. № 1140-VII Україна гарантувала збереження та розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності кримськотатарського народу як корінного народу, гарантувала захист та реалізацію невід'ємного права на самовизначення кримськотатарського народу у складі суверенної і незалежної Української Держави, визнала МКТН, як виконавчий орган Курултаю кримськотатарського народу, та сам Курултай – як вищий представницький орган кримськотатарського народу, заявила про свою підтримку ДПКН [313].

Після цього з ініціативи України на засіданні Ради Безпеки ООН 1 квітня 2014 р. виступив духовний лідер кримськотатарського народу Мустафа Джемільєв із гострою критикою політики України та Росії щодо кримськотатарського народу в 1991-2014 рр. [336]. Як відзначають вітчизняні експерти, 22 травня 2014 р., у передостанній день засідання 13-ї сесії ПФКН, українська делегація зробила офіційну заяву від імені уряду України, у якій Україна просила вважати її державою, що офіційно підтримала ДПКН; Постійним представництвом України при ООН упродовж цієї сесії додатково було організовано захід щодо висвітлення проблем кримськотатарського народу в Криму [244, с. 12, 16]; [337]. Тому, на думку Б. В. Бабіна, Україна в 2014 р. дотрималася практики, що склалася з питань приєднання держав до ДПКН [244, с. 19]; [14, р. 92].

Перед проведенням Всесвітньої конференції з корінних народів ООН 2014 р. 18 вересня 2014 р. в окупованому Криму на президента ФДПКНК Н. Бекірова під час його від'їзду в Нью-Йорк було вчинено напад, через який він не зміг взяти участь у цьому заході ООН. Декілька осіб, які перебували на території РФ та також були запрошені ООН у якості представників структур корінних народів для участі у Всесвітній конференції, зазнали аналогічних нападів з боку невідомих осіб із вилученням або пошкодженням їх проїзних документів (паспортів). Це були громадяни РФ Р. Суляндзіга, В. Совкіна та А. Найканчина, про що серед іншого доповідали учасники Всесвітній конференції з корінних народів ООН під час проведення цього заходу. Напад на Н.В. Бекірова спричинив переміщення юридичної реєстрації ФДПКНК на неокуповану територію України у м. Херсон [341].

Пізніш, 8-11 квітня 2015 р. член (експерт) ПФКН, громадянка РФ Кара-Кис Д. Аракчаа відвідала, з власної ініціативи, без погодження з керівництвом ПФПKN та владою України, окупований Крим й зустрічалася з представниками організацій «кримчаків, караїмів, з окремими представниками кримськотатарського народу» [241, с. 11]. Доповідь про цю поїздку на сесії ПФПKN у 2016 р. викликала критику члена ПФПKN Олівера

Лооде, якій констатував чисельні порушення прав корінних народів України, не відображені у доповіді К.-К. Д. Аракчаа [264]. О. Лооде неодноразово з дозволу та від імені ПФПКН у 2015-2016 рр. відвідував Україну, здійснюючи ознайомчі візити у Київ. У цьому контексті варто додати думку Н. Бекірова, який відзначав, що, з моменту створення ПФКН, представниками регіону Центральної та Східної Європи, Центральної Азії та Закавказзя на Форумі були виключно представники корінних народів Росії; у 2014-2016 рр. це була тувинка К.-К. Д. Аракчаа (хоча за законодавством самій Росії тувинці не визнаються як «малочисельний корінний народ») [294, с. 2].

У 2015-2016 рр. посилилась взаємодія України та організацій корінних народів України в установах ООН з питань корінних народів. Так, на 15-й сесії ПФПКН у 2016 р. брала фактично спільна делегація від органів влади України (Аслан О. Кириллі та перший заступник міністра інформаційної політики України – Еміне Джеппар) та МКТН (Ескендер Барієв та Айла Баккал) [267]. Під час цієї сесії ПФПКН Е. Барієв позначив важливі категорії сталого розвитку корінного народу у сфері їх земель і природних ресурсів [280]. Представники ФДПКН у 2014-2016 рр. взяли участь у 7-й, 8-й та 9-й сесіях ЕМПКН; у 2014 р. ними було представлено доповідь щодо доступу корінних народів до правосуддя в умовах окупації Криму [14, с. 97], а у 2015 р. – стосовно питання захисту прав корінних народів, гарантованих ДПКН, Європейським судом з прав людини [12, с. 15]. У липні 2016 р. на черговій сесії ЕКПКН ФДПКН було здійснено доповідь щодо кваліфікації депортації кримськотатарського народу, що почалася у 1944 р., як міжнародного злочину, та запропоновано до уваги ЕМПКН проект закону України «Про права корінних народів» [263].

Загострення проблеми захисту прав корінних народів України в умовах російської агресії знайшло своє відображення у актах органів ООН, присвячених україно-російському конфлікту. Так, п. 12 резолюції РПЛ ООН № 26/30 від 27 червня 2014 р. «Співпраця і допомогу Україні в області прав людини» містить заклик до «негайного припинення всіх актів дискримінації

та утисків, зокрема щодо осіб, які належать до меншин і корінних народів», а також інших жителів Автономної Республіки (далі – АР) Крим та міста Севастополя, які не підтримали незаконний референдум, включаючи етнічних українців і кримських татар» [44]. Ця резолюція була схвалена РПЛ 23 голосами «за» при 19 «проти»; резолюції РПЛ з такими ж назвами схвалювалися й у 2015 та 2016 рр., але згадок про корінні народи вже не містили. Н. Беліцер вказує на значущість для захисту прав корінних народів України резолюції ГА ООН «Ситуація з правами людини в АР Крим та місті Севастополь (Україна)», проект якої був схвалений наприкінці 2016 р. Водночас у цій резолюції не йдеться про кримськотатарський народ, як корінний, хоча й вказується на протиправну заборону владою РФ МКТН як «органу самоврядування кримських татар» (англ. «self-governing body of the Crimean Tatars») [246, с. 82, 108].

Увагу до питання корінних народів було приділено в окремих положеннях доповідей УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні (далі – Доповіді). Хоча перша така Доповідь від 15 квітня 2014 р. не містила відповідних згадок [164], друга Доповідь від 15 травня 2014 р. мала спеціальний підрозділ змісту «Права корінних народів» («Rights of indigenous peoples», ст.ст. 146-154). У підрозділі зазначалося, що «повідомлення з Криму викликають серйозну стурбованість щодо триваючих утисків кримських татар», містилися відомості про осквернення пам'ятки, про напади з боку парамілітарних сил РФ на будівлю та на керівництво МКТН, про дії РФ з вичавлення цього керівництва з Криму, містилися побоювання, що через законодавство РФ про екстремістську діяльність робота МКТН «може бути оголошена незаконною та припинена» [165].

В аналогічному підрозділі «Права корінних народів» наступної Доповіді від 15 червня 2014 р. містилася інша тональність. Зокрема, йшлося про річницю депортації «кримських татар та інших меншин», згадувався «указ» «кримського парламенту» про «реабілітацію» депортованих та водночас не вказувалося на порушення прав людини та корінних народів, які відбувалися

у той період в Криму [166]. Чергова Доповідь від 15 липня 2014 р. вже не містила окремого підрозділу про права корінних народів й лише згадувала про вимушених переселенців, що «належать до кримських татар», про утиски і прояви дискримінації «щодо етнічних українців, кримських татар, представників релігійних меншин, груп меншин в цілому». У цьому акті стосовно кримських татар декілька разів використовувався термін «представники кримськотатарської громади» («representatives of the Crimean Tatar community») і лише один раз – «корінний народ Криму», в якості цитування відповідного висловлення українського омбудсмена [167].

Наступні Доповіді згадують про кримських татар, але не визначають їх статус, обмежуючись нейтральними тезами, такими як «чотири представники кримських татар» («another four Crimean Tatars») у Доповіді за період з 16 лютого до 15 травня 2015 р. [168]. У ст. 143 Доповіді за період з 16 серпня о 15 листопада 2015 р. вказано про торгівельну блокаду Криму, ініційовану «кримськотатарськими лідерами» («Crimean Tatar leadership») та було згадано про парламентську постанову щодо депортації кримських татар (але не «кримськотатарського народу» – як в оригіналі постанови) [169]. У ст. 192 Доповіді за період до 15 лютого 2016 р. згадується епізод облоги окупаційною владою в кримському селі Долинка, яка «схоже мала на меті залякати місцевих кримських татар, які пишаються своєю національною ідентичністю та прагнуть публічно демонструвати її» [170].

Лише у Доповіді за період 16 лютого – 15 травня 2016 р. з'являється спеціальний підрозділ, вже під назвою «Minority and indigenous peoples' rights», яку в україномовній версії доповіді було некоректно перекладено як «Права меншин та корінного населення». У цій Доповіді згадуються «поліцейські» операції окупаційної влади проти «членів кримськотатарської общини» (ст. 179) та порівняно значна увага приділяється забороні окупаційною «прокуратурою» та «судом» МКТН, при чому МКТН визначається, як «орган самоуправління кримськотатарського народу», та

вказується, що така заборона може вважатися «колективним покаранням кримськотатарського народу» [171].

Крім Доповідей УВКПЛ варто вказати на доповідь Спеціального доповідача з питань меншин РПЛ ООН Рити Іжак A/HRC/28/64/Add.1, яка була надана за підсумками її візиту в Україну в березні-квітні 2014 р. У ст. 6 цієї доповіді спеціально вказується, що «окремі громади, зокрема, кримські татари, визначають себе як корінні народи» та робиться застереження, що їх охоплення в цій доповіді в рамках «мандата, пов'язаного з питаннями меншин, аж ніяк не підриває і не є несумісним з їх претензіями на статус корінного народу і на здійснення прав, закріплених в ДПКН» [154].

У ст. 29 доповіді вказано, що «Спеціальний доповідач поспілкувалася також з представниками груп (в тому числі русинів), які вважають, що їх не визнають в якості меншин або корінних народів, як вони самі себе визначають». Хоча Спеціальний доповідач не зміг потрапити до Криму, вона провела консультації з лідерами МКНТ, що йменується автором, як «татарський орган самоврядування» (ст. 49). У тексті Спеціальний доповідач використовує як етнонім «татари» так і «кримські татари», вказуючи, серед іншого, на «повернення татар, які є корінними жителями АР Крим» та на їх «домагання на земельні права в якості корінного народу» [154]. Вказуючи про обмеження прав та залякування кримськотатарського народу з боку окупаційної влади, Р. Іжак згадує як про Заяву Верховної Ради України № 1140-VII, так і про «указ про заходи щодо реабілітації вірменського, болгарського, грецького, кримськотатарської та німецького населення і про державну підтримку їх відродження і розвитку», схвалений владою РФ після початку окупації Криму [154].

Питання обмеження прав кримськотатарського народу в окупованому Криму серед іншого обговорювалося у позові України проти РФ до Міжнародного суду ООН щодо порушення Міжнародної конвенції про протидію всім формам расової дискримінації. Заява Уряду України за цим позовом, на жаль, не згадує про статус кримськотатарського народу як

корінного, лише у її п. 84 вказується, що «кримські татари є тюркським народом з довгою історією на Кримському півострові». Кримські татари періодично (п.п. 5, 36, 84, 91, 93, 95, 99, 100, 107, 110, 112, 113, 133) йменуються у заяві як «татари» (англ. «Tatar(s)»), сам кримськотатарський етнос йменується в окремих тезах заяви, як народ (п. 5, 93), але здебільшого – як «спільнота» (п.п.15, 36, 84, 95, 97), та навіть як «меншина» (п. 15) та «етнічне татарське населення» (п. 113) [8].

Варто вказати на практику оцінки статусу корінних народів України в діяльності інших міжнародних структур у вимірі наявних стандартів ООН. Так, певну увагу до кримськотатарського питання у 2000 р. було приділено Парламентською асамблеєю Ради Європи (далі – ПАРЄ) в рекомендації 1455 (2000) «Репатріація та інтеграція кримських татар» [327] (англ. «Repatriation and integration of the Tatars of Crimea»), назва та зміст якої у офіційній англomовній версії, її офіційних перекладах на російську та українську мови, на жаль містять істотні смислові відмінності.

Так, кримські татари в ст. 1 рекомендації йменуються відповідно як «entire Crimean Tatar population», «население крымских татар» та «кримськотатарське населення»; у ст. 3 йдеться відповідно про «Crimean Tatar community», «сообщество крымских татар» та «кримськотатарську громаду». Також у ст. 1 рекомендації вказано про радянський указ 1967 р., за яким нібито «cleared the Crimean Tatars of all charges», «с крымских татар были сняты все обвинения» та «кримськотатарський народ був повністю реабілітований». Таким чином визнання кримськотатарського етносу саме народом у рекомендації 1455 (2000) наявне лише в її україномовній версії. З іншого боку, у п. 7.8 цієї рекомендації Уряд України та регіональним органам влади Криму пропонується вивчити досвід інших країн-членів Ради Європи відповідно щодо «representation of minorities and indigenous peoples, with a view to securing the effective representation of the Crimean Tatars in national, Crimean and local public affairs» [148] (російською «представительства меньшинств и коренных народов, чтобы обеспечивать и поддерживать

представительство крымских татар при решении вопросов на национальном уровне, в Крыму и на местах»).

Така пропозиція оригінального тексту рекомендації, яка доволі зважено пропонувала застосувати до цієї етнічної групи, серед іншого, стандарти представництва корінних народів, в україномовній версії лунала як побажання врахування досвіду «представництва малих національних меншин в регіональних парламентах з метою забезпечувати та підтримувати представництво кримських татар в інститутах влади Криму» [327], тобто термін «корінні народи» з офіційного україномовного перекладу рекомендації 1455 (2000) був штучно вилученим.

Варто вказати, що ця рекомендація ПАРЄ ґрунтувалася на доповіді депутата асамблеї від Великобританії, лейбориста лорда Фредеріка М. Т. Понсонбі Комітету ПАРЄ з питань міграцій, біженців та демографії від 18 лютого 2000 р., сформованій за підсумками його візиту в Україну, спілкування з представниками державної влади, органів влади Криму та з окремими членами МКТН. У п. 4 цієї доповіді Ф. М. Т. Понсонбі визнає, що кримські татари мають в Криму «історичну батьківщину» (англ. «historic homeland») та вказує що вони «на відміну від інших етнічних груп» вимагають на отримання статусу корінного народу (англ. «lay claim to the status of indigenous people»). Оскільки доповідач Ф. М. Т. Понсонбі чомусь «не зміг отримати відповіді, що цей статус означає у правовому вимірі» (англ. «could not get an answer as to what that status implies in legal terms»), цей депутат ПАРЄ висловив невірну думку, що він «є евфемізмом титульної нації» (англ. «a euphemism for titular nation») та нібито може «використовуватися кримськотатарськими екстремістами як перший крок до національної автономії» при чому «багато кримських татар, приймаючи рішення про повернення в Крим, керувалися нереалістичними очікуваннями їх окремих політичних лідерів» [149].

Ця ситуація доводить абсолютну неготовність ПАРЄ станом на 2000 р. оперувати міжнародно-правовими стандартами ООН з питань корінних

народів, які на той момент вже існували. Як вказував Т. В. Шаповал, у травні 2004 р. Кабінет Міністрів України звернувся до Ради Європи з проханням здійснити експертизу проекту Закону «Про статус корінних (автохтонних) народів». Експертний висновок за цим законопроектом був схвалений Венеціанською комісією у жовтні 2004 р. В ньому було вказано на «недостатність» запропонованого у проекті визначення корінних народів, як таких, що «повинні мешкати з незапам'ятних часів або, щонайменше, до прибуття пізніших поселенців». При цьому зазначалось, що таке визначення корінних народів не відповідає «прийнятим стандартам міжнародного права» (п. 23 висновку) [345, с. 186]. Як вказує Н. Беліцер, певні пропозиції щодо захисту прав кримськотатарського народу містило дослідження ОБСЄ «Інтеграція раніше депортованих осіб у Криму, Україна: оцінка потреб», опубліковане трьома мовами у серпні 2013 р., яке серед іншого пропонувало легалізувати МКТН та подолати перешкоди щодо рівноправного політичного представництва кримських татар [246, с. 83].

Варто додати, що, станом на травень 2014 р., за офіційними даними Ради Європи на виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 р. [270], учасники конвенції встановили відповідні регіональні мови або мови меншин, щодо яких надали відповідні гарантії; це мало значення й для корінних народів України. Так, кримськотатарська мова була визнана Україною, як така, на яку поширено ст. 7 та ст. 8-14 Хартії; караїмська та кримчакська – як такі, на які поширено лише ст. 7 Хартії. Цікаво, що водночас Польща гарантувала для караїмської та для «татарської» (англ. «Tatar») мов дотримання як ст. 7, так і ст. 8-14 Хартії, Румунія гарантувала для «татарської» мови ст. 7 Хартії. При цьому русинській мові (англ. «Ruthenian») гарантії за ст. 7 та ст. 8-14 Хартії надали Боснія та Герцеговина, Сербія, Словаччина та Хорватія, а тільки за ст. 7 – Румунія, Угорщина та Україна [114]. Тим самим механізми цієї Хартії вочевидь сприяють реалізації в Європі, зокрема, в Україні відповідних прав корінних

народів, гарантованих ДПКН. Агресія РФ та анексія нею Криму призвели до посилення уваги органів РЄ до проблеми корінних народів України.

У ст. 3 резолюції ПАРЕ 2028 (2015) від 27 січня 2015 р. за підсумками доповіді Комісара РЄ з прав людини щодо його візиту до Криму у вересні 2014 р. було вказано на «переслідування та дискримінацію етнічного українського та кримськотатарського населення» (англ. «ethnic Ukrainian and Crimean Tatar populations»). У ст. 16.4 цього акту міститься заклик до міжнародного співтовариства «продовжувати уважно стежити за ситуацією у Криму, зокрема, стосовно кримських татар, з тим, щоб їм повністю гарантувалися всі права людини та фундаментальні свободи» [203].

Ці питання детальніше були розвинуті в резолюції ПАРЕ 2034 (2015) від 28 січня 2015 р., у якій вказувалося на стурбованість ПАРЕ щодо ситуації з «меншинами в Криму, зокрема з кримськотатарською спільнотою» (англ. «minorities in Crimea, in particular the Crimean Tatar community»). Водночас вже у наступному реченні МКТН був охарактеризований резолюцією 2034 (2015) як «рада представників кримськотатарського народу» (англ. «Mejlis (council of representatives of the Crimean Tatar people)») [27]. У ст. 4 та 10.2 резолюції ПАРЕ 2112 (2016) від 21 квітня 2016 р. згадуються карані РФ «кримськотатарські та українські активісти» (англ. «Crimean-Tatar and Ukrainian activists»); у її ст. 4 також міститься засудження «нещодавньої заборони Меджлісу, як екстремістської організації, що суперечить міжнародним стандартам та демонструє систематичне порушення прав кримських татар» [202]. Враховуючи, що ключовим міжнародним стандартом у цій ситуації має вважатися ДПКН, можна стверджувати, що ПАРЕ у цілому погоджується із статусом кримських татар як корінного народу, хоча чіткої позиції та глосарію з цього приводу в рамках Ради Європи ще не розроблене.

Водночас у п.п. 4.2, 4.3 резолюції ПАРЕ 2132 (2016) від 12 жовтня 2016 р. згадуються про «осіб, які належать до меншин, зокрема, кримських татар» (англ. «of persons belonging to minorities, in particular the Crimean

Tatars») та заборона МКТН визначається як репресивний захід, спрямований проти «усієї кримськотатарської спільноти» (англ. «the whole Crimean Tatar community») [129]. У схваленій в той же день резолюції ПАРЄ 2133 (2016) в п. 8 використано терміни «татарські медіа» та «татарська мусульманська релігійна практика» (англ. «Tatar media and the Tatar's Muslim religious practice»), але водночас у п.п. 17.2.1 та 17.2.4 згадуються про «історичні права кримськотатарського народу» та про його право обирати власні самоврядні інституції [117].

Після початку україно-російського конфлікту послідовно посилює увагу до питання прав корінних народів України, що потрапили в умови окупації, така структура, як ОБСЄ. У ст. 8 резолюції Парламентської асамблеї ОБСЄ 2014 р. «Очевидне, грубе і не виправлення порушення гельсінкських принципів РФ» йдеться про напади, утиски та залякування щодо «кримських татар, ромів, євреїв та інших національних меншин» [15], а у ст. 31 резолюції Парламентської асамблеї ОБСЄ 2015 р. «Продовження очевидних, грубих і не виправлених порушень РФ зобов'язань в рамках ОБСЄ та міжнародних норм» – згадується залякування, переслідування та дискримінацію «щодо груп населення з числа кримських татар і етнічних українців» (англ. «directed against the Crimean Tatar and ethnic Ukrainian populations») [81].

Водночас у резолюції ОБСЄ 2016 р. «Порушення прав людини і основних свобод в АР Крим і місті Севастополі», поруч із загальними застереженнями щодо потреб дотримання РФ як окупуючою державою, вимог міжнародного права прав людини в Криму, у ст. 12 міститься рішучий протест проти прийнятого «так званого рішення про заборону МКТН від 26 квітня 2016 р.» та неодноразово вказується про дискримінацію «щодо етнічних українців і кримських татар». У ст. 21 англomовного тексту цієї резолюції йдеться про «discrimination against the indigenous Crimean Tatar people and ethnic Ukrainians» із використанням дещо іншої лексичної конструкції у франкомовному тексті («discrimination croissantes a l'encontre de la population autochtone des Tatars de Crimee et des Ukrainiens»), що

перекладається як «дискримінація щодо належних до корінного населення кримських татар і етнічних українців» із униканням ОБСЄ таким чином послідовного вжиття терміну «корінний народ» [200].

Н. Беліцер також констатує відповідні послідовні спроби написання у міжнародних актах «російською мовою слова «кримсько-татарський» – на відміну від «кримськотатарський» українською», а також нав'язування «міжнародному співтовариству уявлення про те, що кримські татари є частиною єдиного етносу – татарського народу, відрізняються від інших його складових лише територією проживання, тобто за географічною ознакою: «татари Криму» (англ. «Tatars of Crimea»), поставлені в один ряд з татарами казанськими, поволзькими, астраханськими тощо». Ця авторка критикує іменування кримськотатарського народу «в численних подальших звітах, резолюціях, заявах, рекомендаціях» органів ООН, Ради Європи та ОБСЄ «уразливою меншиною» (англ. «vulnerable minority») та «кримськотатарською спільнотою» (англ. «Crimean Tatar community»), наводячи приклад спільної заяви від імені сорока одної держави 21 березня 2016 р. на засіданні 31-ї сесії Ради ООН з прав людини [246, с. 104-106].

Увагу до питання корінних народів України в умовах, що склалися, приділяє й Європейський парламент [242]. У резолюції цього органу ЄС від 3 лютого 2016 р. 2016/2556(RSP) «Про ситуацію з правами людини в Криму, зокрема щодо кримських татар». Хоча цей документ вживає, серед іншого, такі не зовсім вдалі терміни, як «Tatar community» та «the Tatars», у його ч. «Н» вказано про депортацію «entire population of Crimean Tatars, an indigenous people of Crimea» тобто «усього кримськотатарського населення як корінного народу Криму», а у ст. 3 ч. «Н» – відзначено про те, що відповідно до міжнародного права, [кримські] татари як корінний народ Криму (англ. «the Tatars, as an indigenous people of Crimea») мають право підтримувати та зберігати власні політичні, правові, економічні, соціальні та культурні інституції; міститься заклик до поваги МКТН як «легітимного представницького органу кримськотатарської спільноти» тощо. У цій

резолюції 2016/2556(RSP) Європейський парламент висловлює стурбованість у зв'язку з порушенням майнових прав і свобод кримських татар, «їх залякуванням і позбавленням волі, неповагою їхніх громадянських, політичних і культурних прав» окупаційною владою РФ у Криму [124]. Аналогічні тези у цей період з'являються у звітах міжнародних правозахисних організацій, афільованих з ЄС, таких як Minority Rights Group International [62, р. 184-185], [46].

У наступній присвяченій цьому питанню резолюції Європейського парламенту від 12 травня 2016 р. «Кримські татари» 2016/2692(RSP) в преамбулі серед застосовних міжнародних стандартів уперше серед досліджених європейських документів згадується ДПКН. Цей акт, присвячений насамперед засудженню заборони МКТН, також не є досконалим у термінології, адже згадує про кримськотатарську спільноту – (англ. «Crimean Tatar community»), використовує терміни «Tatars» та «корінна спільнота кримських татар» (англ. «indigenous community of Crimean Tatars»). Ця резолюція водночас називає кримськотатарський народ «меншиною», а його мову у п. 13 – мовою меншин (англ. «minority language»). Описуючи депортацію, резолюція 2016/2692(RSP) вживає терміни аналогічні вищевказаним, що містяться у резолюції 2016/2556(RSP).

Водночас у преамбулі резолюції 2016/2556(RSP) двічі використано термін «кримськотатарський народ» (англ. «Crimean Tatar people»), а МКТН у п. 2 резолюції визначено, як легітимний та визнаний представницький орган «корінного народу Криму» (англ. «indigenous people of Crimea»). Крим стосовно цього народу в акті було названо «історичною батьківщиною»; у п. 9 резолюції використано термін «корінний кримськотатарський народ» (англ. «indigenous Crimean Tatar people») [47]. Значущість цих двох резолюцій у вимірі визнання статусу кримськотатарського народу визнає й Н. Беліцер [246, с. 107]. Але слід визнати, що відповідна термінологія, вживана ЄС, залишається неоднозначною.

4.2. Імплементація міжнародних стандартів ООН у національну практику забезпечення прав корінних народів України

До 2014 р. аспекти статусу корінних народів України та відповідних міжнародних вимог згадувалися в окремих роботах М. Антонович, Б. В. Бабіна, М. Бек [245], Н. В. Бекірова, О. В. Богомоллова [249], А. В. Братковського [252, с. 43], Д. М. Киценка [275], І. Ф. Кураса [282], І. П. Лопушинського, О. М. Майбороди [287], Б. П. Петруньока [301]. Обмеженість наукових досліджень можна пояснити насамперед відсутністю профільного законодавства, яке б серед іншого розкрило приписи норм ст.ст. 11 та 92 Конституції України 1996 р., де згадувалися корінні народи.

Так, аналізуючи парламентську постанову від 20 квітня 2000 р. № 1660-III «Про рекомендації парламентських слухань «Проблеми законодавчого врегулювання та реалізації державної політики щодо забезпечення прав кримськотатарського народу та національних меншин, які були депортовані і добровільно повертаються в Україну»» [315], сучасні автори вказують, що вона та інші акти українського законодавства до березня 2014 р. «не визнавали кримськотатарський народ корінним народом», і така презумпція була «віддзеркалена опосередковано» [337].

Д. М. Киценко у 2003 р. наводив позиції В. Кутика, В. Павлова та М. Шульги стосовно «суперечливості» та «неоднозначності» терміна «корінний народ», доводив чисельні «помилкові свідчення щодо змісту цього терміну» та спроби віднести до нього представників національних меншин [283, с. 69]; [299, с. 118]; [346, с. 116]; [275, с. 174, 177-179]. На думку цього автора із згадок терміну «корінні народи» у тексті Конституції України випливає те, що «в Україні офіційно визнається існування корінних народів; використання терміну «корінний народ» у множині передбачає, що корінних народів в Україні декілька; корінні народи дистанціюються як від української нації, так і від національних меншин; регламентація правового статусу

корінних народів проходить у контексті захисту й розвитку їх етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності» [275, с. 175-176].

В. В. Севрюков пропонує розуміти корінні народи, як «народи, або їх нащадки, які відповідно до історичних наукових джерел першими в часі серед інших народів населяли певну географічну територію в межах сучасних кордонів держави, прагнучи зберегти свої релігійні, соціальні, економічні, культурні, мовні та інші відмінності, власну територію і не були її завойовниками» [330, с. 16]. Т. В. Шаповал, аналізуючи норми Конституції України щодо корінних народів, у 2011 р. вказував, що в Україні немає законодавчого забезпечення конституційних положень та їх офіційного тлумачення, «у зв'язку з чим можуть виглядати юридично проблемними не тільки довільне визначення поняття корінних народів та їх прав, а й будь-яка організаційна діяльність у відповідній сфері» [345, с. 187].

М. Антонович, згадуючи про норму ст. 11 Конституції України щодо гарантій етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності корінних народів і національних меншин, вважає, що «цією статтею поняття «корінні народи» в українське право запроваджено вперше», та що «як правило, цей термін позначає категорію національних меншин, яка є самобутньою етнічною групою, що склалася історично і споконвіку проживає на території певної держави». Головна відмінність корінних народів та національних меншин, на думку цього автора, відповідно до Конвенції МОП № 169 «полягає у наявності специфічних прав землевласності чи землекористування в тих регіонах, в яких корінні народи проживають» [237, с. 498].

Б. Боуринг пропонував визнати кримськотатарський народ, як єдиний корінний народ України [251, с. 30]. Т. В. Шаповал висловлював думку, що «за вітчизняних умов етнічною групою, яка відповідає ...критерію» ст. 1 Конвенції МОП № 169, «є кримськотатарський народ» та що «деякі інші групи (гагаузи, кримчаки, караїми) можна розглядати у контексті поняття корінних народів, але для визнання за ними відповідного статусу, хоча б

неофіційного, необхідне їх реальне самовизначення як корінних народів, а також відновлення традиційних соціальних інституцій» [345, с. 183].

Б. В. Бабін у 2004 р. відзначав, що «не існує чинних міжнародно-правових актів, які окреслювали б статус корінних народів та могли б бути ратифіковані Україною». На його думку, тоді Україна могла «сприйняти лише загальну правову доктрину міжнародного права, що використовується в обговоренні проблеми корінних народів, і критично запозичити окремі риси статусу корінних народів за конституційним правом окремих країн». Аналіз переважної частини доктринальних визначень корінних народів дозволив Б. В. Бабіну у 2004 р. наполягати «на відповідності кримських татар, караїмів та кримчаків більшості їх критеріїв»; на його думку «серед національностей (етнічних груп) України лише кримські татари, караїми та кримчаки мають певні підстави для отримання конституційного статусу корінних народів України та здатні використовувати колективні права цього правового інституту для свого етнічного збереження та розвитку» [243, с. 164].

І. Протасова констатувала наявність в Україні декількох «відмінних концепцій вирішення кримськотатарської проблеми» та стійку позицію «частини науковців, етноукраїнської політичної еліти та еліти спільнот, належність яких до національних меншин визнається без застережень», які наполягають на тому, що до розв'язання проблеми кримських татар не повинні застосовуватися особливі підходи [326, с. 140, 146]; [296, с. 298]. Так, на відповідну думку сучасного дослідника В. Л. Семка, слід поширити «статус «корінного» на усе населення України на підставі факту його проживання на території України» та «варто взагалі відмовитись від терміну «народ», ... та використовувати поняття «корінне населення України» джерелом вкоріненості якого має вважатись не етнічне походження, а об'єктивні історичні процеси, що призвели до його формування» [332, с. 14].

Цікаво, що вітчизняна авторка Н. Беліцер у 2016 р. висловлювала думку про те, що «корінні народи – це особлива, специфічна категорія меншин, які є водночас і «народами», і «меншинами»», та вказувала, що специфіка прав

корінним народам, відображених у ДПКН, полягає насамперед у визнанні колективного характеру цих прав та визнання прав корінного народу на самовизначення [246, с. 112-114].

І. П. Лопушинський додає, що «одні державні діячі та науковці відносять до корінних народів України українців і кримських татар, інші – українців, кримських татар, кримчаків і караїмів, тобто етноси, які сформувалися на території України, треті – пропонують відносити до корінних народів усіх, хто прожив на території держави сто і більше років, четверті – народи, які проживають в Україні впродовж трьох поколінь тощо. На його думку «з'ясування, хто «корінний», а хто «некорінний» сприятиме лише посиленню напруги в міжетнічних стосунках» [286, с. 87, 89].

В. В. Севрюков констатує, що «сьогодні не можна стверджувати про створення адекватного механізму правових гарантій захисту прав і свобод корінних народів України». Цей автор також додає, що «міжнародні інституції насамперед забезпечують гарантування захисту прав і свобод осіб, що належать до національних меншин, проте це не виключає можливості звернення до цих інституцій за захистом і представників корінних народів, оскільки права людини є родовими як для правового статусу національних меншин, так і для комплексу прав і свобод корінних народів» [330, с. 17].

На жаль, наведена необізнаність вітчизняних авторів у міжнародних правових стандартах прав корінних народів або свідоме їх ігнорування поширюється й на окремі державні органи. Так, у Листі Уповноваженого Президента України у справах кримськотатарського народу від 8 червня 2015 р. № 78/35-01 містилася дуже своєрідна теза про те, що «ДПКН має рекомендаційний характер та не встановлює юридичних зобов'язань, а лише декларує сподівання, тобто за правовим статусом є міжнародним документом» [284]. Б. В. Бабин після окупації та анексії Криму РФ у 2014 р. пропонував ООН та ОБСЄ надати Україні підтримку щодо імплементації механізмів ДПКН, зокрема шляхом надання технічної допомоги задля розробки національного законодавства про корінні народи; забезпечити

дотримання РФ у окупованому Криму стандартів ДПКН стосовно кримських татар, караїмів та кримчаків; сприяти застосуванню ДПКН Європейським судом з прав людини у справах, що стосуються посягань на права корінних народів України; моніторити відповідну національну судову практику українських судів та окупаційних судів, утворених РФ [240, с. 25, 27].

Тільки відповідні події 2014 р. змусили законодавця звернути увагу на проблему корінних народів України та на відповідні міжнародні стандарти ООН, що серед іншого було відображено у Заяві Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави від 20 березня 2014 р. № 1140-VII. Цим актом парламент доручив Кабінету Міністрів України терміново «подати проекти законів України, нормативно-правових актів України, які визначають та закріплюють статус кримськотатарського народу як корінного народу України». Додатково закріплювалося, що розробка проектів відповідних законів України та нормативно-правових актів відбуватиметься шляхом «консультацій з МКТН, у тісній співпраці з ООН, ОБСЄ, Радою Європи відповідно до міжнародного права і стандартів забезпечення прав людини, корінних народів та національних меншин» [313].

Втім, зазначений припис у 2014-2016 рр. виконано не було. Аналіз Закону України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [311], в преамбулі якого основою гуманітарної, соціальної та економічної політики держави стосовно населення тимчасово окупованої території України було закріплено «захист і повноцінна реалізація національно-культурних, соціальних та політичних прав громадян України, у тому числі корінних народів та національних меншин», дозволив експертам відзначити, що Україна «тим самим розглядає колективні права корінних народів як форму реалізації прав громадян України, що не є досконалим відповідно до... теоретичних міркувань» [340, с. 579]; [337].

Але при цьому Б. В. Бабін та Е. Х. Топалова вказують, що «така формула дозволяє вважати, що права корінних народів України охоплюються нормами ч.ч. 1, 3 ст. 5, ч.ч. 1, 2 ст. 17 цього Закону, за якими Україна вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, усім громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території. При цьому відповідальність за порушення визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території покладається на РФ як на державу-окупанта відповідно до норм і принципів міжнародного права». При цьому ДПКН «безумовно, можна вважати зібранням відповідних норм міжнародного права, що можуть бути застосованими Україною для реалізації вимог Закону № 1207-VII» [340, с. 580]; [337].

Дослідження науковцями приписів Закону України від 17 квітня 2014 р. № 1223-VII «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» [308] дозволило їм прийти до висновків, що в цьому документі немає терміну «корінні народи», «водночас згадуються депортовані народи та кримськотатарський народ», та що закон № 1223-VII став продовженням «патерналістського підходу до проблем кримськотатарського народу, якій панував в Україні як соціальній державі з 1990 р.» [340, с. 580]; [337]. Варто додати, що закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII узагалі не передбачає ніяких додаткових гарантій для переміщених з Криму осіб, які належать до корінних народів, незважаючи на те, що сучасні стандарти поводження з внутрішньо переміщеними особами згадують про потребу врахування особливостей корінних народів, «які відчують особливу прихильність до своєї землі» [153; 310].

Е.Х. Топалова додатково згадує про схвалений перед 70-ю річницею депортації кримських татар указ Президента України від 16 травня 2014 р. № 472/2014 «Про День боротьби за права кримськотатарського народу». Цей

акт констатував, що через сімдесят років після депортації внаслідок дій тоталітарного режиму колишнього СРСР кримськотатарський народ постає перед загрозою дискримінації на рідній землі. Тому «з метою підтримки боротьби громадян України – кримських татар – у реалізації своїх прав як представників корінного народу», в Україні було встановлено 18 травня як День боротьби за права кримськотатарського народу [309; 336].

Слід згадати той дуже обмежений досвід законотворчої роботи з питань корінних народів, який Україна мала до 2014 р. На думку окремих експертів, ще у 1991–1992 рр. «були підготовлені законопроекти і щодо кримських татар, але з різних причин вони не були внесені на розгляд Верховної Ради» [296, с. 292]. Як вказує Е. Х. Топалова, восени 1996 р. було підготовлено законопроект про спеціальний статус корінних народів України – кримськотатарського, караїмів і кримчаків, «однак уже 20 років жодна версія законопроекту не доходила до обговорення в парламенті й до голосування з тих чи інших причин, переважно політико-маніпулятивних» [337].

Б. В. Бабін, аналізуючи «законопроекти, які пропонувалися у 1991-2003 рр. в Україні представницькими структурами... етносів, окремими фахівцями та народними депутатами України для забезпечення прав корінних народів», вказує на загальні недоліки вказаних законопроектів. До них цей автор відносить низьку юридичну техніку, «наявність у проектах положень, які суперечать Конституції та загрожують державному суверенітету та територіальній цілісності України, змішування проблем забезпечення прав депортованого населення та корінних народів, розглядання кримськотатарського етносу як єдиного корінного народу України» [243, с. 163].

Можна навести єдиний зареєстрований до 2014 р. в парламенті законопроект з питань корінних народів, а саме «Про статус кримськотатарського народу» № 4098 від 3 вересня 2003 р., зареєстрований народними депутатами Р. П. Безсмертним, М. Джемільєвим, В. В. Тараном та Р. А. Чубаровим. Цей проект у ст. 1 закріплював спрямованість «на

інтеграцію кримськотатарського народу в українське суспільство та на збереження і розвиток кримськотатарським народом своєї власної етнічної ідентичності», визначав «правовий статус кримськотатарського народу як корінного народу України» та констатував що «кримськотатарський народ є органічною складовою частиною Українського народу», він «є особливою категорією етнічних спільнот, що проживають на території України»; згадок про міжнародні стандарти прав корінних народів він не містив [321].

Сучасні автори вказують на спроби схвалити в березні 2014 р. закон України з питань статусу корінних народів України, досліджуючи відповідні законопроекти «Про відновлення прав корінного народу України, примусово переселеного з території Криму» № 4434 від 13 березня 2014 р., внесений народним депутатом Г. Москалем [319], та «Про права корінних народів України» № 4501 від 20 березня 2014 р., внесений депутатами В. Карпунцовим, О. Проданом, Р. Павленком, Т. Кутовим та І. Геращенко [320]; [340, с. 580]; [337]. Як відзначає Б. В. Бабін, проект № 4434 було зроблено за аналогією низки законопроектів, зокрема урядових, що раніше пропонувалися для вирішення проблеми депортованих; категорію «депортовані» було замінено на «корінні народи»; більшість норм було присвячено не статусу корінних народів, а встановленню компетенції публічної влади щодо організації їх повернення та облаштування; проект стосувався лише кримськотатарського народу [340, с. 580].

На думку експертів проект № 4501 був «більш досконалим та якісним документом, що ставив метою визначення прав корінних народів в Україні та особливостей їх реалізації», адже «фактично цей проект є імплементацією норм ДКПН; він відтворює перелік прав корінних народів, установлених у декларації». Відповідний підхід авторів проекту № 4501, «за умови визнання Україною значення цієї декларації», Е. Х. Топалова вважає «продуктивним» [340, с. 582]; [337]. Додамо, що проект № 4434 від 13 березня 2014 р. визначав корінний народ як «народи, які проживають у багатоетнічних суспільствах незалежних країн і є нащадками тих, хто населяв країну або

географічну область, частиною якої є дана країна, споконвіку, у період її завоювання або колонізації або в період встановлення наявних державних кордонів» та містив спеціальну категорії «корінного народу України, примусово переселеного з території Криму» [319].

Корінними народами України проект № 4501 пропонував вважати кримських татар, караїмів, кримчаків, «які компактно проживають на території АР Крим – невід’ємній складовій частині України»; як констатує Б. В. Бабін ця дефініція була «фактично запозичена авторами з ...проекту Концепції державної етнонаціональної політики України», та «викликає низку зауважень, адже питання етногенезу є складним для того, щоб ув’язувати його з лініями державного кордону; крім того караїми та кримчаки сьогодні проживають розпорошено територією України». Б. В. Бабін додає, що традиційною територією проживання кримських татар в Україні, крім кримської автономії, «є Севастополь (також для караїмів) і райони Херсонської та Запорізької областей» [244, с. 20-21]; [337].

Варто вказати, що за ст. 2 проекту № 4501 корінним народам України гарантувалося «право, колективно та індивідуально, на повне здійснення всіх прав людини та основних свобод, визнаних у Статуті ООН, Загальної декларації прав людини і в інших актах міжнародного права, що стосуються прав людини і містяться в міжнародних договорах, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, а також передбачених у Конституції та законах України» [320], без згадки про стандарти ДПКН. Пізніше, як відзначав член МКТН Е. Барієв, відділ забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з питань кримськотатарського народу, очолюваний А. Жумаділовим, почав ініціювати підготовку законопроекту про корінні народи; «цим питанням продовжували займатися члени МКТН і активісти кримськотатарського національного руху», до «тексту проекту з’явилися висновки та рекомендації експертів ООН і Мінюсту» [191].

Варто вказати, що проекти, підготовлені під егідою Уповноваженого, обговорювалися серед іншого на круглому столі 11 червня 2015 р. в Інституті

законодавства Верховної Ради України, присвяченому міжнародним стандартам захисту та реалізації прав корінних народів, проблемам їх імплементації до національного законодавства України, відповідній законотворчій роботі та зарубіжному досвіду. Присутній на заході заступник Голови ПФПKN Олівер Лооде детально проаналізував два відповідні проекти законів України стосовно прав корінних народів («Про нечисельні корінні народи України» та «Про статус кримськотатарського народу»), та зауважив, що «запропонована у зазначених актах класифікація народів на «корінні» та «нечисленні корінні народи» не відповідає міжнародним стандартам, оскільки всі корінні народи, незалежно від їх чисельності, є рівними з усіма іншими народами і мають право бути вільними від будь-якої дискримінації під час реалізації своїх прав» [273].

Тому в рекомендаціях за підсумками круглого столу констатувалася потреба завершити розроблення законопроекту «Про корінні народи України» робочою групою, утвореною при Уповноваженому Президента України у справах кримськотатарського народу на засадах максимальної імплементації вимог ДПКН, дотримання Конституції України та максимального громадського та експертного залучення, за умов вільної, попередньої та усвідомленої згоди з основними приписами цього проекту з боку представницьких інституцій та провідних громадських організацій корінних народів України [273].

Пропонувалося охопити у зазначеному законопроекті усі корінні народи України, що відповідають критеріям ООН, – караїмський, кримськотатарський та кримчацький – із урахуванням практичних потреб вказаних етнічних груп, зокрема, у умовах тимчасової окупації їх історичної батьківщини та перебування значної частини цих груп у правовому режимі внутрішньо переміщених осіб, а також здійснити офіційний переклад на державну мову та офіційну публікацію в Україні ДПКН 2007 р. [273].

Після цього з ініціативи Міністерства юстиції України ДПКН було переведено на українську мову та надруковано у жовтні 2015 р. українською

та кримськотатарською мовами в офіційному виданні «Голос України» [20; 265]. Як відзначав член МКТН Е. Барієв, у 2015-2016 рр. «ряд громадських організацій громадянського суспільства також підготував свої варіанти законів, які визначають правовий статус корінних народів» і наявним є «готовий законопроект, підготовлений на підставі рекомендацій та висновків експертів ООН та Міністерства юстиції України» [191]. Скоріш за все йдеться про законопроект «Про корінні народи України», запропонований на дев'ятій сесії ЕМПКН в липні 2016 р. як представниками ФДПКНК (Е. Х. Топаловою), так і МКТН (Е. Барієвим) [263].

На відміну від інших, цей проект не тільки містить посилання на ДПКН, але й доволі послідовно імплементує її приписи. Проектом запропоновано розподілити корінні народи України на депортований корінний народ (кримськотатарський) та на корінні народи, що перебувають під загрозою зникнення (караїмський та кримчацький). За проектом визнання інших етнічних груп корінним народом України здійснюється шляхом схвалення відповідної парламентської заяви, про яку Україною повідомляються компетентні структури ООН з питань корінних народів. Зазначений проект детально регламентував аспекти взаємозв'язку прав корінних народів та прав людини, правосуб'єктності та інституційності корінних народів, прав корінних народів України на буття, ідентичність, сталий розвиток, а також культурних, освітніх, мовних, інформаційних прав корінних народів України та прав осіб, що до них належать [263].

Також варто згадати про проект Закону України «Про підтримку самобутності караїмського і кримчацького народів в Україні» оприлюднений на офіційному сайті Міністерства культури України 1 грудня 2015 р. для громадського обговорення [323]. За тиждень до цього у п. 10 ст. 112 Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р, саме Міністерство культури, разом із міжнародними експертами та громадськими організаціями (за згодою), було

визначено відповідальним за розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту щодо законодавчого врегулювання статусу корінних народів – до IV кварталу 2016 р. [312].

Аналіз вказаного проекту свідчить про його невідповідність як парламентській заяві від 20 березня 2014 р. № 1140-VII, так і вказаним побажанням члена ПФПКН О. Лооде, а також приписам ДПКН. Достатньо вказати, що проект гарантує караїмському і кримчацькому народам лише три права: на збереження мовної самобутності, релігійної самобутності та на створення самоврядних інституцій [323]. Крім того цей проект відрізняється вкрай низьким рівнем юридичної техніки, чисельними помилками тощо.

Н. Беліцер визнає значущість Рекомендацій парламентських слухань 15 червня 2016 р. на тему «Стратегія реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: проблемні питання, шляхи, методи і способи», затверджених постановою № 1602-VIII від 22 вересня 2016 р. Цей акт пропонує Президенту України підготувати законопроекти щодо змін Конституції і законів України з питань визнання кримських татар, караїмів і кримчаків корінними народами України та зміни статусу Автономної Республіки Крим на Кримськотатарську Автономну Республіку. Ця авторка, втім, визнає можливість впорядкування статусу корінних народів України без внесення змін до Конституції, через затвердження двох законів: «статусного» («Про статус кримськотатарського народу») та «рамкового» – «Про корінні народи України» [246, с. 90-91].

Також варто вказати, що групою народних депутатів було зареєстроване проект Закону України «Про статус кримськотатарського народу в Україні», розроблений у 2016 р. групою посадовців Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України та представників громадських організацій. Цей проект, хоча й містить у преамбулі згадку про ДПКН, нормами якої автори пропонують «керуватися», та про Конвенцію МОП № 169, яку вони пропонують «враховувати», у власному змісті є присвяченим насамперед аспектам діяльності представницьких органів

кримськотатарського народу, насамперед МКТН, запровадженню національних квот для кримськотатарського народу на виборах до парламенту, Верховної Ради кримської автономії, місцевих рад тощо [322].

Проект пропонує визначити «корінний кримськотатарський народ», як «цілісний етнос, який сформувався на території Кримського півострова, зберіг і прагне передати майбутнім поколінням свою колективну етнокультурну ідентичність, є носієм самобутньої мови і культури, має традиційні соціальні, культурні і політичні інститути, сформував розвинену систему власних органів самоврядування, самоусвідомлює себе корінним народом України і не має власної чи етнічно спорідненої держави за межами України» [322].

Варто вказати, що питання караїмського і кримчацького народів підіймалося й у окупованому Криму. «Постановою» підконтрольної окупантам «Державної Ради Республіки Крим» від 25 червня 2014 р. № 2254-6/14 було надано подання до Уряду РФ «Про включення до Єдиного переліку корінних нечисленних народів РФ кримських караїмів і кримчаків», як «нечисленних корінних народів, ..., які історично сформувалися саме на цій території і мають складний і багат шаровий етногенез, власну етнічну індивідуальність, самобутність культури та релігійну самостійність» [295]. Втім, рішень з цього приводу Уряд РФ до кінця 2016 р. не здійснив.

Водночас такі дії окупаційної влади сприяли реєстрації народним депутатом Г. Логвинським в українському парламенті проекту постанови про Заяву Верховної Ради України щодо збереження в Україні самобутності та культурної спадщини кримських караїмів (караїв) та кримчаків № 2680 від 20 квітня 2015 р. Цей проект нагадував за структурою Заяву від 20 березня 2014 р. № 1140-VII та містив визнання «кримських караїмів (караїв) та кримчаків як корінних нечисленних народів України, історичною батьківщиною яких є Кримський півострів», згадку про ДПКН [324].

Несхвалення парламентом 17 червня 2015 р. цієї постанови через низьку явку народних депутатів призвело до компанії на підтримку цього акту,

організованої ФДПКН та караїмськими громадськими організаціями [314], завдяки якій аналогічний за змістом проект постанови Верховної Ради України був зареєстрований 16 червня 2016 р. за № 4827 народними депутатами М. Л. Княжицьким, В. Є. Єленським, Я. В. Лесюком та М. В. Матіос й отримав підтримку профільного парламентського комітету з питань культури і духовності [325]. Також варто вказати на організоване Міністерством інформаційної політики України офіційне відзначення Україною 9 серпня 2016 р. МДКНС за участі представників ПФПКН (О. Лооде), МКТН, кримськотатарських та караїмських організацій та експертів, шляхом комунікаційної кампанії «Три народи – один корінь» та круглого столу «Корінні народи України: історія, сучасність та перспективи» [264]; [278]; [293].

Окремої уваги потребує врахування міжнародних стандартів ООН щодо корінних народів у діяльності судових та правоохоронних органів України, зокрема у контексті правової оцінки депортації кримськотатарського народу. До 2014 р. слідчим відділом ГУ СБУ в АР Крим певний період проводилася «перевірка за фактом примусового переміщення кримських татар та інших народів у 1944 р.», що серед іншого впливало з листа цього органу від 25 січня 2010 р. № 76/М-2/20 [13, р. 9]. Постановою Верховної Ради України від 12 листопада 2015 р. № 792-VIII злочинний акт депортації кримськотатарського народу було визначено як геноцид [307]. Після цього, як впливає з наведеного авторами листа Прокуратури АР Крим від 12 лютого 2016 р. № 17-191вих-16 слідчим відділом Прокуратури АР Крим здійснюється досудове розслідування за кримінальним провадженням щодо злочину геноциду проти кримськотатарського народу, вчиненого шляхом організації його насильницького переселення та утримання поза історичною батьківщиною, внесеного в Єдиний реєстр досудових розслідувань 9 грудня 2015 р. № 22015000000000401 [13, р. 13].

Водночас у незаконно анексованому Криму окупаційна «Прокуратура Республіки Крим» 15 лютого 2016 р. зробила стосовно МКТН «заяву про

заборону діяльності громадського об'єднання в порядку та на засадах, передбачених ст. 9 Федерального закону від 25 липня 2002 р. № 114-ФЗ «Про протидію екстремістської діяльності» № 27-14-2016/ИД234-2016. У запереченнях на зазначену «адміністративну позовну заяву» щодо заборони МКНТ його захист посилався на норми ст.ст. 1, 2, 4, 5 Конвенції № 169 МОП 1989 р. та на ст.ст. 5, 18, 20, п. 2 ст. 33, п.1 ст. 37 ДПКН, які надають відповідні гарантії діяльності МКНТ як представницького органу корінного народу, заснованого на персональному членстві і такого, що обирається кримськотатарським народом через Курултай кримськотатарського народу, а не самими членами МКНТ, тобто такого, що не є громадським об'єднанням у розумінні законодавства РФ [268].

Також захист МКНТ наводив факт голосування РФ на підтримку резолюції ГА ООН 69/2 2014 р., доводив міжнародний характер діяльності МКНТ та цитував схвалену під контролем РФ постанову Верховної Ради АР Крим від 11 березня 2014 р. № 1728-6/14, за якою при затвердженні «нової Конституції Республіки Крим» в рамках «гарантій відновлення прав кримськотатарського народу і його інтеграції в кримське співтовариство» передбачалося передбачити «визнання органів національного самоврядування кримськотатарського народу – Курултаю (загальнонаціонального з'їзду) кримськотатарського народу і формованих їм органів», тобто МКНТ [268].

Після цього рішенням «Верховного Суду Республіки Крим» від 26 квітня 2016 р. у справі № 2а-3/2016 МКНТ було визнано «екстремістською організацією» та здійснено «заборону його діяльності»; захистом МКНТ було подано апеляцію на рішення цього окупаційного органу до Верховного Суду РФ. Характерно, що у запереченнях проти позиції захисту, наданих до Верховного Суду окупаційними органами РФ у Криму (позиція «Державного комітету з питань міжнаціональних відносин депортованих громадян Республіки Крим», надана 21 червня 2016 р. № 104-м, та заперечення «Прокуратури Республіки Крим» від 21 червня 2016 р. № Исорг-27-4937-2016/11996), аргументи захисту не спростовувалися.

Зокрема надані до суду документи не містили заперечень факту наявності у кримськотатарського народу статусу корінного народу в міжнародно-правовому розумінні і відповідних визнаних міжнародною спільнотою прав. У документі № 104-м серед іншого зазначалося, що «в даний час в Республіці Крим діє понад 30 громадських об'єднань, які виступають на захист прав та інтересів кримськотатарського народу, які займають конструктивну позицію у співпраці з органами державної влади», чим фактично визнавалася справжня причина заборони МКТН, що полягала у його «неконструктивній» відносно окупаційної влади РФ позиції [268].

У цьому контексті слід навести думку Н. Бекірова, про те, що ДПКН, «незалежно від того, якою була на момент голосування позиція Росії, стала набором загальновизнаних принципів міжнародного права і, таким чином, в повній відповідності з російською Конституцією, вона є частиною її правової системи, можна сказати, що ДПКН – це один з правових актів РФ». Додатково Н. Бекіров також наводить факт підтримки РФ під час голосування резолюції ГА ООН 69/2 2014 р. про затвердження Підсумкового документу Всесвітньої конференції з корінних народів; цей акт серед іншого містить підтвердження підтримки державами ООН ДПКН [294, с. 1].

Висновки до розділу 4

Представники корінних народів України брали активну участь у механізмах ООН з опрацювання глобальних стандартів у сфері корінних народів як мінімум з 1994 р. Згода уряду України, надана ООН в 1995 р. на участь МКТН у Робочій групі з опрацювання ДПКН в якості організації корінного народу означає фактичне визнання у той період Україною та ООН кримськотатарського народу корінним де-факто. Згода ООН на участь представників (організацій) караїмського та кримчацького народів

механізмах ООН з питань корінних народів також означає визнання з боку ООН цих народів корінними де-факто.

Визнання кримськотатарського народу корінним народом де-юре було здійснено Україною у 2014 р. разом із визнанням ДПКН, після початку російської агресії та окупації Криму. Увага структур ООН, ОБСЄ, Ради Європи та ЄС до порушень прав людини під час україно-російського конфлікту, зокрема в окупованому Криму призвело до чисельних згадувань кримськотатарської проблематики в міжнародних документах. Водночас визнання кримськотатарського народу як корінного в цих документах міжнародних організацій є непослідовним; відсутній аналіз дотримання сторонами конфлікту вимог ДПКН щодо дотримання колективних й індивідуальних прав корінного народу.

Законодавство України до 2014 р. уникало регламентації статусу корінних народів, незважаючи на запровадження цього терміну в Конституції 1996 р.; конструктивний аналіз міжнародних стандартів прав корінних народів у національній доктрині був відсутній як до схвалення ДКПН, так і після. Визнання Україною в 2014 р. кримськотатарського народу корінним народом та підтвердження значення для України ДПКН не призвело станом на кінець 2016 р. до схвалення відповідного законодавства та до імплементації норм ДПКН. Відповідна законотворчість є несистемною та непослідовною. Україною не завершено процедуру визнання де-юре корінними народами кримських караїмів та кримчаків.

ВИСНОВКИ

Дослідження передумов виникнення, еволюції, структури, змісту, місця у системі міжнародного права та національного відображення правових стандартів ООН щодо корінних народів дозволило отримати такі висновки.

1. Із стародавніх часів міжнародна правова доктрина визнавала суб'єктність народів, як носіїв спеціального статусу та прав, відмінність у правовому статусі між підпорядкованим населенням колонізованих територій, колоністами та населенням метрополії, різність між об'єктами права власності народів та об'єктами загального користування.

У період Середньовіччя та в Новий час отримали визнання права народів на мирне існування, право на утворення держави (самовизначення) та на спротив загарбникам. У роботах Г. Гроція та в нормативній практиці перших колоніальних держав «правомірність» загарбання одного народу іншим суміщається з обмеженням повноважень загарбників та з потребою часткового збереження колективних прав завойованого народу.

2. Міжнародна правова доктрина XVIII-XIX ст. поступово відмовляється від визнання колективних прав та суб'єктності «нецивілізованих» народів. Складається розуміння міжнародного права не як права народів або права між народами, а суто як права міждержавного, незважаючи на окремі альтернативні концепції, такі, як проект Декларації прав народів 1793 р.

Водночас на практиці взаємна конкуренція європейських держав, їх бажання використати корінні народи у колоніальній експансії, потреба врегулювання відносин між корінними народами та колоністами, небажання держав передавати ресурси та землі корінних народів у приватне розпорядження колоністів – сприяли чисельному визнанню більшістю колоніальних держав корінних народів як сторони угод щодо колонізації їх земель та освоєння ресурсів, забезпечили надання цим народам окремих гарантій у односторонніх актах міжнародно-правового характеру.

Спроби наступного визначення таких угод з корінними народами як внутрішньо-правових, а не міжнародних актів почалися в окремих державах з XIX ст. Практика ж використання до XX ст. таких угод у національних судових процесах та міжнародних арбітражах, навпаки, свідчила про їх загальне сприйняття як міжнародно-правових, а не внутрішньодержавних актів.

3. Берлінський акт 1885 р. та Брюссельський акт 1890 р., Статут Ліги Націй та Конвенція про перегляд 1919 р. на рівні колективних міждержавних договорів сформували патерналістський погляд щодо корінного населення (народів), але все ж містили окремі згадки про риси їх міжнародної правосуб'єктності. Усунення Ліги Націй від роботи у цій сфері відбувалося поруч із опрацюванням проблем корінних народів Міжнародною організацією праці. Конвенції та рекомендації МОП періоду 1930-1950 рр. сприяли виникненню сучасної термінології ООН щодо корінних народів та містили окремі норми з опосередкованим визнанням їх самотності, окремішності та самоврядності.

4. Чинні конвенційні механізми із статусу корінних народів, відображені у Конвенції МОП № 169 1989 р. про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя, в незалежних країнах, у Конвенції ООН про права дитини 1989 р., у Конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття 1992 р. та в Нагойському протоколі до неї 2010 р., є фрагментарними, а термінологія цих міжнародних договорів є недосконалою.

Широке охоплення аспектів статусу корінних народів Конвенції № 169 нівелюється її де-факто регіональним характером та визнанням насамперед латиноамериканськими державами. На розвиток стандартів ООН щодо корінних народів вплинули рекомендації Спеціальної міжсесійної робочої групи відкритого складу 1996-2015 рр. щодо Конвенції 1992 р. та роз'яснення таких органів, як Комітет з ліквідації расової дискримінації ООН та Комітет з прав людини ООН.

5. Формування спеціальних механізмів ООН отримало підґрунтя в експертних документах КПЛ ООН з початку 70-х рр. XX ст. та розвивалося завдяки позиції представників корінних народів, як залучених у експертну систему ООН, так і тих, що відвідували заходи КПЛ ООН. Специфіка заснованої в 1982 р. під егідою КПЛ Робочої групи з питань корінного населення та створеного у 1985 р. ФДВКН зробили питання корінних народів невід'ємною складовою порядку денного ООН. Необхідність залучення представників корінних народів у роботу цих та інших механізмів ООН призвела до практичної потреби ідентифікації спільноти як корінного народу, до формування критеріїв такого визнання та водночас – до визнання у підсумку на рівні ООН неможливості утворення абстрактного всеохоплюючого визначення корінного народу у міжнародному праві.

6. Визнання у 1985-1988 рр. згаданою Робочою групою потреби у опрацюванні зводу прав корінних народів призвело до початку роботи над проектом ДПКН. Цей процес мав еволюційний характер та призвів до утворення в 1995 р. Робочої групи КПЛ з розробки проекту ДПКН, із широким залученням в діяльність групи організацій корінних народів світу. Правовому програмуванню зусиль ООН у розбудові механізмів захисту прав корінних народів сприяло проголошення 1993 р. Міжнародним роком корінних народів світу та наступне проголошення ООН Першого та Другого МДКНС. Завершення процесу опрацювання та схвалення ДПКН резолюцією у 2007 рр. було зумовлено утворенням РПЛ ООН, як правонаступниці КПЛ ООН.

7. Після 2007 р. сформувалася унікальна процедура визнання ДПКН тими державами, що голосували проти цього документу або утрималися під час голосування. Її виникнення свідчить про особливе правове, політичне та моральне значення ДПКН, визнане у наступних рішеннях конвенційних органів ООН з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини та у експертних документах ООН. Набуло поширення сприйняття норм ДПКН як кодифікації звичаєвих норм міжнародного права щодо прав корінних народів

або/та як відображення імперативних норм міжнародного права. З 2010 р. ГА ООН щорічно схвалює резолюції, присвячені правам корінних народів, із повторенням в них низки тез, що поступово доповнюються новими приписами. Пленарне засідання високого рівня ГА ООН «Всесвітня конференція з корінних народів» у вересні 2014 р. стало важливою віхою у імплементації норм ДПКН.

8. ПФПКН, що діє під егідою ЕКОСОР ООН, підзвітні Раді з прав людини ЕМПКН та СДППКН є трьома спеціальними механізмами ООН, які займаються проблемами корінних народів. Ці органи отримали контролюючі та експертні функції, але не мають самостійних нормотворчих повноважень та впливають на схвалення відповідних резолюцій ГА ООН та ЕКОСОР ООН шляхом подання доповідей. Помітною є проблема взаємного дублювання повноважень цих органів. Стандарти ООН стосовно прав корінних народів є взаємопов'язаним комплексом норм міжнародного права, відображених у ДПКН, розвинутих у системі резолюцій ГА ООН з питань корінних народів та втілених у практичну діяльність й доктринальну роботу спеціалізованих органів ООН з питань корінних народів.

9. З початку 90-х рр. XX ст. представники корінних народів України брали активну участь у діяльності ООН з опрацювання вищезазначених стандартів та механізмів у сфері корінних народів. Згода уряду України на участь МКТН в якості організації корінного народу у Робочій групі з опрацювання ДПКН, надана ООН в 1995 р., та допуск ООН МКТН до участі в роботі цього органу стали визнанням Україною та ООН кримськотатарського народу корінним де-факто. Наступна згода ООН на участь організацій караїмського та кримчацького народів у механізмах ООН з питань корінних народів також є визнанням з боку ООН цих народів корінними де-факто. Визнання кримськотатарського народу корінним народом де-юре було здійснено Україною у березні-травні 2014 р. разом із визнанням юридичної сили ДПКН. В умовах російської агресії та окупації Криму увага структур ООН, ОБСЄ, Ради Європи та ЄС до порушень прав

кримськотатарського народу відображена в низці схвалених ними документів. Водночас визнання кримськотатарського народу як корінного в цих актах є непослідовним, вони не містять аналізу дотримання ДПКН сторонами конфлікту та не згадують про малі народи Криму.

10. Попри конституційне запровадження інституту корінних народів в 1996 р., законодавство України досі уникає спеціальної регламентації їх статусу, навіть після визнання Україною кримськотатарського народу корінним народом де-юре та підтвердження значення для України ДПКН. Україною не завершено процедуру визнання де-юре корінними народами кримських караїмів та кримчаків, відсутня єдність державної позиції щодо захисту прав корінних народів України у зовнішньополітичних документах та підзаконних актах. В умовах дискримінації корінних народів України та їх представників на тимчасово окупованих територіях це істотно погіршує рівень захищеності їх прав.

11. Реалізація Україною стандартів ООН з питань корінних народів має відбуватися шляхом:

- завершення процедури визнання Україною статусу караїмського та кримчацького народів шляхом парламентської заяви та наступного повідомлення про цей акт ООН, за аналогією з процедурою визнання кримськотатарського народу корінним у березні-травні 2014 р.;

- схвалення закону України «Про корінні народи України» з максимальним урахуванням норм ДПКН, практики спеціальних органів ООН з корінних народів, рекомендацій конвенційних органів ООН;

- уніфікації термінології, сприйняття та визначення прав корінних народів України та їх представників у зовнішньополітичних актах України, присвячених проблемам тимчасово окупованих територій України та внутрішньо переміщених осіб; сприяння Україною належному відображенню сформованих ООН стандартів щодо прав корінних народів у актах ОБСЄ, Ради Європи та ЄС, присвячених українській проблематиці;

- належного використання Україною сформованих ООН стандартів щодо прав корінних народів у розпочатих процесах в Міжнародному суді ООН, ЄСПЛ та в зверненнях до міжнародних конвенційних органів з питань, пов'язаних з незаконною анексією Криму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. A glossary of relevant key terms and concepts to be used within the context of Article 8(j) and related provisions : Recommendation 9/3 adopted by the Ad Hoc Open-ended Inter-sessional Working Group on Article 8(j) and Related Provisions of the Convention on Biological Diversity ; Ninth meeting Montreal, Canada, 6 November 2015 UNEP/CBD/WG8J/REC/9/3 [Electronic source]. – Available at: <https://www.cbd.int/recommendations/wg8j/?m=wg8j-09>
2. A Proclamation by the Hon. Sir William Johnson Bart [Royal Proclamation of 7 October 1763] / National Aboriginal Document Database [Electronic source]. – Available at: <http://epe.lac-bac.gc.ca/100/205/301/ic/cdc/aboriginaldocs/m-stat.htm>
3. About the situation in Crimea (Ukraine) : Parallel Report, Prepared by the Foundation for Research and Support of the Indigenous Peoples of Crimea, Undertaken in accordance with the article 25th of the Framework Convention for the Protection of National Minorities Of Council of Europe [Electronic source]. – Available at: http://www.minelres.lv/reports/ukraine/Parallel_Report.htm
4. Agoncillo T. A. History of the Filipino People / Teodoro A. Agoncillo, Mlagros C. Guerrero. – Manila : Malaya Books, 1970 – 734 p.
5. All Ukrainian Association of Crimean Karays / NGO branch, UN Department on Economic and Social Affairs [Electronic source]. – Available at: <http://esango.un.org/civilsociety/showProfileDetail.do?method=showProfileDetails&profileCode=39198>
6. Anaya S. J. Indigenous Rights Norms in Contemporary International Law / S. James Anaya // Arizona Journal of International and Comparative Law. – 1991. – Vol. 8 – P. 1–39.
7. Announcement of U.S. Support for the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples Media Note Office of the Spokesman, Washington, DC, December 16, 2010 [Electronic source]. – Available at: <http://www.state.gov/documents/organization/184099.pdf>

8. Application instituting Proceedings on Terrorism Financing and Racial Discrimination in Ukraine (Ukraine v. Russian Federation) [Draft] / MFA of Ukraine. – Kyiv, 2016. – 54 p.

9. Applications from organizations of indigenous people not in consultative status with the Economic and Social Council for participation in the open-ended : Decision 1995/317 of UN Economic and Social Council, 1995 [Electronic source]. – Available at: <http://www.un.org/documents/ecosoc/dec/1995/edec1995-317.htm>

10. Article 8(j) and related provisions : Decision V/16 of Fifth Meeting of the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity (COP 5) ; Nairobi, Kenya, 15-26 May 2000 [Electronic source]. – Available at: <https://www.cbd.int/decision/cop/default.shtml?id=7158>

11. Article 8(j) and related provisions : Decision VII/16 of Seventh Meeting of the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity (COP 7) ; Kuala Lumpur, Malaysia, 9-20 February 2004 [Electronic source]. – Available at: <https://www.cbd.int/decision/cop/default.shtml?id=7753>

12. Babin B. Legal Status of the Non-Numerous Indigenous Peoples of Crimea in the Modern Conditions / Borys Babin, Anna Prykhodko // *Evropský politický a právní diskurz*. – 2016. – Svazek 3. – 4. vydání. – C. 15-23.

13. Babin B. Legal Qualification of the Deportation of the Crimean Tatar People as an International Crime / Borys Babin, Eduard Pleshko // *Evropsky politicky a pravni diskurz*. – 2016. – Svazek 3. – 3. vydani. – C. 7-17.

14. Babin B. Rights and Dignity of Indigenous Peoples of Ukraine in Revolutionary Conditions and Foreign Occupation. Evolution of the Statute of the Indigenous Peoples of Ukraine, as Legal Grounding for Crimea / Borys V. Babin // *Anthropology & Archeology of Eurasia*. – 2014. – Vol. 53. – Issue 3. – P. 81-115.

15. Baku Declaration and Resolutions adopted by the OSCE Parliamentary Assembly at the twenty-fifth annual session, Baku, 28 June to 2 July 2014, AS (14) DE [Electronic source]. – Available at: <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2014-baku/declaration-2/2540-2014-baku-declaration-eng/file>

16. Barsh R. L. An Advocate's Guide to the Convention on Indigenous and Tribal Peoples / Russel L. Barsh // Oklahoma City University Law Review. – 1990. – Vol. 15. – P. 209-236.
17. Barsh R. L. Revision of ILO Convention No.107 / Russel L. Barsh // American Journal of International Law. – Vol. 81. – 1987. – P. 756–762.
18. Bennett G. Aboriginal Rights in International Law / Bennett Gordon. – L. : Royal Anthropological Institute, 1978. – Occasional Paper №. 37 – 88 p.
19. Bentham J. Principles of International Law / Jeremy Bentham // The Works of Jeremy Bentham, published under the superintendence of his executor, John Bowring. – Vol. 2. – Edinburgh : William Tait, 1843. – P. 535-560.
20. Birleşken Milletler Teşkilâtının temel haklarının haq-huquqları haqqında beyannamesi. Baş Assambleyanın çıxarğan qərarı 61/295, 13 Sentyabr 2007 // Голос України. – 2015. – 31 жовтня. – № 202. – С. 6.
21. Blackstone W. Commentaries on the Laws of England / William Blackstone. A Facsimile of the First Edition of 1765-1769. – Vol. 1. – Chicago : University of Chicago Press, 1979. – 496 p.
22. Brownlie I. Treaties and indigenous peoples / Ian Brownlie ; ed. by F. M. Brookfield. – Oxford : Clarendon Press, 1992. – 105 p.
23. Bualuarte D. C. Balancing Indigenous Rights and a State's Right to Develop in Latin America: The Inter-American Rights Regime and ILO Convention 169 / David C. Baluarte // Sustainable Development Law and Policy. – 2004. – Summer. – Vol. IV. – P. 9-15.
24. Casas B. Las. A Short Account of the Destruction of the Indies / Bartolome Las Casas. – L. : Penguin Classics, 1992 – 192 p.
25. Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua : Inter-American Court of Human Rights, Judgment of August 31, 2001 (Merits, Reparations and Costs) [Electronic source]. – Available at: http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_79_ing.pdf
26. Case of the Saramaka People v. Suriname : Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 28, 2007 (Preliminary Objections, Merits,

Reparations, and Costs) [Electronic source]. – Available at: http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_172_ing.pdf

27. Challenge, on substantive grounds, of the still unratified credentials of the delegation of the Russian Federation : Resolution 2034 (2015) on 28 January 2015, Parliamentary Assembly of the Council of Europe [Electronic source]. – Available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21538&lang=en>

28. Charter of the United Nations on 26 June 1945 [Electronic source]. – Available at: <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>

29. Chevalley L. La declaration du droit des gens de l'abbe Gregoire, 1793-1795 : etude sur le droit international public intermediaire / L. Chevalley. – Le Caire : Imprimerie P. Barbey, 1912. – 102 p.

30. Chief Mkwawa [Electronic source]. – Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Chief_Mkwawa

31. Clavero B. The Indigenous Rights of Participation and International Development Policies / Bartolome Clavero // Arizona Journal of International and Comparative Law. – 2005. – Vol 22. – № 1. – P. 41-51.

32. Colborn J. W. International Labour Organization Convention Number 169: Celebrate the Differences / James W. Colborn // Willamette Bulletin of International Law and Policy. – 1994. – Vol. 2. – № 1. – P. 1-16.

33. Consultations on the situation of indigenous peoples in Asia: Addendum A/HRC/24/41/Add.3 to the Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, James Anaya, 31 July 2013, Human Rights Council, Twenty-fourth session [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/160/49/PDF/G1316049.pdf?OpenElement>

34. Convention concerning Forced or Compulsory Labour, adopted on 14th ILC session, 28 June 1930 (№ 29) [Electronic source]. – Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029

35. Convention concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, adopted on 76th ILC session, 27 June 1989 (№ 169) [Electronic source]. – Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312314

36. Convention concerning Night Work in Bakeries, adopted on 7th ILC session, 8 June 1925 [Electronic source]. – Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C020

37. Convention concerning the Maximum Length of Contracts of Employment of Indigenous Workers, adopted on 30th ILC session, 11 July 1947 (№ 86) [Electronic source]. – Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C086

38. Convention concerning Penal Sanctions for Breaches of Contracts of Employment by Indigenous Workers, adopted on 25th ILC session, 27 June 1939 (№ 65) [Electronic source]. – Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100::NO:12100:P12100_ILO_CODE:C065:NO

39. Convention concerning the Protection and Integration of Indigenous and Other Tribal and Semi-Tribal Populations in Independent Countries, adopted on 46th ILC session, June 26, 1957 (№ 107) [Electronic source]. – Available at: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312252:NO

40. Convention concerning the Regulation of Certain Special Systems of Recruiting Workers, adopted on 20th ILC session, 20 June 1936 (№ 50) [Electronic source]. – Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::55:P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C050,/

41. Convention concerning the Regulation of Written Contracts of Employment of Indigenous Workers, adopted on 25th ILC session, 27 June 1939 (№ 64) [Electronic source]. – Available at: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312209

42. Convention concerning the Abolition of Penal Sanctions for Breaches of Contract of Employment by Indigenous Workers, adopted on 38th ILC session, 21 June 1955 (№ 104) [Electronic source]. – Available at: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312249:NO

43. Convention on the Rights of the Child Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989 ; URL : <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

44. Cooperation and assistance to Ukraine in the field of human rights : Resolution of the UN Human Rights Council 26/30 on 27 June 2014 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/083/76/PDF/G1408376.pdf?OpenElement>

45. Covenant of the League of Nations, 28 April 1919 [Electronic source]. – Available at: <http://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain?docid=3dd8b9854>

46. Crimean Tatars become target of ethnic hatred while tension is rising in Ukraine : Press Release on 13 March, 2014 / Minority Rights Group International [Electronic source]. – Available at: <http://minorityrights.org/2014/03/13/crimean-tatars-become-target-of-ethnic-hatred-while-tension-is-rising-in-ukraine/>

47. Crimean Tatars: European Parliament resolution of 12 May 2016 on the Crimean Tatars (2016/2692(RSP)) [Electronic source]. – Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P8-TA-2016-0218>

48. Crow J. A. The Epic of Latin America / John A. Crow ; 4th ed. – Berkeley: University of California Press, 1992. – 961 p.

49. Daes E.-I. The United Nations and Indigenous Peoples from 1969 to 1994 / Erica-Irene Daes [Electronic source]. – Available at: <http://www.sami.uit.no/girji/n02/en/102daes.html>

50. Davis M. To Bind or Not to Bind: the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples Five Years On / Megan Davis // Australian International Law Journal. – 2012. – Vol. 19. – P. 17-48.

51. Declaration concerning the aims and purposes of the International Labour Organisation (Declaration of Philadelphia), 10 May 1944 [Electronic source]. – Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:62:0::NO:62:P62_LIST_ENTRIE_ID:2453907:NO#declaration

52. Dionysius of H. The three literary letters / Dionysius of Halicarnassus ; greek text with engl. transl., facsimile, notes, glossary of terms, bibliography, and introduct. essay by W.R. Roberts. – Cambridge : Cambridge University Press 1901. – 270 p.

53. Discrimination against Indigenous Peoples: Analytical compilation of observations and comments received pursuant to Sub-Commission resolution 1988/18 : UN CHR ECOSOC Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, June 19, 1989 E/CN.4/Sub.2/1989/33/Add.3 GE. 89-12410/0810B [Electronic source]. – Available at: <http://cwis.org/GML/UnitedNationsDocuments/>

54. Discrimination against Indigenous Peoples: Draft declaration on the rights of indigenous peoples Revised working paper submitted by the Chairperson-Rapporteur, Ms. Erica-Irene Daes, pursuant to Sub-Commission resolution 1992/33 and Commission on Human Rights resolution 1993/31 / Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities ; Comission on Human Rights, 8 June 1993 E/CN.4/Sub.2/1993/26 Forty-fifth session, item 14 of the provisional agenda [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G93/140/37/PDF/G9314037.pdf?OpenElement>

55. Discrimination against Indigenous Peoples. Report of the Working Group on Indigenous Populations on its ninth session E/CN.4/Sub.2/1991/AO/Rev.1, October 3, 1991 / Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Forty-third session, Agenda item 15 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G91/138/25/PDF/G9113825.pdf?OpenElement>

56. Discrimination against Indigenous Peoples: Report of the Working Group on Indigenous Populations on its eleventh session ; Chairperson-Rapporteur, Ms.

Erica-Irene A. Daes / Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities ; Commission on Human Rights, 23 August 1993 E/CN.4/Sub.2/1993/29 Forty-fifth session, agenda item 14 [Electronic source]. – Available at: <http://www.refworld.org/pdfid/3b00f49e4.pdf>

57. Dorsett S. A Guide to Overseas Precedents of Relevance to Native Title / Shaunnagh Dorsett, Lee Godden. – Canberra : Aboriginal Studies, 1998. – 287 p.

58. Economic and other activities which affect the interests of the peoples of the Non-Self-Governing Territories : Resolution 70/95 adopted by the UN General Assembly on 9 December 2015 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/417/47/PDF/N1541747.pdf?OpenElement>

59. Establishment of a Permanent Forum on Indigenous Issues : Resolution of UN Economic and Social Council 2000/22 July 28, 2000 ; URL : http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/E_2000_22.pdf

60. Establishment of a Working Group of the Commission on Human Rights to Elaborate a Draft Declaration in accordance with Operative Paragraph 5 of General Assembly Resolution 49/214 of 23 December 1994 : resolution of UN Commission on Human Rights 1995/32 March 3, 1995 [Electronic source]. – Available at: <http://cwis.org/GML/UnitedNationsDocuments/>

61. Establishment of a Working Group of the Commission on Human Rights to Elaborate a Draft Declaration in Accordance with Paragraph 5 of General Assembly Resolution 49/214: Resolution 1995/32 of UN Economic and Social Council, 25 July 1995 [Electronic source]. – Available at: <http://www.un.org/documents/ecosoc/res/1995/eres1995-32.htm>

62. Europe / B. Babin, E. Babouri, Sh. Kobaidze, F. Prina, S. Vincini // State of the World's Minorities and Indigenous Peoples 2016. Events of 2015 / Ed. by Peter Grant ; Minority Rights Group International. – L. : Minority Rights Group International, 2016. – P. 166-185.

63. European Treaties Bearing on the History of the United States and its Dependencies ; ed by Frances G. Davenport, Charles O. Paullin. – Washington, D.C. : Carnegie Institution of Washington, 1917. – Vol. I. To 1648. – 437 p.

64. Expert mechanism on the rights of indigenous peoples : Resolution of the UN Human Rights Council 6/36 on 14 December 2007 [Electronic source]. – Available at: http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_6_36.pdf

65. Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples [Electronic source]. – Available at: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/EMRIP/Pages/EMRIPIndex.aspx>

66. Extension by the Human Rights Council of all mandates, mechanisms, functions and responsibilities of the Commission on Human Rights : Decision of the UN Human Rights Council 1/102 on 30 June 2006 [Electronic source]. – Available at: http://ap.ohchr.org/documents/sdpage_e.aspx?si=A/HRC/DEC/1/102

67. Faruque A. Al Conceptualising Indigenous Peoples' Rights: An Emerging New Category of Tird Generation Rights / A. Al Faruque, N. Begum // Asia-Pacific Journal on Human Rights and the Law 2004. – Vol. 5. – P. 1-29.

68. Final summary of responses to the questionnaire seeking the views of States and indigenous peoples on best practices regarding possible appropriate measures and implementation strategies to attain the goals of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples : Report of the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples; Seventh session, 7-11 July 2014 A/HRC/EMRIP/2014/4 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/139/76/PDF/G1413976.pdf?OpenElement>

69. Follow-up to Human Rights Council resolution 5/1 : Decision of the UN Human Rights Council 6/102 on 27 September 2007 [Electronic source]. – Available at: http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/decisions/A_HRC_DEC_6_102.pdf

70. Foundation for Research and Support Of Indigenous Peoples of Crimea, Gulnara Abbasova, 2 March 2004 / Commission on Human Rights, Submission for

the Promotion and Protection of Human Rights, Working Group on Minorities, Tenth session. An intervention to the UN Working Group on Minorities [Electronic source]. – Available at: <http://www2.ohchr.org/english/issues/minorities/docs/FRSIPC3b.doc>.

71. Foundation for Research and Support of the Indigenous Peoples of Crimea (Simferopol) / International Committee for Crimea [Electronic source]. – Available at: <http://www.iccrimea.org/ngos/indigen.html>

72. General Act of the of the Berlin Conference on West Africa of February 26, 1885 [Electronic source]. – Available at: http://africanhistory.about.com/od/eracolonialism/l/n_BerlinAct1885.htm

73. General Comment № 11 (2009). Indigenous Children and Their Rights under the Convention : Committee on the Rights of the Child CRC/C/GC/11, 12 February 2009 [Electronic source]. – Available at: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsqIkirKQZLK2M58RF%2f5F0vHfIzasSO0EEdqdWmq9j7BREhPNv8rsqw5s1P9yZnbT0%2bVCtG7gTjfUoMHKWMhfZjxkzJvW8MwfhHmnb02XKphT>

74. General comment № 21. Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, para. 1 (a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) : Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/GC/21, 21 December 2009 [Electronic source]. – Available at: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmlBEDzFEovLCuW1a0Szab0oXTdImnsJZZVQc5ReG9hKvddWC2ML5U76E63nT%2beY%2btmSVIRS0ynN0q4EDmpjJye7rC1DxEtC%2fGxx7WLBcmnxGwpWSXy0fmnHDS>

75. General Comment adopted by the Human Rights Committee under Article 40, paragraph 4 of the International Covenant on Civil and Political Rights № 23 (50) (art. 27), 26 April 1994 CCPR/C/21/Rev.1/Add.5 [Electronic source]. – Available at: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsjYoiCfMKoIRv2FVaVzRkMjTnjRO%2bfud3cPVrcM9YR0iJ3M3M%2bZkCLmb5sRxyRzsxz6x%2fNNjwoK%2bEpvRXOPVvYYgpWNaYtPZsYfVhv1n%2fUqwU11NCoRf1w8LhdgtTvHiDQ%3d%3d>

76. General recommendation XXIII on the rights of indigenous peoples: Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Fifty-first session (22 August, 1997) A/52/18 [Electronic source]. – Available at: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/1_Global/INT_CERD_GEC_7495_E.doc

77. Gilbert J. Indigenous Peoples' Land Rights under International Law: From Victims to Actors / Jérémie Gilbert. – N-Y. : Ardsley, 2006. – 349 p.

78. Graham L. M. Indigenous Sovereignty, Culture and International Human Rights Law / Lorie M. Graham, Siegfried Wiessner // South Atlantic Quarterly. – 2011. – Vol. 110. – № 2. – P. 403-427.

79. Guidelines for International Years and Anniversaries : UN General Assembly Decision 35/424 of 5 December 1980 // Resolutions and Decisions adopted by the General Assembly during its thirty-fifth session. – UN : NY, 1981. – P. 285. [Electronic source]. – Available at: [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a/35/48\(supp\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a/35/48(supp))

80. Gündling L. Los niveles del trabajo jurídico para el apoyo de los ecosistemas del Amazonas (Europa/Las Organizaciones Internacionales/USA) / Lothar Gündling // Depechos Economicos y Culturales de los Pueblos Indigenas. – № 49-50. Prevención de impactos sociales y ecologicos de la explotción de recursos naturales. – Quito : Abya-Yala, 1999. – P. 225-230.

81. Helsinki Declaration and Resolutions adopted by the OSCE Parliamentary Assembly at the twenty-fourth annual session, Helsinki, 5 to 9 July 2015, AS(15)DE [Electronic source]. – Available at: <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2015-helsinki/declaration-3/2977-2015-helsinki-declaration-eng/file>

82. Henderson J. Y. Indigenous Diplomacy and the Rights of Peoples: Achieving UN Recognition / James (Sa'ke'j) Youngblood Henderson. – Saskatoon, SK: Purich Publishing Inherited, 2008. – 240 p.

83. Holmes J. The Original Intentions of the Indian Act : prepared by Joan Holmes, Joan Holmes & Associates Inc., Ottawa for a conference held in Ottawa,

Ontario hosted by Pacific Business and Law Institute, April 17-18, 2002. – Ottawa : [no ed.], 2002. – 34 p.

84. Huff A. Indigenous Land Rights and the New Self-Determination / Andrew Huff // Colorado Journal of International Environmental Law and Policy. – 2005. – Vol. 16. – №. 2. – P. 295-332.

85. Human rights and indigenous peoples: mandate of the Special Rapporteur on the situation of human rights and fundamental freedoms of indigenous people : Resolution of the UN Human Rights Council 6/12 on 28 September 2007 [Electronic source]. – Available at: http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_6_12.pdf

86. Human rights and indigenous peoples: mandate of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples : Resolution of the UN Human Rights Council 15/14 on 30 September 2010 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/166/70/PDF/G1016670.pdf?OpenElement>

87. Human rights and indigenous peoples: mandate of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples : Resolution of the UN Human Rights Council 24/9 on 26 September 2013 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/178/61/PDF/G1317861.pdf?OpenElement>

88. Human rights and indigenous peoples : Resolution of the UN Human Rights Council 9/7 on 24 September 2008 [Electronic source]. – Available at: http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_9_7.pdf

89. Human rights and indigenous peoples : Resolution of the UN Human Rights Council 12/13 on 1 October 2009 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G09/166/06/PDF/G0916606.pdf?OpenElement>

90. Human rights and indigenous peoples : Resolution of the UN Human Rights Council 15/7 on 30 September 2010 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/165/98/PDF/G1016598.pdf?OpenElement>

91. Human rights and indigenous peoples : Resolution of the UN Human Rights Council 18/8 on 29 September 2011 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G11/166/40/PDF/G1116640.pdf?OpenElement>

92. Human rights and indigenous peoples : Resolution of the UN Human Rights Council 21/24 on 28 September 2012 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G12/174/77/PDF/G1217477.pdf?OpenElement>

93. Human rights and indigenous peoples : Resolution of the UN Human Rights Council 24/10 on 26 September 2013 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/178/68/PDF/G1317868.pdf?OpenElement>

94. Human rights and indigenous peoples : Resolution of the UN Human Rights Council 27/13 on 25 September 2014 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/178/42/PDF/G1417842.pdf?OpenElement>

95. Human rights and indigenous peoples : Resolution of the UN Human Rights Council 30/4 on 1 October 2015 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/232/49/PDF/G1523249.pdf?OpenElement>

96. Human Rights Council : Resolution adopted by the UN General Assembly 60/251 on 15 March 2006 [Electronic source]. – Available at: http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/A.RES.60.251_En.pdf

97. ILO Convention on indigenous and tribal peoples, 1989 (№ 169): A manual / ILO. – Geneva, International Labour Office, 2003. – 112 p.

98. Indigenous issues : Resolution 63/161 adopted by the UN General Assembly on 18 December 2008 [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/63/161

99. Indigenous issues : Resolution 65/198 adopted by the UN General Assembly on 21 December 2010 [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/65/198

100. Indigenous Participation in the Convention on Biological Diversity Process : documents / Almaciga Grupo de Trabajo Intercultural ; ed. By Patricia Borraz. – 2005. – 49 p. [Electronic source]. – Available at: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/april/tradoc_122182.pdf

101. Indigenous Peoples Assistance Facility ; URL : <https://www.ifad.org/topic/ipaf/overview>

102. Indigenous peoples: development with culture and identity: articles 3 and 32 of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples : Report of the international expert group meeting E/C.19/2010/14 5 February 2010 [Electronic source]. – Available at: <https://www.cbd.int/doc/meetings/development/icbcd/information/icbcd-ec19201014-en.pdf>

103. In-depth dialogue on thematic areas and other cross-cutting issues : Recommendation 9/5 adopted by the Ad Hoc Open-ended Inter-sessional Working Group on Article 8(j) and Related Provisions of the Convention on Biological Diversity ; Ninth meeting Montreal, Canada, 7 November 2015 UNEP/CBD/WG8J/REC/9/5 [Electronic source]. – Available at: <https://www.cbd.int/recommendations/wg8j/?m=wg8j-09>

104. Institution-building of the United Nations Human Rights Council : Resolution of the UN Human Rights Council 5/1 on 18 June 2007 [Electronic source]. – Available at: http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_5_1.doc

105. International Decade of the World's Indigenous People : General Assembly resolution 48/163 of 21 December 1993 [Electronic source]. – Available at: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r163.htm>

106. International Public Organisation Foundation for Research and Support of Indigenous Peoples of Crimea. Indigenous Forum : ECOSOC Civil Society

Network [Electronic source]. – Available at: <http://esango.un.org/irene/?page=viewProfile&type=ngo&nr=5815§ion=9>

107. International Year for the World's Indigenous People : UN General Assembly resolution 45/164 of 18 December 1990 [Electronic source]. – Available at: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r164.htm>

108. International Year of the World's Indigenous People : UN General Assembly resolution 46/128 of 17 December 1991 [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/46/128

109. International Year of the World's Indigenous People, 1993 : UN General Assembly resolution 47/75 of 14 December 1992 [Electronic source]. – Available at: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r075.htm>

110. Janis M. W. Jeremy Bentham and the Fashioning of «International Law» / M. W. Janis // The American Journal of International Law. – Vol. 78. – № 2. – April, 1984. – P. 405-418.

111. Jasudowicz T. Sladami Ehrlicha. Do Pawla Wlodkowica po nauke o prawach czlowieka / Tadeusz Jasudowicz. – Torun : Comer, 1995. – 205 s.

112. Kingsbury B. Indigenous Peoples' and the International Community with Particular Reference to the Right of Self-Determination : Ph.D. dissertation / Benedic Kingsbury. – Oxford, University of Oxford, 1984. – 234 p.

113. Lam M. C. Remembering the Country of their Birth: Indigenous Peoples and Territoriality / Maivan Clech Lam // Journal of International Affairs. – 2004. – Vol. 57. – P. 2. – P. 129–150.

114. Languages covered by the European Charter for Regional or Minority Languages / Status as of 1 May, 2015 [Electronic source]. – Available at: <http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/AboutCharter/LanguagesCovered.pdf>

115. Leaflet No. 8: The ILO and Indigenous and Tribal Peoples / UN Office of the Human Rights [Electronic source]. – Available at: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuideIPleaflet8en.pdf>

116. Lee Swepston. Indigenous and Tribal Peoples and International Law: Recent Developments / Lee Swepston // Current Anthropology. – 1989. – April. – Vol. 30. – № 2. – P. 259-264

117. Legal remedies for human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities : Resolution 2133 (2016) on 12 October 2016, Parliamentary Assembly of the Council of Europe [Electronic source]. – Available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23167&lang=en>

118. Lerner N. The 1989 ILO Convention on Indigenous Populations: New Standards? / N. Lerner. – Israel Yearbook on Human Rights. – 1990. – Vol. 20. – P. 223-241.

119. Making the Declaration Work. The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples / Luis E. Chávez Augusto W. Diaz, Asbjørn Eide and oth., eds. Claire Charters, Rodolfo Stavenhagen. – Copenhagen: IWGIA, 2009. – 390 p.

120. Mejlis of Crimean Tatar People / NGO branch, UN Department on Economic and Social Affairs [Electronic source]. – Available at: <http://esango.un.org/civilsociety/showProfileDetail.do?method=showProfileDetails&profileCode=38710>

121. Moretti M. International Law and Nomadic People / Marco Moretti. – L. : AuthorHouseUK. 2012. – 318 p.

122. Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity on October 29, 2010 : text and annex / Secretariat of the Convention on Biological Diversity [Electronic source]. – Available at: <https://www.cbd.int/abs/doc/protocol/nagoya-protocol-en.pdf>

123. Naqvi F. H. People's Rights or Victim's Rights: Reexamining the Conceptualization of Indigenous Rights in International Law / F. H. Naqvi. – Indiana Law Journal. – 1996. – Vol. 71. – Issue 3. – Art. 4. – P. 674-728.

124. On the human rights situation in Crimea, in particular of the Crimean Tatars : European Parliament resolution (2016/2556(RSP)), 3 February 2016 [Electronic source]. – Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=P8-RC-2016-0173&format=XML&language=EN>

125. Organization of the Crimean Tatar elders "Namus" (Conscience) / NGO branch, UN Department on Economic and Social Affairs [Electronic source]. – Available at: <http://esango.un.org/civilsociety/showProfileDetail.do?method=showProfileDetails&profileCode=604140>

126. Organization of the high-level plenary meeting of the sixty-ninth session of the General Assembly, to be known as the World Conference on Indigenous Peoples : Resolution 66/296 adopted by the UN General Assembly on 17 September 2012 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/58/PDF/N1147658.pdf?OpenElement>

127. Outcome document of the high-level plenary meeting of the General Assembly known as the World Conference on Indigenous Peoples : Resolution 69/2 adopted by the UN General Assembly on 22 September 2014 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/468/28/PDF/N1446828.pdf?OpenElement>

128. Part XIII of the Treaty of Peace of Versailles. Labour. – International Labour Office. Official Bulletin. Vol. 1. April 1919 – August 1920. – Geneva : LN, 1923. – 16 p. [Electronic source]. – Available at: <http://www.ilo.org/public/english/bureau/leg/download/partxiii-treaty.pdf>

129. Political consequences of the Russian aggression in Ukraine : Resolution 2132 (2016) on 12 October 2016, Parliamentary Assembly of the Council of Europe [Electronic source]. – Available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23166&lang=en>

130. Postponement of the consideration of the draft decision on the rights of indigenous peoples : Decision of the UN Human Rights Council 3/101 on 8

December 2006 [Electronic source]. – Available at: <http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/decisions/A-HRC-DEC-3-101.doc>

131. Presentations delivered by a panel of representatives of indigenous and local communities at the beginning of sessions of the WIPO Intergovernmental Committee. Indigenous and Local Community Experiences / WIPO [Electronic source]. – Available at: <http://www.wipo.int/tk/en/igc/panels.html>

132. Prevention of Discrimination against and the Protection of Minorities. Working paper on the relationship and distinction between the rights of persons belonging to minorities and those of indigenous peoples / Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities ; Commission on Human Rights, 19 July 2000 E/CN.4/Sub.2/2000/10 Fifty-second session, item 8 of the provisional agenda [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G00/142/37/PDF/G0014237.pdf?OpenElement>

133. Programme of Action for the Second International Decade of the World's Indigenous People : Resolution 60/142 adopted by the UN General Assembly on 16 December 2005 [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/142

134. Progress Needed on Draft Rights Declaration, Permanent Forum for Indigenous People, Say Speakers in Third Committee : UN General Assembly Press Release GA/SHC/3383, November 11, 1996 [Electronic source]. – Available at: <http://www.un.org/press/en/1996/19961111.gash3383.html>

135. Promotion and protection of the rights of indigenous peoples in disaster risk reduction, prevention and preparedness initiatives : Study by the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples A/HRC/EMRIP/2014/2, 28 April 2014, Human Rights Council [Electronic source]. – Available at: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPeoples/EMRIP/Session7/A-HRC-EMRIP-2014-2_en.pdf

136. Promotion and protection of the rights of indigenous peoples with respect to their cultural heritage : Study by the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples A/HRC/EMRIP/2015/2, 11 May 2015, Human Rights Council

[Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/094/75/PDF/G1509475.pdf?OpenElement>

137. Protsyk O. The representation of minorities and indigenous peoples in Parliament: A global overview / Oleh Protsyk. – Mexico : Inter-Parliamentary Union and UNDP, 2010. – 24 p.

138. Question of New Caledonia : Resolution 70/99 adopted by the UN General Assembly on 9 December 2015 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/417/75/PDF/N1541775.pdf?OpenElement>

139. Ravna O. The legal Protection of the Rights and Culture of Indigenous Sami People in Norway / O. Ravna // Журнал Сибирского федерального университета. – Серия: Гуманитарные науки. – 2013. – Т. 6. – № 11. – С. 1575-1591.

140. Recommendation concerning Indirect Compulsion to Labour, adopted on 14th ILC session, 28 June 1930 (№ 35) [Electronic source]. – Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R035

141. Recommendation concerning Labour Inspectorates for Indigenous Workers, adopted on 25th ILC session, 27 June 1939 (№ 59) [Electronic source]. – Available at: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312397:NO

142. Recommendation concerning Minimum Standards of Social Policy in Dependent Territories, adopted on 26th ILC session, 12 May 1944 (№ 70) [Electronic source]. – Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:R070

143. Recommendation concerning Minimum Standards of Social Policy in Dependent Territories (Supplementary Provisions), adopted on 27th ILC session, 5 November 1945 (№ 74) [Electronic source]. – Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:R074

144. Recommendation concerning the Maximum Length of Written Contracts of Employment of Indigenous Workers, adopted on 25th ILC session, 27 June 1939 (№ 58) [Electronic source]. – Available at: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312396:NO

145. Recommendation concerning the Progressive Elimination of Recruiting, adopted on 20th ILC session, 20 June 1936 (№ 46) [Electronic source]. – Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R046

146. Recommendation concerning the Protection and Integration of Indigenous and Other Tribal and Semi-Tribal Populations in Independent Countries, adopted on 40th ILC session, 26 June 1957 (№ 104) [Electronic source]. – Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312442

147. Recommendations from the United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues to the Convention on Biological Diversity : Recommendation 9/4 adopted by the Ad Hoc Open-ended Inter-sessional Working Group on Article 8(j) and Related Provisions of the Convention on Biological Diversity ; Ninth meeting Montreal, Canada, 6 November 2015 UNEP/CBD/WG8J/REC/9/4 [Electronic source]. – Available at: <https://www.cbd.int/recommendations/wg8j/?m=wg8j-09>

148. Repatriation and integration of the Tatars of Crimea : Recommendation of Parliamentary Assembly of the Council of Europe 1455 (2000) [Electronic source]. – Available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16793&lang=en>

149. Repatriation and integration of the Tatars of Crimea : Report of the PA CoE Committee on Migration, Refugees and Demography, rapporteur: Lord Ponsonby, United Kingdom, Socialist Group ; Doc. 8655, 18 February 2000 [Electronic source]. – Available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=8863&lang=en>

150. Report of the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples on its eighth session, A/HRC/30/52 Geneva, 20-24 July 2015 Chair-Rapporteur: A. Tsykarev [Electronic source]. – Available at: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session30/Documents/A_HRC_30_52_ENG.docx.

151. Report of the international expert group meeting on the role of the Permanent Forum on Indigenous Issues in the implementation of article 42 of the United Nations E/C.19/2009/2, 4 February 2009, Permanent Forum on Indigenous Issues, Eighth session [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/E_C_19_2009_2_en.pdf

152. Report of the International Workshop on Methodologies regarding Free, Prior and Informed Consent and Indigenous Peoples (New York, 17-19 January 2005) E/C.19/2005/3 / Permanent Forum on Indigenous Issues Fourth session, 16-27 May 2005 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/243/26/PDF/N0524326.pdf?OpenElement>

153. Report of the Representative of the Secretary-General on the human rights of internally displaced persons, Walter Kälin, Addendum. Framework on Durable Solutions for Internally Displaced Persons A/HRC/13/21/Add.4, 29 December 2009 [Electronic source]. – Available at: http://www2.ohchr.org/english/issues/idp/docs/A.HRC.13.21.Add.4_framework.pdf

154. Report of the Special Rapporteur on minority issues, Rita Izsak. Addendum. Mission to Ukraine A/HRC/28/64/Add.1, 27 January 2015 : Human Rights Council, Twenty-eighth session [Electronic source]. – Available at: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session28/Documents/A_HRC_28_64_Add_1_en.doc.

155. Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, James Anaya A/HRC/18/35 for Human Rights Council, 11 July 2011, Eighteenth session. Extractive industries operating within or near indigenous territories [Electronic source]. – Available at: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPeoples/SR/A-HRC-18-35_en.pdf

156. Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, James Anaya A/HRC/21/47 for Human Rights Council, 6 July 2012, Twenty-first session [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/150/56/PDF/G1215056.pdf?OpenElement>

157. Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, James Anaya A/HRC/24/41 for Human Rights Council, 1 July 2013, Twenty-fourth session. Extractive industries and indigenous peoples [Electronic source]. – Available at: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session24/Documents/A-HRC-24-41_en.pdf

158. Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, Victoria Tauli Corpuz A/HRC/27/52 for Human Rights Council, 11 August 2014, Twenty-seventh session [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/117/35/PDF/G1411735.pdf?OpenElement>

159. Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, Victoria Tauli Corpuz A/HRC/30/41 for Human Rights Council, 6 August 2015, Thirtieth session [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/173/83/PDF/G1517383.pdf?OpenElement>

160. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights and fundamental freedoms of indigenous people, James Anaya A/HRC/9/9 for Human Rights Council, 11 August 2008, Ninth session [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/149/40/PDF/G0814940.pdf?OpenElement>

161. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights and fundamental freedoms of indigenous people, James Anaya A/HRC/12/34 for Human Rights Council, 15 July 2009, Twelfth session [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/145/82/PDF/G0914582.pdf?OpenElement>

162. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights and fundamental freedoms of indigenous people, James Anaya A/HRC/15/37 for Human Rights Council, 19 July 2010, Fifteenth session [Electronic source]. –

Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/150/75/PDF/G1015075.pdf?OpenElement>

163. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights and fundamental freedoms of indigenous people, Rodolfo Stavenhagen A/HRC/4/32 for Human Rights Council, 27 February 2007, Fourth session [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/110/99/PDF/G0711099.pdf?OpenElement>

164. Report on the human rights situation in Ukraine, 15 April 2014 / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org.ua/images/stories/Report_15_April_2014_en.pdf

165. Report on the human rights situation in Ukraine, 15 May 2014 / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org.ua/images/stories/Report_15_May_2014__en.pdf

166. Report on the human rights situation in Ukraine, 15 June 2014 / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org.ua/images/stories/Report_15_June_2014_en.pdf

167. Report on the human rights situation in Ukraine, 15 July 2014 / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [Electronic source]. – Available at: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_Report_15July2014.pdf.

168. Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2015 / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [Electronic source]. – Available at: <http://www.un.org.ua/images/stories/10thOHCHRreportUkraine.pdf>

169. Report on the human rights situation in Ukraine, 16 August to 15 November 2015 / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org.ua/images/stories/12th_OHCHR_report_on_Ukraine_EN.pdf

170. Report on the human rights situation in Ukraine, 16 November 2015 to 15 February 2016 / Office of the United Nations High Commissioner for Human

Rights [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org.ua/images/stories/13th_OHCHR_Report_ENG_-_3_March.pdf

171. Report on the human rights situation in Ukraine, 16 February to 15 May 2016 / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org.ua/images/14th_OHCHR_report_on_the_human_rights_situation_in_Ukraine.pdf

172. Review of Developments Pertaining to the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous Populations: Material received from Governments / Working Group on Indigenous Populations, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities ; Commission on Human Rights, Working Paper № 1, 24 May 1985 E/CN.4/Sub.2/AC.4/1985/WP.1 Fourth Session Items 4 and 5 of the provisional agenda [Electronic source]. – Available at: <http://cendoc.docip.org/collect/cendocdo/index/assoc/HASH01dc/63ac88b7.dir/210316.pdf>.

173. Review of the mandate of the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples : Resolution 30/11 adopted by the UN Human Rights Council on 1 October 2015 30/11 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/231/82/PDF/G1523182.pdf?OpenElement>

174. Revision of General Act of Berlin and General Act and Declaration of Brussels : Convention signed at Saint-Germain-en-Laye, September 10, 1919 [Electronic source]. – Available at: <http://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0261.pdf>

175. Rights of Indigenous People Transcend Question of Land Ownership. Australia Tells Social Committee : UN General Assembly Press Release GA/SHC/3542, November 1, 1999 [Electronic source]. – Available at: <http://www.un.org/press/en/1999/19991101.gashc3542.doc.html>

176. Rights of Indigenous Peoples : Note by the Secretary-General [Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples], 14 August 2013 A/68/317 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/427/10/PDF/N1342710.pdf?OpenElement>

177. Rights of indigenous peoples : Resolution 66/142 adopted by the UN General Assembly on 19 December 2011 [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=%20A/RES/66/142

178. Rights of indigenous peoples : Resolution 67/153 adopted by the UN General Assembly on 20 December 2012 [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/67/153

179. Rights of indigenous peoples : Resolution 68/149 adopted by the UN General Assembly on 18 December 2013 [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/149

180. Rights of indigenous peoples : Resolution 69/159 adopted by the UN General Assembly on 18 December 2014 [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/69/159

181. Rights of indigenous peoples : Resolution 70/232 adopted by the UN General Assembly on 23 December 2015 [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/232

182. Rights, Prospects of Indigenous People discussed in Third Committee : UN General Assembly Press Release GA/SHC/3488, October 28, 1998 [Electronic source]. – Available at: <http://www.un.org/press/en/1998/19981028.gash3488.html>

183. Scott J. B. The Spanish Origin of International Law: Francisco de Vitoria and His Law of Nations / James Brown Scott, Francisco de Vitoria – NY : Lawbook Exchange Ltd., 2000. – 307 p.

184. Schulting G. ILO Convention 169. Can it help? / Gerard Schulting // Abya Yala News. – Fall 1997. – Issue 4. – P. 10-11, 31

185. Second International Decade of the World's Indigenous People : Resolution 59/174 adopted by the UN General Assembly on 20 December 2004 [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/59/174

186. Sepulveda J. G. de. Advertencia preliminar. J. Genesii Sepulvedae Cordubensis Democrates alter, sive de justis belli causis apud Indos / Juan Gines

de Sepulveda // Boletin de la Real Academia de la Historia. – 1892. – T. 21. – P. 257-369.

187. Sieradzan W. Arguments and Counter-Arguments: The Political Thought of the 14th-and 15th Centuries during the Polish-Teutonic Order Trials and Disputes / Wieslaw Sieradzan. – Torun : Wyd-wo Naukowe Uniwersytetu Mikolaja Kopernika, 2012. – 200 p.

188. Slave Trade and Importation into Africa of Firearms, Ammunition and Spirituous Liquors General Act of Brussels of July 2, 1890 [Electronic source]. – Available at: <http://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000001-0134.pdf>

189. Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples [Electronic source]. – Available at: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIIndigenousPeoples/Pages/SRIPeoplesIndex.aspx>

190. Standard-Setting Activities: Evolution of Standards Concerning the Rights of Indigenous Populations. Drafting of a body of Principles on Indigenous Rights, based on Relevant National Legislation, International Instruments and other Judicial Criteria : Working Group on Indigenous Populations, Fourth session, Geneva 29 July - 2 August 1985; Item 5 of the agenda E/CN.4/Sub.2/AC.4/1985/WP.4/Add.4 July 29, 1985 / Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities [Electronic source]. – Available at: <http://cwis.org/GML/UnitedNationsDocuments/>

191. Status quo: Статус крымских татар как коренного народа / [Электронный ресурс] / Александр Воронин // Агенство «Крымские новости». – 2016, 4 июня. – Режим доступа: <http://qha.com.ua/ru/politika/status-quo-status-krimskih-tatar-kak-korenno-go-naroda/160395/>

192. Study of the Problem of Discrimination against Indigenous Populations : Final Report (Supplementary Part) submitted by the Special Rapporteur Mr. Jose R. Martinez Cobo / Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities ; Comission on Human Rights, 20 June 1982 E/CN.4/Sub.2/1982/2 Add. 2 Thirty-fifth session, agenda item 12 [Electronic

source]. – Available at: http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/MCS_v_en.pdf

193. Study of the Problem of Discrimination against Indigenous Populations : Economic and Social Council Resolution 1982/34 on May 7, 1982 [Electronic source]. – Available at: <http://ap.ohchr.org/documents/E/ECOSOC/resolutions/E-RES-1982-34.doc>

194. Study on an optional protocol to the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples focusing on a voluntary mechanism : Permanent Forum on Indigenous Issues Thirteenth session New York, 12-23 May 2014, Note by the Secretariat E/C.19/2014/7, 4 March 2014 [Electronic source]. – Available at: <https://daccess-ods.un.org/TMP/2739422.32131958.html>

195. Study on the role of languages and culture in the promotion and protection of the rights and identity of indigenous peoples : Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, A/HRC/EMRIP/2012/3, 30 April 2012, Human Rights Council [Electronic source]. – Available at: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPeoples/EMRIP/Session5/A-HRC-EMRIP-2012-3_en.pdf

196. Submitting information to the Special Rapporteur [Electronic source]. – Available at: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/SubmitInformation.aspx>

197. Swepston L. A New Step in the International Law on Indigenous and Tribal Peoples: ILO Convention No. 169 of 1989 / Lee Swepston // Oklahoma City University Law Review. – Fall 1990. – Vol. 15. – № 3. – P. 677-714.

198. Swepston L. International Standards and the Protection of the Land Rights of Indigenous and Tribal Populations / L. Swepston, R. Plant // International Labour Review. – 1985. – Vol. 124. – Part. 1. – P. 91-106.

199. Task 15 of the multi-year programme of work on the implementation of Article 8(j) and related provisions: best-practice guidelines for the repatriation of indigenous and traditional knowledge : Recommendation 9/2 adopted by the Ad Hoc Open-ended Inter-sessional Working Group on Article 8(j) and Related Provisions of the Convention on Biological Diversity ; Ninth meeting Montreal,

Canada, 6 November 2015 UNEP/CBD/WG8J/REC/9/2 [Electronic source]. – Available at: <https://www.cbd.int/recommendations/wg8j/?m=wg8j-09>

200. Tbilisi Declaration and Resolutions adopted by the OSCE Parliamentary Assembly at the twenty-fifth annual session, Tbilisi, 1 to 5 July 2016, AS(16)DR [Electronic source]. – Available at: <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2016-tbilisi/declaration-24/3371-tbilisi-declaration-eng/file>

201. The Barbary Treaties 1786-1836 [Electronic source]. – Available at: http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/barmenu.asp

202. The humanitarian concerns with regard to people captured during the war in Ukraine : Resolution 2112 (2016) on 21 April 2016, Parliamentary Assembly of the Council of Europe [Electronic source]. – Available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=22750&lang=en>

203. The humanitarian situation of Ukrainian refugees and displaced persons : Resolution 2028 (2015) on 27 January 2015, Parliamentary Assembly of the Council of Europe [Electronic source]. – Available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=21480&lang=en>

204. The Versailles Treaty June 28, 1919 [Electronic source]. – Available at: <http://avalon.law.yale.edu/imt/partxv.asp>

205. Treaty between the United States of America and the French Republic [Louisiana Purchase Treaty]; April 30, 1803 [Electronic source]. – Available at: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/louis1.asp

206. Treaty concerning the Cession of the Russian Possessions in North America by his Majesty the Emperor of all the Russias to the United States of America : June 20, 1867 [Electronic source]. – Available at: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/treatywi.asp

207. Treaty of Friendship, Limits, and Navigation Between Spain and The United States; October 27, 1795 [Electronic source]. – Available at: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/sp1795.asp

208. Treaty with the Apache, July 1, 1852 [Electronic source]. – Available at: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/apa1852.asp

209. Thematic Mandates: Special Procedures of the Human Rights Council [Electronic source]. – Available at: http://spinternet.ohchr.org/_Layouts/SpecialProceduresInternet/ViewAllCountryMandates.aspx?Type=TM

210. Theophilus Paraphrase uber die Justinianeischen Institutionen / red. Finck C.J.L. – Gotting : Ubersetzt fonVinke, 1805 – 670 p.

211. UN Permanent Forum on Indigenous Issues (UNPFII), 2012. Indigenous Peoples in Central and Eastern Europe, the Russian Federation, Central Asia and Transcaucasia [Electronic source] / UN Non-Governmen Liason Service. – Available at: https://www.unngls.org/index.php/un-ngls_news_archives/2012/333-indigenous-peoples-in-central-and-eastern-europe-the-russian-federation-central-asia-and-transcaucasia

212. United Nations Indigenous Peoples' Partnership [Electronic source]. – Available at: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/Pages/UNIPPartnership.aspx>

213. United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues: A Resource Guide for Participants / UN PFII [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/resource_guide_en.pdf

214. United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues Report on the tenth session (16-27 May 2011) E/2011/43-E/C.19/2011/14 / Economic and Social Council Official Records, 2011 Supplement № 23 [Electronic source]. – Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/370/63/PDF/N1137063.pdf?OpenElement>

215. United Nations Voluntary Fund for Indigenous Populations : Resolution 40/131 adopted by the UN General Assembly on 13 December 1985, 116th plenary meeting [Electronic source]. – Available at: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r131.htm>

216. Universal Declaration of the Rights of Peoples, Algiers, 4 July 1976 [Electronic source]. – Available at: http://www.algerie-tpp.org/tpp/en/declaration_algiers.htm

217. Van Dyke J. M. Self-Determination for Non-Self-Governing Peoples and for Indigenous Peoples: The Cases of Guam and Hawaii / J. M. Van Dyke, C. D. Amore-Siah, G. W. Berkley-Coats // University of Hawaii Law Review. – 1996. – Vol. 18. – P. 623-642.

218. Verosta S. History of International Law, 1648 to 1815 / Stephan Verosta // Oxford Public International Law ; Oxford University Press, 2015 [Electronic source]. – Available at: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e707#>

219. Voluntary guidelines for the development of mechanisms, legislation or other appropriate initiatives to ensure the [free,] prior informed consent [or approval and involvement] of indigenous peoples and local communities for accessing their knowledge, innovations and practices, the fair and equitable sharing of benefits arising from the use and application of such knowledge, innovations and practices relevant for the conservation and sustainable use of biological diversity and for reporting and preventing unlawful appropriation of traditional knowledge : Recommendation 9/1 adopted by the Ad Hoc Open-ended Intersessional Working Group on Article 8(j) and Related Provisions of the Convention on Biological Diversity ; Ninth meeting Montreal, Canada, 6 November 2015 UNEP/CBD/WG8J/REC/9/1 [Electronic source]. – Available at: <https://www.cbd.int/recommendations/wg8j/?m=wg8j-09>

220. Wiemers S. The International Legal Status of North American Indians after 500 Years of Colonization / Serv Wiemers // Leiden Journal of International Law. – 1992. – February. – Vol. 5. – Issue 1. – P. 69-90.

221. Wiessner S. Rights and Status of Indigenous Peoples: A Global Comparative and International Legal Analysis / Siegfried Wiessner // Harvard Human Rights Journal. – 1999. – Vol. 12. – P. 57-128.

222. Wiessner S. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples / Siegfried Wiessner // United Nations Audiovisual Library of International Law. – UN, 2009. [Electronic source]. – Available at: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_61-295/ga_61-295_e.pdf

223. Williams B. G. The Crimean Tatars: The Diaspora Experience and the Forging of a Nation / Brian Glyn Williams ; Brill Inner Asian Library. – Leiden : E. J. Brill, 2001. – 522 p.

224. Wolfrum R. The Protection of Indigenous Peoples in International Law / Rüdiger Wolfrum // Heidelberg Journal of International Law. – 1999. – Vol. 59. – P. 369-382

225. Working group of the Commission on Human Rights to elaborate a draft declaration in accordance with paragraph 5 of General Assembly resolution 49/214 of 23 December 1994 : Resolution adopted by the UN General Assembly on 20 December 2006 61/178 [Electronic source]. – Available at: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/61/178&Lang=E

226. Working group of the Commission on Human Rights to elaborate a draft declaration in accordance with paragraph 5 of the General Assembly resolution 49/214 of 23 December 1994 : Resolution of the UN Human Rights Council 1/2 on 29 June 2006 [Electronic source]. – Available at: <http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A-HRC-RES-1-2.doc>

227. Working group on article 8(j) [Electronic source]. – Available at: <https://www.cbd.int/convention/wg8j.shtml>

228. World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, Geneva, 14-25 August 1978 : Final report A/CONF.92/40 [Electronic source]. – Available at: <http://www.un.org/esa/devagenda/racism.html>

229. World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, Geneva, 1-12 August 1983 : Final report A/CONF.119/26 [Electronic source]. – Available at: <http://www.un.org/esa/devagenda/racism.html>

230. Younging G. Inherited History, International Law, and the UN Declaration / Gregory Younging // Response, Responsibility, and Renewal.

Canada's Truth and Reconciliation Journey. – Ottawa : Aboriginal Healing Foundation, 2009. – P. 295-304.

231. Yupsanis A. ILO Convention No. 169 Concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries 1989–2009: An Overview / Athanasios Yupsanis // Nordic Journal of International Law. – 2010. – Vol. 79. – P. 433–456.

232. Абашидзе А. Х. Коренные народы и международное право / А. Х. Абашидзе, И. Блищенко // Российская юстиция. – М., 1994. – № 3. – С. 24-25.

233. Абашидзе А. Х. Правовой статус меньшинств и коренных народов. Международно-правовой анализ / А. Х. Абашидзе, Ф. Р. Ананидзе. – М. : Изд-во РУДН, 1997. – 224 с.

234. Анализ, подготовленный секретариатом Постоянного форума по вопросам коренных народов: второе Международное десятилетие коренных народов мира : Постоянный форум по вопросам коренных народов E/C.19/2009/9, восьмая сессия, 4 марта 2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/E_C_19_2009_9_ru.pdf

235. Ананидзе Ф. Р. Международно-правовые проблемы определения статуса коренных народов / Ф. Р. Ананидзе // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Юридические науки. – 2000. – № 1. – С. 160-170.

236. Андриченко Л. В. Регулирование и защита прав национальных меньшинств и коренных малочисленных народов в Российской Федерации : дисс. ... доктора юрид. наук: 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Андриченко Людмила Васильевна. – М., 2005. – 473 с.

237. Антонович М. Співвідношення понять «народ» і «нація» в національному та міжнародному праві (в контексті українського націєтворення) / Мирослава Антонович // Той, хто відродив Могилянку : збірка до 60-ліття В'ячеслава Брюховецького. – К. : КМА, 2007. – С. 494-502.

238. Аракчаа К. К. Д. Международный опыт защиты прав и интересов коренных народов / К. К. Д. Аракчаа // Федерализм. – 2011. – № 2 (62). – С. 107-118.

239. Арістотель. Політика / Аристотель ; пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К. : Основи, 2000. – 239 с.

240. Бабин Б. В. International Legal Grounds for Access to Justice for Indigenous Peoples in Crimea [Электронный ресурс] / Б. В. Бабин // NB: Международное право. – 2014. – № 3. – С. 1-31. – Режим доступа: http://enotabene.ru/wl/article_12550.html

241. Бабін Б. Еволюція інституту корінних народів у міжнародному праві в умовах сучасних викликів глобальному правопорядку / Б. В. Бабін, А. В. Приходько // Український часопис міжнародного права. – 2015. – № 1. – С. 9-16.

242. Бабин Б. Законодательная защита прав коренных народов Украины. Проект закона Украины «О коренных народах Украины» [Электронный ресурс] / Бабин Б., Топалова Э., Приходько А.; HDIM.NGO/0036/16/RU // Совещание ОБСЕ по рассмотрению выполнения, посвященное человеческому измерению. – 2016. – Рабочее заседание 8. – Режим доступа: <http://www.osce.org/ru/odihr/266981?download=true>

243. Бабін Б. В. Конституційно-правовий статус корінних народів України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право» / Бабін Борис Володимирович. – Донецьк, 2004. – 239 арк.

244. Бабін Б. В. Статус корінних народів у сучасному міжнародному праві : наук. доповідь / Б. В. Бабін. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2014. – 37 с.

245. Бек М. Правова оцінка можливості визначення кримських татар «корінним народом» України / Бек М. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2007. – Вип. 69. – Ч. 2. – С. 89-91.

246. Беліцер Н. Кримські татари як корінний народ. Історія питання і сучасні реалії. Посібник для тих, хто прагне з'ясувати : рукопис / Наталя Беліцер. – К., 2016. – 120 с.

247. Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства / Иеремия Бентам. – М. : РОССПЭН, 1998. – 189 с.
248. Блюнчли И. К. Современное международное право цивилизованных государств, изложенное в виде кодекса: Перевод со 2-го немецкого издания / Иоганн К. Блюнчли; Пер.: А. Лодыженский, В. Ульяницкий; Под. ред.: Л. Камаровский, гр. – М.: Тип. Индрих, 1876. – 634 с.
249. Богомолов О. В. Меджіліс кримськотатарського народу: організаційні засади та політичні практики / О. В. Богомолов // Східний світ. – 2013. – № 4. – С. 151-169.
250. Бойченко Ю.А. Международные механизмы и тенденции в сфере защиты прав коренных народов // Московский журнал международного права. – 2001. – № 3. – С. 129-134.
251. Боурінг Б. Права корінних народів: огляд міжнародного права / Білл Боурінг // Проблеми міграції. – 1999. – № 2 (5). – С. 22-33.
252. Братковський А. В. Правові перспективи відновлення прав депортованих за національною ознакою / А. В. Братковський // Юридична Україна. – 2010. – № 2. – С. 42-46.
253. Витория Фр. де. Лекции об индейцах и военном праве (фрагмент) / Франциско де Витория // Человек. Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии ; редкол. И. Т. Фролов и др.; сост. П. С. Гуревич. – М. : Политиздат, 1991. – С. 273–277.
254. Віденська декларація та Програма дій : прийнята на Всесвітній конференції з прав людини ООН 25 червня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_504
255. Гай. Институции / Гай ; под ред. В. А. Савельева, Л. Л. Кофанова ; перевод с лат. Ф. Дыдынского. – М. : Юристъ, 1997. – 368 с.
256. Гамзатова М. М. Конституционно-правовые основы равноправия и самоопределения народов в Российской Федерации: автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Гамзатова Майина Мидетовна. – Махачкала, 2012. – 24 с.

257. Гарипов Р. Ш. Положения Конвенции о коренных народах и народах, ведущих племенной образ жизни, 1989 г. и другие международные документы в области защиты прав коренных народов / Р. Ш. Гарипов // Вестник РУДН. – Серия Юридические науки. – 2008. – № 3. – С. 93-100.

258. Гилязева Д. Р. Взаимодействие норм международного и национального права в сфере охраны экологических прав коренных народов : автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «Международное право; европейское право» / Гилязева Диана Рашитовна. – Казань, 2015. – 30 с.

259. Гоголев П. В. Международно-правовое признание и охрана самобытности коренных народов / П. В. Гоголев // Международное публичное и частное право. – 2014. – № 6. – С. 3-5.

260. Гроций Г. О праве войны и мира / Гуго Гроций ; под общ. ред. С. Б. Крылова, перевод с лат. А.Л. Саккетти : Репринт. с изд. 1956 г. – М. : Ладомир, 1994. – 868 с.

261. Гусейнов К. К. Проблема защиты прав коренных народов в современном международном праве [Электронный ресурс] / К. К. Гусейнов // Электронное приложение к Российскому юридическому журналу. – 2015. – № 3 (29). – С. 10-13. – Режим доступа: <http://electronic.ruzh.org/?q=ru/node/512>

262. Гутарова Н. А. Разграничение форм и моделей реализации права народов на самоопределение / Н. А. Гутарова // Северо-Кавказский юридический вестник. – 2012. – № 4. – С. 26-31.

263. Дев'ята сесія Експертного механізму з прав корінних народів (Швейцарія) [Електронний ресурс] / Херсонський національний технічний університет. – 2016, 21 июля. – Режим доступу: <http://kntu.net.ua/index.php/ukr/content/view/full/35732>

264. 9 серпня: Корінні народи України: історія, сучасність та перспективи [Електронний ресурс] / Міністерство інформаційної політики України. – Режим доступу: <http://mip.gov.ua/news/1373.html>

265. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів. Резолюція 61/295, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13 вересня 2007 р. // Голос України. – 2015. – 31 жовтня. – № 202. – С. 6.

266. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14 червня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_455

267. Джеппар: Статус кримських татар – залог повернення Крима [Електронний ресурс] / Агенство «Кримские новости». – 2016, 11 мая. – Режим доступу: <http://qha.com.ua/ru/politika/djeppar-status-krimskih-tatar-zalog-vozvrashcheniya-krima/159302/>

268. Документи, на основаних яких влади РФ забороняють діяльність Меджлиса (ФОТО) [Електронний ресурс] / 15 минут. – Режим доступу: <http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhnisa-foto-2016-02-15-19-18-31>

269. Дрьоміна-Волок Н. В. Концепція расової дискримінації у міжнародному антидискримінаційному праві : монографія / Наталія Дрьоміна-Волок. – Одеса : Юрид. література, 2015. – 539 с.

270. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_014

271. Институции Юстиниана / пер. Д. Расснера; под ред. Л. Л. Кофанова, В. А. Томсинова. – М. : Зерцало, 1998. – 400 с.

272. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию : принята на Всемирной встрече на высшем уровне по устойчивому развитию (Йоханнесбург, Южная Африка, 26 августа — 4 сентября 2002 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml

273. Імплементация Україною міжнародних стандартів захисту та реалізації прав корінних народів / [Електронний ресурс] / Інститут законодавства Верховної Ради України. – 2015, 11 червня. – Режим доступу:

<http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/document;jsessionid=D0FC3C907136CF56B124F8FFFDDB88CC7?id=83991>.

274. Квинтилиан М. Ф. Двенадцать книг риторических наставлений / Марк Фабий Квинтилиан пер. с лат. А. Никольского. – В 2-х ч. – СПб. : Тип. Импер. Российской Академии, 1834. – Ч. 1. – 486 с.

275. Киценко Д. М. Міжнародно-правовий статус корінних народів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 «Міжнародне право» / Киценко Денис Максимович. – К., 2003. – 238 с.

276. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 22. – Ст. 932.

277. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021

278. «Корінні народи України: історія, сучасність та перспективи»: ставлення до корінних народів – це тест для України [Електронний ресурс] / Міністерство інформаційної політики України. – 2016, 11 серпня. – Режим доступу: <http://mip.gov.ua/news/1383.html>

279. Крисп Г. С. Сочинения / Гай Саллюстий Крисп ; пер. с лат., статья и коммент. В. О. Горенштейна. — М.: Наука, 1981. – 225 с.

280. Крымские татары представлены на форуме ООН [Электронный ресурс] / Агентство «Крымские новости». – 2016, 10 мая. – Режим доступа: <http://qha.com.ua/ru/politika/krimskie-tatari-predstavleni-na-forume-oon/159264/>

281. Кряжков В. А. Коренные малочисленные народы Севера в Российском праве / В. А. Кряжков. – М. : Норма, 2010. – 560 с.

282. Курас І. Ф. Проблема «корінних народів» в політичному дискурсі України / І. Ф. Курас // Етнополітика: Історія і сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. – К.: ІПіЕНД 1999. – С. 85-95.

283. Кутик В. Євреї в Україні – корінний народ або національна меншина? / В. Кутик // Єврейська історія та культура в Україні ; матеріали конференції (Київ, 2-5 вересня 1996 р.) – К. : Асоціація юдаїки України, 1997. – С. 68-69.

284. Лист Уповноваженого Президента України у справах кримськотатарського народу від 8 червня 2015 р. № 78/35-01. – К., 2015. – 1 арк.

285. Литвякова А. Б. Правовое регулирование жизнедеятельности коренных малочисленных народов России: на примере Красноярского края: автореферат дисс... канд.. юрид. наук: 12.00.01 «Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве» / Литвякова Александра Борисовна. – Красноярск, 2004. – 24 с.

286. Лопушинський І. П. Проблема корінних народів в Україні: державна політика щодо законодавчого врегулювання питання / І. П. Лопушинський // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – Вип. 3 (7). – С. 86-91.

287. Майборода О. М. Ідентифікація «корінного народу» як суб'єкта етнополітичної сфери у світлі норм міжнародного права та політичної практики зарубіжних країн / О. М. Майборода // Вісник Держкомнацміграції України. – 2002. – № 7. – С. 91-97.

288. Марей А. О государствах, королях и законах: Франсиско де Витория и его лекция «О гражданской власти» Александр Марей // Социологическое обозрение. – 2013. – Т. 12. – № 3. – С. 41-51.

289. Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов / Федор Ф. Мартенс. – 5-е изд. – Т. 1. – СПб. : Тип-я МПС [А. Бенке], 1904. – 468 с.

290. Менандр П. В. История / [Менандр Протектор] // Византийские историки: Дексипп, Эвнапий, Олимпиодор, Малх, Петр Магистр, Менандр, Кандид Исавр, Ноннос и Феофан Византиец / Пер. с греч. Г. С. Дестуниса. – СПб., : Тип. Л. Демиса, 1860. – С. 51-77.

291. Мережко А. А. Польская наука международного права: история и современность / Александр А. Мережко // Альманах международного права. – 2011. – Вып. 3. – С. 111-121.

292. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН від 16 грудня 1966 р. A/RES/2200 A (XXI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

293. МІП: Офіційне відзначення Міжнародного дня корінних народів світу в Україні завершилося виставою «На спільнім шляху / Бир ёлу» [Електронний ресурс] / Урядовий портал – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249238383

294. Надир Бекиров: Декларация ООН о правах коренных народов — полезный инструмент в решении проблем крымских татар [интервью Гульнары Усеиновой] // Голос Крыма. – 2015. – № 4. – 24 апреля. – С. 1-2.

295. О внесении представления в Правительство Российской Федерации «О включении в Единый перечень коренных малочисленных народов Российской Федерации крымских караимов и крымчаков» : «постановление» «Государственного Совета Республики Крым» от 25 июня 2014 г. № 2254-6/14 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://crimea.gov.ru/act/12315>

296. Орехова І. Питання статусу кримськотатарського народу в контексті визначення поняття «корінний народ» / Ірина Орехова // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – 2011. – Том 14.– С. 292-299.

297. Осуществление Декларации Организации Объединенных Наций о правах коренных народов. Руководство для парламентариев № 23 / ред. Дж. МакКормик. – Женева : Межпарламентский союз, 2014. – 88 с.

298. Павел Ю. Пять книг сентенций к сыну / Юлий Павел. Фрагменты Домиция Ульпиана ; пер. с лат. Е. М. Штаерман ; отв. ред. и сост. Л. Л. Кофанов. – М.: Зерцало, 1998. – 287 с.

299. Павлов В. Сучасне законодавство про проблему «корінних народів» / В. Павлов // Кримські татари: «національна меншина» або «корінний народ». Політичний та юридичний аспекти питання ; матеріали круглого столу (Київ, 5 лютого 1999 р.). – К. : УНЦПД, 1999. – С. 116-118.

300. Петрова Е. Е. Итоги Международного десятилетия коренных народов мира: международно-правовые стандарты и российское законодательство / Е. Е. Петрова // Юстиция. – 2014. – № 4. – С. 32-37.

301. Петруньок Б. П. Особливості становлення і розвитку колективної ідентичності кримських татар в контексті українського державотворення: автореферат дис. ... канд. філос. наук: 09.00.12 «Українознавство» / Петруньок Борис Петрович. – К., 2015. – 20 с.

302. Пешперова И. Ю. Международно-правовая регламентация прав коренных народов / И. Ю. Пешперова // Правоведение. – 1998. – № 1. – С. 187-194.

303. Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Трактаты и диалоги / Плутарх ; ред. С. М. Макаренков и др. – М. : Рипол Классик, 1998. – 670 с.

304. Повестка дня на XXI век : принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml

305. Полибий. Всеобщая история в сорока книгах / Полибий ; пер. с греч. и комм. Ф. Г. Мищенко ; отв. ред. А. Я. Тыжов. – СПб. : Наука, 1994 . – Т. 1. – 496 с.

306. Попков Ю. В. Политико-правовой статус коренных народов Севера. На пути в мировую цивилизацию / Ю. В. Попков, В. А. Бойко. – Новосибирск: Изд. Ин-та философии и права СО РАН, 1997. – 53 с.

307. Про визнання геноциду кримськотатарського народу : постанова Верховної Ради України від 12 листопада 2015 р. № 792-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 49-50. – Ст. 469.

308. Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою : Закон України від 17 квітня 2014 р. № 1223-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 26. – Ст. 896.

309. Про День боротьби за права кримськотатарського народу : указ Президента України від 16 травня 2014 р. № 472/2014 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 41. – Ст. 1081.

310. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 1. – Ст. 1.

311. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 26. – Ст. 892.

312. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р ; URL : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>

313. Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави : постанова Верховної Ради України від 20 березня 2014 р. № 1140-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 15. – Ст. 581.

314. Про парламентські слухання на тему: «Стратегія реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: проблемні питання, шляхи, методи та способи» 15 червня 2016 року [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249117952

315. Про рекомендації парламентських слухань «Проблеми законодавчого врегулювання та реалізації державної політики щодо забезпечення прав кримськотатарського народу та національних меншин, які були депортовані і добровільно повертаються в Україну» : постанова Верховної Ради України від 20 квітня 2000 р. № 1660-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1660-14>

316. Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття : Закон України від 29 листопада 1994 р. № 257/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 49. – Ст. 433.

317. Про ратифікацію Конвенції про права дитини : постанова Верховної Ради Української РСР від 27 лютого 1991 р. № 789-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 13. – Ст. 145.

318. Проект декларации Организации Объединенных Наций о правах коренных народов. Брошюра № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gromlab.org/rukovodstvo/brosh5.html>

319. Проект Закону про відновлення прав корінного народу України, примусово переселеного з території Криму № 4434 від 13 березня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50220

320. Проект Закону про права корінних народів України № 4501 від 20 березня 2014 р. ; URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50327

321. Проект Закону про статус кримськотатарського народу № 4098 від 3 вересня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=15737

322. Проект Закону про статус кримськотатарського народу в Україні [авторський колектив Н. Беліцер, А. Жумаділов, Ю. Тищенко та ін.]. – К., 2016. – 15 с.

323. Проект Закону України «Про підтримки самобутності караїмського і кримчацького народів в Україні» [Електронний ресурс] / Міністерство культури України. Офіційний сайт. – 2015, 1 грудня. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245026010

324. Проект Постанови про Заяву Верховної Ради України щодо збереження в Україні самобутності та культурної спадщини кримських караїмів (караїв) та кримчаків № 2680 від 20 квітня 2015 р. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2680&skl=9

325. Проект Постанови про Заяву Верховної Ради України щодо збереження в Україні самобутності та культурної спадщини кримських караїмів (караїв) та кримчаків № 4827 від 16 червня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59430

326. Протасова І. Питання про статус кримськотатарського народу: міжнародні норми про "корінні народи" та дискусії в сучасній українській історіографії / Ірина Протасова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. – 2011. – Вип. 14. – С. 140-147.

327. Репатріація та інтеграція кримських татар : рекомендація 1455 (2000) Парламентської Асамблеї Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_600

328. Руф К. К. История Александра Македонского. С приложением сочинений Диодора, Юстина, Плутарха об Александре / Квинт Курций Руф ; пер. с лат. И. А. Дрбоглав, И. А. Миронов, А. А. Вигасин и др. ; отв. ред. А. А. Вигасин. – 2-е изд., испр. – М.,: Изд-во МГУ, 1993. – 464 с.

329. Савинов А. А. Международно-правовая регламентация прав коренных народов / А. А. Савинов, О. В. Плотникова // Сибирский международный. – 2013. – № 15. – С. 154-160.

330. Севрюков В. В. Конституційні гарантії забезпечення прав корінних народів і національних меншин: автореферат дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Севрюков Валерій Вікторович. – К., 2011. – 19 с.

331. Сеитова Э. О проблемах коренных народов Крыма говорили на форуме в ООН / Эльвина Сеитова // Голос Крыма. – 2013. – № 23 (1013). – 7 июня. – С. 3.

332. Семко В. Л. Корінні народи: проблема визначення поняття у контексті етнополітичних реалій / В. Л. Семко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2014. – Вип. 14. – С. 9-15.

333. Сенека Л. А. Философские трактаты / Луций Анней Сенека ; пер. с лат., вступ. ст. и коммент. Т. Ю. Бородай. – СПб. : Алатейя, 2000. – 398 с.

334. Сессия Комитета по неправительственным организациям (КНПО) : Россия – неправительственные организации и ООН [Электронный ресурс] / Справочная информация МИД РФ. – 2008, 14 мая. – Режим доступа: http://www.mid.ru/rossia-nepravitel-stvennye-organizacii-i-oon/-/asset_publisher/aLRfN6MT9msV/content/id/338396

335. Соколовский С. В. Понятие «коренной народ» в российской науке, политике и законодательстве / С. В. Соколовский // Этнографическое обозрение. – 1998. – № 3. – С. 74-89.

336. Текст выступления Мустафы Джемилева в Совбезе ООН, которым он жутко разозлил россиян [Электронный ресурс] / Аргумент, 1 апреля 2014 г. – Режим доступа: <http://argumentua.com/novosti/tekst-vystupleniya-mustafy-dzhemileva-v-sovbeze-oon-kotorym-zhutko-razozlil-rossiyan>

337. Топалова Е. Х. Забезпечення прав корінних народів: міжнародні документи та українські реалії / Е. Х. Топалова // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2016. – № 1. ; URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2016_1_15

338. Трикоз Е. Н. «Кодистика» (учение о технике кодификации) в международном праве / Е. Н. Трикоз // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2010. – № 4. – С. 109-126.

339. Тымовский М. История Польши : пер. с пол. / Михаил Тымовский, Ян Кеневич, Ежи Хольцер. – М. : Весь Мир, 2004. – 543 с.

340. Українська революція гідності, агресія РФ та міжнародне право : кол. монографія / під заг. ред А. В. Задорожного [М. О. Баймуратов, Б. В. Бабін, Е. В. Плешко та ін.]. – К. : К.І.С., 2014. – 1116 с.

341. Ухвала слідчого судді Приморського районного суду м. Одеси Каплі О.І. 1-«кс»/522/13631/16 у справі № 522/9611/16-к від 5 серпня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/60771626>

342. Фукидид. История / Фукидид ; пер. и примеч. Г. А. Стратановский. – М. : Ладомир, 1999. – 736 с.

343. Цезарь Г. Ю. Записки о войне с галлами. Книга третья и четвертая : учеб. пособие для вузов / Гай Юлий Цезарь ; введ. и коммент. С. И. Соболевский. – М. : Изд-во лит-ры на ин. языках, 1947. – 104 с.

344. Цицерон М. Т. О государстве. О законах. О старости. О дружбе. Об обязанностях. Речи. Письма / Марк Туллий Цицерон ; пред. Е. И. Темнова. – М. : Мысль, 1999. – 782 с.

345. Шаповал Т. В. Про поняття корінних народів та їх права: нормативно-правовий аспект / Т. В. Шаповал // Держава і право. – 2011. – Вип. 53. – С. 183-187.

346. Шульга М. Чи є в Україні некорінні етноси? / М. Шульга // Кримські татари: «національна меншина» або «корінний народ». Політичний та юридичний аспекти питання ; матеріали круглого столу (Київ, 5 лютого 1999 р.). – К. : УНЦПД, 1999. – С. 111-116.